

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK SİYASAL HAYATINDA SİLAHLI KUVVETLERİN
POLİTİK GÜCÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ IŞIL ARPACI

HAZIRLAYAN
AHMET DENİZ ÇEKİÇ

Malatya, 2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

TÜRK SİYASAL HAYATINDA SİLAHLI KUVVETLERİN POLİTİK GÜCÜ

Hazırlayan

Ahmet Deniz ÇEKİÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI

Malatya, 2021

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Türk Siyasal Hayatında Silahlı Kuvvetlerin Politik Gücü*” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların referans gösterilerek kaynakçada yer aldığını belirtir, onurumla doğrularım.

Ahmet Deniz ÇEKİÇ

ÖNSÖZ

“Türk Siyasal Hayatında Silahlı Kuvvetlerin Politik Gücü” adlı bu çalışmada, sivil asker ilişkisinde ordunun sahip olduğu özerk konum ve politik gücün kaynakları ele alınmıştır. Siyaset tarihimizde ordu, yapılan müdahalelerle yeni dönemlerin başlamasına ve siyasal, sosyal yaşantıda değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. “Siyaset kurumunun asli bir üyesi olmadan büyük etkilere sahip olan ordu, bu gücü nereden almaktadır” sorusu çalışmamın asıl motivasyon kaynağı olmuştur.

Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk’ün ifade ettiği gibi “Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.” Türk Silahlı Kuvvetleri, milletin bağrından çıkan öz evlatlarıyla Cumhuriyet’in ilelebet teminatı olmuştur. On dört yaşından itibaren mensubu olduğum Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir ferdi olarak sivil asker ilişkilerini konu alan bir tez çalışması yapmak benim için büyük bir şans olmuştur. Yaptığım bu çalışmanın bilim dünyasına ve benden sonra bu konuda çalışma yapacaklara faydalı olmasını ümit ederim.

Çalışmalarım boyunca engin tecrübeleriyle bana yol gösteren, bilgilerini paylaşıp zaman ayıran danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI’ya, hayatım boyunca kendisini bir rehber olarak kabul ettiğim babam Kenan ÇEKİÇ’e, her zaman yanımda olarak beni destekleyen annem Türkan ÇEKİÇ’e, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ablam Tekgül ÇEKİÇ’e ve bu tezi bitirmemi sağlayan, beni motive eden, araştırmalarımnda yardımcı olan hayat arkadaşım Dilşad KÜÇÜKBAYRAK’a sonsuz teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

ÇEKİÇ, Ahmet Deniz, “Türk Siyasal Hayatında Silahlı Kuvvetlerin Politik Gücü”, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2021.

Ordunun Türk devletinde ve toplumunda daima merkezi bir yeri olmuştur. Türk güvenlik kültüründe baskın söylem geleneksel olarak devletin korunmasına odaklanmıştır ve ordunun ana görevi devleti dış ve iç düşmanlara karşı savunmak olmuştur. Modern Türkiye’nin tarihsel bağlamı aslında TSK’nın Türkiye Cumhuriyeti’ni koruma ve bir tür siyasi role sahip olma konusunda ayrıcalıklı konumu üzerinden inşa edilmiştir. Modernleşme projesi, tarihi yönlerinin yanı sıra, orduyu cumhuriyetçi değerlerin korunmasını, esas olarak rejimin laik karakterini üstlenebilecek ana güç unsuru olarak görmüştür. İlk askeri müdahale olan 27 Mayıs darbesinden sonra, ordu yalnızca politik gücünün zirvesine çıkmamış aynı zamanda yapılan düzenlemelerle bu politik gücünü sürdürmesine imkân oluşturacak yasal zemin de oluşturulmuştur. 27 Mayıs darbesinden başlayarak on yıl aralıklarla ordu siyasete ya bizzat doğrudan bir şekilde meşru hükümetleri devirerek yönetimi eline almış ya da 1971 Muhtırası, 28 Şubat MGK kararları gibi dolaylı yollardan siyaseti etkisi altına almıştır. Bununla birlikte, bu darbelerin her birini takiben ordu, gücünü Türk siyasi hayatının en önemli aktörlerinden birine dönüştüren anayasal ve yasal değişiklikler yoluyla artırmıştır. 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişiminden sonra yapılan düzenlemelerle ordu üzerindeki sivil kontrol pekiştirilmiştir. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Cumhuriyet dönemi ordu siyaset ilişkileri incelenecek olup, bu ilişkilerde ordunun politik gücü irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler; Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetleri, Askeri Darbe, Muhtıra

ABSTRACT

ÇEKİÇ, Ahmet Deniz, “Political Power of Armed Forces in Turkish Political Life”, Master’s Thesis, Malatya, 2021.

The army always had a central place in the Turkish state and society. Dominant discourse in Turkish security culture has traditionally focused on the protection of the state, and the principal mission of military has been to defend the state against external and internal enemies. The historical context of the modern Turkey is actually built over duty of the TAF to protecting the Republic of Turkey and its politically privileged role. The modernization project, besides its historical aspects, saw the army as the basic power that could mainly assume the secular character of the regime. After the May 27 military coup, which was the first military intervention, the army not only reached the top of its political power, but also the legal ground that would enable it to continue this political power with the arrangements made. Beginning with the May 27 coup, the military had took over the government at ten-year intervals, either by directly overthrowing legitimate governments directly or under the influence of politics through indirect ways such as the 1971 Memorandum or the February 28 decisions. Nevertheless, following each of these coups, the army had enhanced its strength through constitutional and legal changes that turned it into one of the most significant actors of Turkish political life. After the coup attempt on July 15, 2016, civilian control over the army was reinforced by regulations. With this study we have done, the political relations of the Republican era will be examined, and the military’s power in these relationships will be scrutinized.

Keywords; Turkey, Turkish Armed Forces, the Military Coup, Memorandum

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI, YÖNTEMİ VE DENENCELERİ.....	4
1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.2 Araştırmanın Kapsamı	6
1.3 Araştırmanın Yöntemi	7
1.4 Araştırmanın Denenceleri	7
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	8

İKİNCİ KESİM

ORDU - SİYASET İLİŞKİSİ KURAMSAL ÇERÇEVE

2. ORDU – SİYASET İLİŞKİSİ	10
2.1. Ordu – Siyaset İlişkisinin Tarihsel Perspektifi	10
2.1.1. Monarşiler Dönemi (İmparatorluklar Çağı)	11
2.1.2 Ulus Devletler (Modernizm)	13
2.1.3. Ulus–üstü Egemenlik (Post–modern dönem)	15
2.2. Siyasal Sistem Açısından Ordu – Siyaset İlişkileri.....	17
2.2.1. Otoriter – Totaliter Sistemlerde Ordu.....	17
2.2.2. Demokratik Sistemlerde Ordu.....	19
2.3. Ordunun Siyasete Müdahale Tipolojileri.....	22

2.3.1 Hakemlik İşlevi veya Veto (Riyaset) Rejimi.....	22
2.3.2. Bekçilik İşlevi veya Muhafız Rejimi.....	24
2.3.3. Yöneticilik İşlevi veya Hükmedici Rejim	24
2.4 Ordunun Siyasal Hayatta Aktif Olarak Rol Alma Yöntemleri	25
2.4.1. Askeri Darbe.....	26
2.4.2 Muhtıra	28
2.4.3. Askeri Rejimler	29

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRK SİYASAL HAYATINDA ORDU - SİYASET İLİŞKİSİ

3.TÜRK TARİHİNDE ORDU – SİYASET İLİŞKİSİ.....	31
3.1 Türk Devlet Geleneğinde Ordu.....	31
3.2. Osmanlı’da Ordu – Siyaset İlişkisinin Gelişimi	33
3.2.1 Klasik Dönem.....	33
3.2.2. Batılı Restorasyonlar Dönemi	36
3.3. Cumhuriyet Dönemi	42
3.3.1. Kuruluş Dönemi	43
3.3.2. Tek Parti Dönemi	47
3.3.3. 1950 – 1960 Arası Dönem.....	50
3.3.3.1. Demokrat Parti’nin İktidara Gelişi ve Askeri Alanda Reform Girişimleri	51
3.3.3.2. Demokrat Parti’nin Son Dönemi İktidar-Ordu İlişkileri	55
3.3.4. 1960 – 1980 Arası Dönem.....	57
3.3.4.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	57
3.3.4.2. 1961 Anayasası ve Ordunun Politik Gücünün Pekişmesi.....	59
3.3.4.3. 1960 Darbesi Sonrası Sivil Siyaset Dönemi Ordu – Siyaset İlişkisi.....	62
3.3.4.4. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreç.....	67
3.3.4.5. 12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç	70
3.3.5. 1980 – 1997 Arası Dönem.....	71
3.3.5.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	72
3.3.5.2. 1982 Anayasası ile Askeri Vesayetin Oluşturulması	73
3.3.5.3. 1983 Genel Seçimleri ve Sonrası Ordu – Siyaset İlişkisi.....	76
3.3.6. 1997 – 2007 Arası Dönem.....	79

3.3.6.1. 28 Şubat Post Modern Askeri Darbesi	79
3.3.6.2. AK Parti'nin İktidara Gelişi ve Ordu – Siyaset İlişkisi.....	86
3.3.7. 2007 – 2016 Arası Dönem.....	90
3.3.8. 2016 ve Sonrası	93
4.TÜRK SİYASETİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN POLİTİK GÜCÜ.....	96
4.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Maddi Güç Kaynakları.....	96
4.1.1. Milli Güvenlik Kurulu	99
4.1.2. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu	102
4.1.3. Genelkurmay Başkanlığı	104
4.1.4. Ekonomik Dayanakları.....	107
4.1.5. Askeri Yargı	109
4.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Maddi Olmayan Güç Kaynakları	111
4.2.1. Tarihi Misyon	111
4.2.2. Siyasal Kültür	114
5. TÜRK SİYASETİNDE ORDUNUN ROLÜNÜN BELİRLENMESİ.....	117
5.1. Türk Ordusunun Hakemlik İşlevi (Veto Rejimi)	117
5.2 Türk Ordusunun Bekçilik İşlevi (Muhafız Rejimi)	118
5.3 Türk Ordusunun Yöneticilik İşlevi (Hükmedici Rejim)	120
DÖRDÜNCÜ KESİM	
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	
6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	122
KAYNAKÇA:.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	140
EKLER.....	141
EK-1	141
EK-2	142
EK-3	143
EK-4	145
EK-5	148
EK-6	151

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ANAP: Anavatan Partisi

ANASOL-D: Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi

AP: Adalet Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Der: Derleyen

Edit: Editör

EMASYA: Emniyet-Asayiş-Yardımlaşma

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemesi

DP: Demokrat Parti

DYP: Doğruyol Partisi

FP: Fazilet Partisi

RP: Refah Partisi

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

OHAL: Olağanüstü Hal

OYAK: Ordu Yardımlaşma Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TSKGV: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

YAŞ: Yüksek Askeri Şura

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

İnsanların bir toplumda politika ile ilgili tutumu, inançları ve hisleri o toplumun politik kültürünü oluşturur. Bir toplumun politik kültürü zamanla değişir. Bu değişim, genel olarak sosyal, ekonomik ve politik değişim süreçlerinin bir parçası ve ürünüdür. Bununla birlikte, siyasi kültür bu değişimlerin doğası, nasıl oluştuğu ve toplumu nasıl etkilediği üzerine belirleyicidir. Türk siyasi kültürünün en göze çarpan özelliklerinden biri ordunun siyasal yaşam üzerindeki belirleyici rolüdür. Ordu, Türk toplumunun en önemli kurumlarından ve en güçlü elit gruplarından biridir.

Ordunun Türk tarihindeki rolü, Türk siyasal kültürünün temel dayanaklarını anlamak için önemli bir araçtır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte ordu, kendisini idari güdülerle günlük politikaya oturtmaya başlamıştır. Ordunun siyasi ve kurumsal özerkliği konusunda yaygın bir inanış bulunmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca bu özerklik demokrasinin oldukça kırılgan hale gelmesinin yolunu açmıştır. Bununla birlikte, bu özerklik açısından çok fazla tepki ile karşılaşılmamıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin demokratik konsolidasyonu tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bir diğer yandan, askeri elitlerin geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde modernleşme sürecindeki rolü genellikle askeri müdahalelerin ana nedeni olarak kabul edilir. Çünkü Türk ordusu, devletin “dış” ve “iç” düşmanlardan korunmasında tek aktör olarak, çoğu zaman bir ulus-devlet inşasındaki tarihsel rolüne bağlı davranmıştır. Öte yandan ordu, cumhuriyet rejiminin tek meşru garantörü olarak da görülmüştür (Burak, 2011, s. 144).

Gerçekten de modern Türkiye'nin kurulma süreci, büyük ölçüde kendilerini modern bir Batılılaşmış devlet yaratmada ana aktörler olarak gören bir grup “aydınlanmış” seçkinlerin liderliğine dayanmaktadır. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden güçlü, merkezi ve bürokratik bir devlet devralmıştır. Bir güç merkezi haline gelen ve geleneksel imparatorluğun modernleşmesini ve batılılaşmasını modern bir ulus devlet oluşturmak adına hareket eden bürokratik bir elit sınıf, yeni rejimin lokomotif olmuştur (Toker & Tekin, 2007, s. 86-92).

Bu oluşum toplumsal yapıyı ve kültürü değiştirmek için radikal dönüşümlere başlamıştır. Heper'e (1977, s. 48) göre; Osmanlı siyasal kültürü, yeni cumhuriyete,

kendisini devletin kurucusu ve koruyucusu olduğuna inanan ve toplumu medeni bir düzeye yükseltme görevini benimsemiş ve toplum adına karar vermede kendini yetkin kılan yetkili bir bürokratik seçkinlerden oluşan bir miras bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde yetişen bu kadrolar dönemin en nitelikli okullarından mezun olmuşlardır. Bu kurumlar II.Mahmut'un yaptığı reform hareketleri ile açılan, batılı tarzda eğitim veren modern okullardır. Özellikle Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Mekteb-i Harbiye ve daha sonradan açılan Mekteb-i Mülkiye mezunu asker ve siviller sorgulayan, araştıran, kendini geliştiren ve yabancı dil bilen kişilerdir. Bu okullardan mezun kadrolar, kurtuluş mücadelesinin her safhasında bulunarak kurucu iradeyi teşkil etmiştir.

Cumhuriyetin ilk günlerinde iktidarın tek sahibi olan sivil ve askeri elitlerden oluşan bürokratik elitlerin iki temel görevi olmuştur. Bunlardan birincisi, Osmanlı'nın son döneminde başlayan modernleşme ve batılılaşma faaliyetlerine devam etmek; ikincisi ise modern bir medeniyet seviyesine ulaşmak için gerekli olan kalkınma programına öncülük yapmaktır (Özcan, 2015, s. 165).

Türk modernleşmesi sürecindeki merkezi kurum ordudur. İlk modernleşme çabaları Osmanlı döneminde askeri alanda başlar. Ordunun modernizasyonu, eğitim, teknoloji ve yapı bakımından Avrupa tarzı bir ordunun oluşturulması olarak anlaşılmıştır. Bu çabaların doğal bir sonucu olarak, önce Batı değerleri ve normları Türk toplumuna ordu aracılığıyla girmiştir. Modernleşme ve batılılaşmada bu süreci yönetmek kutsal bir görevdir. Buna göre, Türkiye'de sanayi devrimini kaçıran ve Batılı manada burjuvazisi olmayan ekonomik gelişme, devlet destekli olmak zorunda kalacaktır. Bu nedenle Türk modernleşmesinin toplumsal dinamikleri, TSK'ya siyasi ve sosyal yapıların şekillendirilmesi açısından da öncelik vermiştir. Bilindiği gibi, Osmanlı'nın son dönemlerinden bugüne kadar “ilerici” laiklerle İslamcılar arasındaki karşıtlık, ordunun modern Türkiye'nin tek garantörü olmasını sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Çünkü Türkiye'nin modernleşme projesi büyük ölçüde batılılaşma boyutuna dayanmakta ve bu temel “ilerici” laik dünya görüşünü desteklemektedir (Turan, 2014).

Ordu, genel anlamda ülkelerdeki en iyi kurumsallaşmış ve birbirleriyle bağları kuvvetli olan kişiler grubu ve ellerindeki güçten dolayı kurumlar arasında ön plana çıkan bir yapılanma olduğu için, siyasi alanda da bazı durum ve yerlerde belirleyici,

etkileyici bir güç olmuştur. Burada önemli olan nokta ise ülkelerdeki siyasi ve demokrasi kültürlerinin gelişmişliği ve sivilleşmeye verilen önemdir. Demokratik sistemlerde siyaset alanı, belirli dönemlerde yenilenen seçimler sayesinde siviller tarafından kullanılmakta ve belirli kurallar etrafında şekillenmektedir.

Demokratik rejimleri benimseyen ve belli bir siyasi kültür çerçevesinde gelişmiş olan ülkeler bağlamında sivil ve asker ilişkilerinde müdahale alanların tanımları ve sınırları, keskin bir biçimde yapılmış olduğundan dolayı ordunun siyaset üzerindeki politik gücü ve etkileri, diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında daha pasif kalmaktadır. Gelişmekte olan ya da gelişmemiş devletlerde ise ordunun pretoryenizm ve militarizm kavramları ile geliştirmiş olduğu ilişkiler, askerin siyasi sahada etkili olmasına yol açan etkenlerdendir.

Ordunun sivil iktidarlara, siyasete olan müdahalelerinin sebepleri; mevcut siyasi iktidarların başarısız yönetimleri, istikrarsız bir yapı oluşturmaları ve uluslararası politikaların ülkeye yansımaları olabileceği gibi askeri yapılanmanın ülkedeki üstünlüğü, siyasi kültürün gelişmemesi, bozulmuş ve kriz halinde olan ekonomik durumlar şeklinde sıralanabilir. Bununla birlikte bu etkenler her ne kadar dönem dönem ordunun siyasete müdahalesi neticesini oluşturmuş olsalar bile anti-demokratik bir duruma yol açarlar. Siyasetin doğasında bulunan sorunların seçimler ve müzakere yoluyla giderilmesi yollarını tıkırlar.

Ordunun Türk siyaseti üzerine etkisini araştıran bu çalışma, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin tarihsel bağlamına odaklanarak, Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasetteki rolünün nedenlerini ve temel varsayımlarını ortaya koymaktadır. Türkiye’nin demokratikleşmesini anlamak için sivil ve askerler arasındaki karmaşık ve dinamik ilişkinin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Ordunun Türk siyasal hayatındaki rolü büyük ölçüde tarihsel konumundan, hukuksal kaynaklardan ve meşru garantör olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Araştırmanın bu kesimi, araştırma hakkında bilgiler veren “Araştırmanın Amacı, Önemi, Kapsamı ve Denenceleri” başlıklı bir bölümden oluşmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI, YÖNTEMİ VE DENENCELERİ

Araştırmanın bu bölümü amacı ve önemi, kapsamı, yöntemi, denenceleri ve sunuş sırası alt başlıklarından oluşmaktadır.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ordunun Türk siyasetine etkisinde tarihsel köklerini Hun devletindeki uygulamalarda görebiliriz. Mete Han’ın kendisine bağlı askeri güçlere dayanarak iktidarı ele geçirmesi buna örnektir. Türk tarihinde bundan sonraki süreçte ordunun, siyasetin en önemli unsuru olan iktidarı elde etmek için önemini anlamamıza yardımcı olacaktır. Türk siyasal kültüründe, Hun Devleti’nden başlayarak günümüze kadar gelen süreçte ordunun başat rolü her zaman ön plana çıkmaktadır. Hem direkt, hem de dolaylı olarak karar alma süreçlerindeki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu başat rolü Cumhuriyet döneminde de görmek mümkündür.

Cumhuriyetin ilanından sonra asker kökenli siyasi elitler, Silahlı Kuvvetleri yeni rejimin ana dayanağı olarak görmüşlerdir. Ancak ordunun siyasete karışmasının, ordunun temel vazifesini yapmasını engelleyeceği, disiplinden taviz verileceği ve birlik beraberliğin bozulacağına da farkındaydılar. Mustafa Kemal, 1923’te Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber ilk hedeflerinden birini askerlerin siyasetten uzaklaşması olarak belirlemiştir. Siyasete bulaşan askeri birliklerin muharebe sahasında sonunun kesinlikle hüznü olacağı Balkan savaşlarındaki örnekleriyle sabittir. Her ne kadar Atatürk orduyu siyasetten soyutlasa da, ordu iki açıdan önemli bir güç olarak kaldı. Birincisi 1930’larda ekonomik kalkınma planları, kısmen maksimum ekonomik getiri pahasına, kısmen askeri faktörler etkisiyle şekillendirildi. İkincisi, ordu bir beceri ve tesis kaynağı

oluşturdu. Acil durumlarda, askeri komutanlar zaman zaman sivil idari işlevleri devralmıştır. Türk askeri elitleri güvenlik-savunma ve stratejik politika yapımında önemli bir rol oynamıştır. “Şiddet yönetimi” konusunda deneyim sahibidirler. Bununla birlikte, sadece dış ilişkiler ve askeri konular üzerinde değil, aynı zamanda genel, yerel, uluslararası ekonomik ve sosyal konularda da hassas ve etkili olmuşlardır. Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi boyunca, başta siyaset olmak üzere sivil hayatın bütün unsurları, askeri elitlerin bu unsurları ele alışına göre şekillenmiştir.

Cumhuriyet dönemi boyunca, Türk sivil-asker ilişkilerinin tartışmasız en belirgin özelliği, siyasete ve sosyal hayata yönelik çeşitli açık ve kapalı askeri müdahaleleridir. Bilindiği gibi Türk ordusu, ulus inşası sürecinde kilit bir rol oynamış, bu nedenle modernleşme dönemi askeri elitler tarafından da teşvik edilmiştir. Böyle bir role sahip olarak, Cumhuriyet döneminin başından bugüne kadar askeri elitlerin kendilerini siyasi yaşama sokmakta kayda değer zorluklar yaşamadıkları söylenebilir. Bu çerçevede, Türk ordusu, kendisini devleti “iç düşmanlardan” korumadaki rolünü vurgulamaya yol açan önemli miktarda siyasi ve kurumsal özerkliğe sahip hissetmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) siyasi alandaki rolünü belirleyen unsurları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. TSK’nın genel olarak laik, ulus devlet ve cumhuriyetin “koruyucu” rolüne ilişkin olarak Türkiye’deki askeri müdahalelerin tarihi, teorik, yasal ve kurumsal özellikleri analiz edilecektir. Bu çerçevede Cumhuriyet dönemi boyunca, ordunun siyasal yaşam üzerindeki politik gücüne kaynaklık eden temel dinamikler tespit edilecektir.

Demokratik rejimlerin en önemli özelliklerinden birisi, halk iradesi üzerindeki her türlü vesayetin kabul edilmemesi ve vesayet odaklarının halk iradesi üzerindeki etkisinin en alt seviyeye indirilmesidir. Cumhuriyet döneminde, özellikle çok partili siyasal düzene geçilmesi ile birlikte, pek çok kez demokrasi askeri darbeler ile kesintiye uğramış ve demokratik rejim üzerinde ordunun vesayetinin varlığı tartışılmalıdır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın önemi ise, ordunun Türk siyasal yaşamı üzerinde politik gücünün belirlenerek, demokratik yaşamın ve sivil siyasetin sağlıklı bir şekilde işlemesinin önündeki engellerin ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede literatürdeki boşluğu dolduracak bir katkı sunmak amacıyla; Türkiye’nin demokratikleşmesini

anlamak için sivil ve askeri seçkinler arasındaki dinamik ve karmaşık ilişkinin analiz edilmesine odaklanılmıştır.

1.2 Araştırmanın Kapsamı

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarının ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin başından itibaren ordu, siyasi sahnede nispeten önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun nedeni kısmen ordunun ulus inşa gücü olarak sosyo-tarihsel rolüdür. Modernleşme projesi, tarihi yönlerinin yanı sıra, orduyu cumhuriyetçi değerlerin korunmasını, esas olarak rejimin laik karakterini üstlenebilecek ana görevli olarak gördü. Geleneksel olarak, Türk askeri elitlerine askeri olmayan önemli işlevler atfedilmiş ve Türkiye'nin kalkınmasındaki sosyal ve politik değişimin aracısı olarak birçok önemli misyon gerçekleştirilmiştir.

Bunların Türk halkı tarafından karşılıklı olarak kabul görmelerinin bir sonucu olarak, siyasi etkilerinin çoğunu şiddetli mücadele veya kapsamlı kan dökülmesi olmadan gerçekleştirdiler. 1990'ların Türkiye'sinde gözlemlenen bazı gerçekler bunun kanıtıdır. Özellikle 1990'lı yılların sonlarında, Türk askeri elitleri şiddetli bir savaş olmadan veya klasik müdahale teknikleri kullanarak Türk siyasetinde önemli roller oynamışlardır. Siyasi güçlerini kullanırken karar alıcılara direkt müdahalelerden ziyade perde arkasından baskı grubu olarak rol aldığı görülmektedir.

Dikey olarak örgütlenmiş Osmanlı sosyal sisteminin mirası yanında, ordunun ulusun kurtarılması, inşası ve modernleştirilmesindeki rolü de dâhil olmak üzere ulusal siyaseti, ulusal birliği, demokrasiyi ve laikliği korumak adına etkilemesini sağlayan bir dizi faktör vardır. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın kapsamı, Cumhuriyet dönemi, siyasal yaşamda, başta askeri darbeler yoluyla ordunun demokrasiye direkt müdahaleleri yanında, dolaylı yollardan sivil siyaset üzerindeki politik etkinliğinin incelenmesidir. Bu bağlamda, öncelikle ordu-siyaset ilişkisinin teorik temelleri irdelenecektir. Ulus devlet ve ordu-siyaset ilişkisinin teorik çerçevesi içerisinde ulus, devlet, ulus devlet, ordu ve siyaset kavramları tanımlanarak, ulus devlet anlayışı ile bağlantılı olarak ordu siyaset ilişkisi ve ordunun bu anlayış ile birlikte devlet yapısı içerisindeki fonksiyonu ve ordunun siyasete müdahale biçimleri değerlendirilecektir.

Cumhuriyet döneminden günümüze değin ulus devlet anlayışı çerçevesinde ordu-siyaset ilişkisi karşılıklı etkileşim içerisinde olmuştur. Çok partili dönem içerisinde meydana gelen 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi, 28 Şubat süreci, 27 Nisan 2007 e-muhtırası, 15 Temmuz darbe girişimi gibi ön plana çıkmış olan müdahale ve girişimler çerçevesinde günümüze kadar ordu-siyaset ilişkisi ele alınacaktır. Müdahaleler sonrasında gerek hükümetlerde gerekse orduda yapılan yapısal değişiklikler incelenerek ulus devlet anlayışı ile bağlantısı gözden geçirilecektir.

Türk siyaset tarihi, ordunun farklı müdahale çeşitlerine tanıklık etmiştir. Eski Türk devletlerinden itibaren tarihimiz bu müdahalelerin farklı örnekleri ile doludur. Bu noktada, “Silahlı kuvvetlerin siyasete dâhil olmasındaki etkenler nelerdir?” ve “Silahlı Kuvvetlerin politik gücünün kaynakları nelerdir?” sorularına cevap aranmıştır. Araştırmamızda politik gücün kaynakları ve bu gücün dönüşümü incelenerek ele alınmıştır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Çalışma için kullanılacak temel yöntem nitel analiz yöntemidir. Çalışma birincil ve ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Birincil kaynakları Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Milli Güvenlik Kurulu kararları oluştururken kitaplar, akademik makaleler, raporlar, tezler, günlük gazete ve dergiler ise ikincil kaynakları oluşturmaktadır. Literatür taraması, konuyla ilgili problemleri alanları vurgulamak için eleştirel bir şekilde yürütülmüştür. Tezin ana önerileri bu literatür taramasına dayandırılmıştır.

1.4 Araştırmanın Denenceleri

Türk siyaset tarihinde ordu – siyaset ilişkisi her dönem siyasal ajandanın en önemli maddelerinden biri olmuştur. Tarihimizde Silahlı Kuvvetlerin siyaset alanına dâhil olması çok sık tecrübe edilen bir durumdur. Dolayısıyla ordu siyaset ilişkisinin sorgulanması bakımından araştırmanın ilk denencesi; *“Türk siyaset hayatındaki ordu – siyaset ilişkisinin temelini Osmanlı’dan devralındığı ve yönetici rolünden kaynaklandığıdır.”* Araştırmamızda bu varsayım özellikle Osmanlı’dan miras kalan “askerî (yöneten) sınıf rolü” üzerinden analiz edilecektir.

Siyaset tarihimizde çok partili döneme geçilmesiyle beraber ordunun on yıllık dönemlerle siyasete müdahalede bulunduğu görülmektedir. Doğrudan müdahalelerin olduğu kadar perde arkasından dolaylı müdahaleler, baskı, zor kullanma ve etkilemeler de mevcuttur. Çalışmamızın ikinci denencesi; *“Türk Silahlı Kuvvetleri müdahalelerinde hakemlik işlevi ve bekçilik işlevini yerine getirirken hiçbir dönem yöneticilik işlevini uygulamadığıdır.”* Bu varsayım, ordunun siyasete müdahale tipolojileri üzerinden analiz edilecektir.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma dört kesim ve altı bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci kesimi “Araştırma Hakkında Açıklamalar” başlığı altında “Araştırmanın Amacı, Kapsamı, Yöntemi Ve Denenceleri” bölümünden oluşmaktadır. Bu bölümde çalışmaya esas olacak iki adet denence belirlenmiştir.

Araştırmanın ikinci kesimi, “Ordu-Siyaset İlişkisi Kuramsal Çerçeve” başlığı altında bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde ordunun, politikacılar, iktidar erki ve siyaset kurumu ile olan ilişkisini ele almıştır. İki numaralı bölüm kendi içerisinde dört alt başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar, ordu – siyaset ilişkisinin tarihsel perspektifi, siyasal sistem açısından ordu – siyaset ilişkileri, ordunun siyasete müdahale tipolojileri ve ordunun siyasal hayatta rol alma yöntemleridir. Cumhuriyet tarihimizde ordu – siyaset ilişkisi, demokratik sistemlerde ordu-siyaset ilişkisi başlığı esas alınarak incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca otoriter ve totaliter rejimlerde ordu – siyaset ilişkisi ve farkları irdelenmiştir. Silahlı kuvvetlerin çeşitli ülkelerde siyasete müdahale tipleri ve yöneticileri baskı, etki altına alma şekilleri açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü kesiminde, “Türk siyasal hayatında ordu – siyaset ilişkisi” incelenmiştir. Bu kesim üç bölümden oluşmaktadır. Üç numaralı bölümde Türk tarihinde ordu – siyaset ilişkisi incelenmiştir. Alt başlıklarda Türk Devlet geleneğinde ordunun konumu ve Osmanlı’da ordu – siyaset ilişkisinin gelişimi ele alınmıştır. Üçüncü alt başlıkta Cumhuriyet Dönemi incelenmiştir. Cumhuriyet tarihimizde ordunun her doğrudan veya dolaylı müdahalesi yeni bir dönem başlangıcına sebep olması nedeniyle sekiz alt başlıkta toplanmıştır. Dördüncü bölümde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin politik gücü ve kaynakları analiz edilmiştir. Türk siyasal hayatında bir aktör olarak

karşımıza çıkan ordunun güç kaynakları maddi ve maddi olmayan güç kaynakları olarak iki bölümde araştırılmıştır. Beşinci bölümde, ordunun siyasete müdahale tipolojileri Türkiye özelinde incelenmiştir.

Araştırmanın dördüncü kesimi, “Genel Değerlendirme ve Sonuç” başlığını taşımakta ve bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölüm, araştırmadan elde edilen bulgular, öneriler ve genel değerlendirmeden oluşmaktadır. Araştırmanın bulguları içerisinde Türk siyasal hayatında meydana gelen müdahaleler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

İKİNCİ KESİM

ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın ikinci kesimi ordu – siyaset ilişkilerini kuramsal olarak ele almaktadır. Bu kesim, “Ordu – Siyaset İlişkisi” başlığı altında bir bölümden oluşmaktadır.

2. ORDU – SİYASET İLİŞKİSİ

Araştırmanın bu bölümünde ordu – siyaset ilişkisi dört başlık altında incelenecektir. Bu dört başlık, Ordu – Siyaset ilişkisinin tarihsel perspektifi, Siyasal sistem açısından ordu – siyaset ilişkisi, Ordunun siyasete müdahale tipolojileri ve Ordunun siyasal hayatta rol alma yöntemleri konularını içermektedir.

2.1. Ordu – Siyaset İlişkisinin Tarihsel Perspektifi

Sivil – asker ilişkileri, bir bütün olarak sivil toplum ile onu korumak için kurulmuş askeri kuruluşları arasındaki ilişkiyi açıklar. Bu ilişkiler, yönetim, sosyal bilimler ve politika ölçekleri içinde ve arasında hareket eden, genellikle normatif bir alan içerir. Daha dar olarak, belirli bir toplumun sivil otoritesi ile askeri otoritesi arasındaki ilişkiyi açıklar. Sivil – asker ilişkileri çalışmaları genellikle ordunun sivil kontrolünün devletin askeri kontrolüne tercih edildiğine dair normatif bir varsayım üzerine dayanmaktadır. Geleneksel sivil – asker ilişkileri teorisinin merkezinde bir paradoks yatar. Devleti korumak için tasarlanmış olan ordu, hizmet ettiği toplumu tehdit edecek kadar güçlü olmamalıdır. Askerin yönetimi devralması veya darbe en kötü durum örneğidir. Sonuçta ordu, sivil makamların politik gücü ellerinde bulundurma hakkına sahip olduğunu kabul etmelidir. Başka bir deyişle, katılmadıkları bir politika kararının verilmesinden sorumlu olabilirler. Asker sivil ilişkilerinde, ordu üzerinde sivil üstünlük sağlama konusu ön plana çıkmaktadır. Sivil kontrol ile ifade edilen, orduların profesyonel bir meslek olarak kendi sınırları çerçevesinde kalarak siyasal karar alımının ve günlük siyasal sürecin dışında tutulmasıdır. Siyasal otoritelerin orduyu kontrolü

altında bulundurması, askerlerin alınan siyasal kararlara riayet etmesi, askerlerin sivil siyasetçileri karar ve eylemlerini etkilememesi ve yönlendirmemesi sivil kontrolün içeriğini oluşturmaktadır (Feaver, 1996, s. 149-178).

Demokrasilerde sivil – asker ilişkileri net bir çerçeve ile çizilmelidir. Varlığı ile ülkelerinin teminatı olan silahlı kuvvetler, bazı örneklerde toplumları için tehdit olmaktadır. Bu noktada Eski Roma’da ortaya çıkan “*Quis custodiet ipsos custodes?*” “Koruyuculardan kim koruyacak?” ifadesi akıllara gelmektedir. Tarih boyunca sivil – asker ilişkilerinin özünde bu paradoks karşımıza çıkmaktadır.

Bu ikilemde güçlü ordu, koşulsuz olarak sivil kontrole tabi olmalıdır. Bu bağlamda sivil iktidar, ordunun politik gücünü engellemek için yollar ararken diğer taraftan muharebe sahasında güçlü olması için engelleri ortadan kaldırmalıdır (Biltekin, 2007, s. 28).

2.1.1. Monarşiler Dönemi (İmparatorluklar Çağı)

Sivil-asker ilişkilerinin tarihi, her ikisi de askeri örgütlerin öncelikle devletin hizmetkârları olduğunu savunan Sun Tzu ve Carl von Clausewitz’in yazılarına kadar uzanabilir. Antik Yunan’da ordu kuvvetleri iki ana hedef için önemli politik aktördü. Bunlardan birincisi, Atina sınırlarının Yunan nüfusunun yaşadığı tüm bölgeleri kapsayacak şekilde genişlemesiydi. İkincisi ise cumhuriyetçi hükümet biçimini korumaktı. Yunan siyasi güçlerinin uyumu göz önüne alındığında, ordunun siyasete müdahalesine halkın çoğunluğunun aktif ya da örtük desteği ile olmaktaydı. Bu isyanlara önderlik eden ordu, Yunanistan’ın ulusal çıkarlarının ve Yunan demokrasisinin koruyucusu olduğuna ikna etmekteydi (Gaebel, 2002, s. 195-197). Yunan şehir devletlerinde askeri ve siyasal sahalarda aristokrat sınıf hâkimdi. Bu dönemin en önemli askeri teknolojisi olan at ve arabalara sahip olan tek sosyal grup aristokratik sınıf olduğundan, bu sınıfın şiddeti araçsallaştırarak baskıya dayalı hâkimiyetleri, siyasi hayattaki üstünlüklerini de kolaylaştırmaktaydı (Kutlu, 2019, s. 276-283).

Ünlü eseri Devlet’te, Platon asker ile sivil toplum arasındaki münasebetlerin nasıl olması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır; “*Oysa bu insanların yurttaşlarına yumuşak, düşmanlarına hoyrat olması gerek. Yoksa yurttaşları, düşmandan önce onları haklar.*” Platon, bu karakterde askerlerin varlığı için de eğitimin önemine vurgu

yaparak, beden eğitimi için jimnastik, ruh eğitimi için ise müziğin önemli olduğuna dikkat çekmektedir (Platon, 2015, s. 122-130). Bu noktada askerlerin sahip oldukları nitelikleri nerede ve nasıl kullandıkları önemlidir. Harp alanında cesur, gözü kara ve şecaat sahibi olurken sosyal hayatlarında ise kendini geliştiren, ilişkileri kuvvetli kişiler olması beklenmelidir. Asker kişiler akıl ve vicdanıyla hareket eden irade sahibi insanlar olmalıdır.¹

Machiavelli savaşı; bölge, kaynak elde etmek, dini farklılıkları yerleştirmek veya savaş alanında kendini zafere ulaştırmak için bir araç olarak değerlendirmiştir. Machiavelli'ye göre, vatandaş askerler bir devletin istikrarı için profesyonel askerlerden daha az tehlikelidir. Profesyonel askerler hızlı bir sonuca varmak için bir savaş istemekte kendi kişisel kazançları ve zenginlikleri bakımından bireysel ve çıkarıcı davranmaktadır. Machiavelli, sadece vatandaş askerlerin savaşta sadık ve etkili olduklarını değil aynı zamanda valilerini kontrol altında tutan ve devleti iyileştirmek için çalışan sadık vatandaşlar olarak bireysel fırsat ve eğitim yoluyla kendilerini geliştirmeye zaman ayırdıklarını da dile getirir. Machiavelli, iyi yasaların doğal olarak iyi bir ordudan geldiğine inanmaktadır. “Sağlam askeri güçlerin varlığının sağlam yasaların varlığını gösterir” adlı ünlü ifadesi, Prens'te gelişmekte olan devletler ile askeri elitler arasındaki ilişkiyi anlatır (Machiavelli, 2014, s. 46).

İnsanlık tarihinin çoğunda, orduyu yönetime bağlamak gereksiz görülmüştür. Çünkü pre-modern dönemin büyük ölçekli toplumlarındaki neredeyse tüm siyasi rejimler askeri, dini, ekonomik ve monarşik gücü kaynaştırmıştır. Askeri ve sivil güçlerin ayrılması, 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa devletlerinde profesyonel, bürokratik silahlı kuvvetlerin geliştirilmesi, askeri yönetimin çağdaş anlayışını doğurmuştur. Ordunun sivil kontrolü, askeri ve siyaset biliminde, bir ülkenin stratejik karar alma sürecinde profesyonel askeri subaylar yerine sivil siyasi liderliklerin elinden gelen nihai sorumluluğu veren bir öğretiler (Taylor, 1998, s. 30-32).

Avrupa monarşilerinde, Yakınçağ'da sivil – asker farkı bulunmadığından, sivil kontrolü noktasında herhangi bir sorun yaşanmamaktadır. Ordular, savaş zamanı miğfer barış zamanında şapka giyen bireylerden oluşmaktadır. Bu çerçevede, Avrupa'da ulus

¹ Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği Madde 86'dan faydalanılmıştır. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5905&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 04.04.2021)

devletlerin oluşmaya başlamasından önce, yeni feodalite döneminde, askerlik görevi amatör bir görevdir. Barış döneminde zanaatkârlık ve çiftçilik ile uğraşan bireyler, ordularda sürekli vazife yapan ve ordu hiyerarşisinin en üst noktasında yer alan soyluların emrine girmektedirler. Günümüz manasında aristokratlar, subay ve generallerin konumlarında bulunmaları ile birlikte, feodal kimliklerini de korumaktadırlar. Bundan dolayı da sivil ve asker çıkarların çatışması durumunda hem sivil hem de asker kimliğine sahip olan bu feodal grup, sivil çıkarlara öncelik vererek meydana gelen çatışmaları ortadan kaldırmıştır. Bu biçimde siyasal ve sosyal örgütlenmenin doğal bir neticesi olarak sivil kontrol oluşturulmuştur. Bu durum literatürde geleneksel sivil kontrol şeklinde isimlendirilmektedir (Nordlinger, 1997, s. 11).

2.1.2 Ulus Devletler (Modernizm)

Tarihin farklı dönemlerinde çeşitli devlet sistemleri ortaya çıkmıştır. Her devlet sistemi meşru kurucu normu, anayasası ve evrensellik amacını sürdürmek için kurallar manzumesi oluşturmuştur. Ulus-devlet, ulusal bir kimliği koruyan, sınırlı bir bölgeyi işgal eden ve kendi hükümetlerine sahip olan bir grup insandan oluşan iktidar örgütüdür. Ulus devlet sistemi, feodal beyler ve Katolik Kilise'nin sahip olduğu siyasi hâkimiyetin zayıflaması sürecinin bir sonucu olarak Batı Avrupa'da ortaya çıktı. Avrupa'da yükselen modern uluslararası sistem, koloni sistemi ile evrensel bir yapılanmaya dönüştü. Amerikan ve Fransız devrimleri ulus devletin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Eryılmaz, 2004, s. 75-77).

15'inci yüzyıl ve 17'nci yüzyıl'ın sonu arasında gerçekleşen savaşların neticesinde siyasi ve askeri otorite merkezileşmiş, bu merkezileşme sürecinin bir neticesinde vergilerin daha fazla bir biçimde devletler tarafından toplanabilmesi ve devletlerin otoritelerini kullanabilmeleri için gerekli olan bürokratik mekanizmalara sahip olmaya başlamaları, ulus devletlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde feodal yapı çözülmeye uğramış ve sosyal gruplar kendi aralarında mevcut olan münasebetleri farklı sözleşmeler ile güçlendirmek durumunda kalmışlardır. Avrupa'da devletlerin inşasının arkasındaki itici güç, savaş yapmak için gerekli olan ordular, bu süreçte kilit bir aktördü. Zamanla ordu, büyük ölçüde sivil kabiliyete ve ordunun gücünü kontrol altında tutma öngörüsüne bağlı olan devlet

oluşumu sürecinde hem olumlu hem de olumsuz bir rol oynamıştır. Feodalitenin çözüldüğü bu süreçte çeşitli devletler arasında çıkan savaşlar, Avrupa'daki farklı toplumlar arasında var olan farklılıkların derinleşmesine ve aralarında düşmanlıkların artmasına yol açmıştır. Bu durum daha sonraki süreçlerde milletlerin teşekkül edilmesinde etkili olan faktörlerden biri olmuştur (Beriş, 2008, s. 492-493).

Ulus inşası dört boyuttan oluşur. Bunlar; bir devletin kurulacağı coğrafi alanın tanımlanması; devlete şekil ve biçim sağlayacak bir anayasal düzenlemenin oluşturulması; bir politik sistemin inşası ve nüfusun devletle ilişki kurması ve onunla etkileşime geçmesi için bir araç oluşturacak devlet yapısını ve siyasi sistemi sürdürecektir bir ekonominin geliştirilmesini içerir. Bu sürecin bir sonucu olarak siyasi istikrar, barışçıl değişim ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için elverişli koşullar yaratıldığında ulus inşasının başarılı olduğu düşünülebilir. Söz konusu devletin kalıcı siyasi istikrarsızlık ve askeri darbeler tarafından desteklenmesi başarısız olarak kabul edilir ve bu da ekonomik ve sosyal kalkınmayı tehlikeye atar (Rivkin, 1969, s. 72).

Uluslaşma sürecinin sonunda, askeri kurumların ve orduların yapısı da değişikliğe uğramış; önceden bir krala, ya da aristokratik sınıflara bağlı bulunan askerler ulus devlete bağlı yurttaş-asgerlere dönüşmüştür. Bu dönüşüm süreci de askerin sivil siyasete müdahalede bulunma ihtimalini arttırmıştır. Her ülke böyle bir sorun ile karşılaşmamak için farklı tedbirler ve önlemler almıştır. Batılı devletler sivil kontrolü sağlama konusunda geç uluslaşan ve geç modernleşen devletlere kıyasla daha başarılı olmuştur (Örs, 2010, s. 76).

Günümüz dünyasında modern devletlerde askeri güçlerin faaliyet çerçevesi kesin hatlarla tespit edilmiş; sivil yönetimle bu konuda yaşanması olası herhangi bir yetki karmaşasının önüne geçecek düzenlemelere gidilmiştir. Bu ülkelerde ordunun temel görevi dış tehditlere karşı devletin sınırlarını korumak ve içeride ise doğrudan siyasi iktidarın ve rejimin varlığına karşı tehdit oluşturan her çeşit silahlı şiddet girişimlerine karşı fiziki güç kullanarak huzur ortamını sağlamaktır. Muhtemel savaşlara hazırlıklı olmak, dış tehlikelere karşı siyasi otoritenin emrinde silahlanmak ve gerekli görüldüğü durumlarda yine siyasi otoritenin vermiş olduğu kararlar çerçevesinde ve onun emri altında savaşa girmektir. Özetle, modern devletlerde ordu kurumunun ana fonksiyonu doğrudan askerlik kurumu ile ilgili olan görevleri yerine getirerek dış tehditlere karşı devletin sınırlarının güvenliğini sağlamaktır. Modern devletlerde sivil siyasetçiler gerek

fiilen gerekse hukuken ordu kurumunun üzerinde bir konumda yer alırlar (Beriş, 2008, s. 415).

2.1.3. Ulus–üstü Egemenlik (Post–modern dönem)

Postmodernizm, büyük ölçüde Batı felsefesi tarihinde modern dönemin entelektüel varsayımlarına ve değerlerine karşı bir tepkidir. Gerçekten de postmodernizm ile karakteristik olarak ilişkili doktrinlerin çoğu, o döneme özgü olmasa da, 18. Yüzyıl aydınlanmasında verilen genel felsefi bakış açılarının doğrudan reddi olarak tanımlanabilir. 1960’larda A.B.D.’de, 1970’lerde de Avrupa’da yayılma olanağı bulan postmodernizm akımı hem simgesel sunuma dayalı olan modern anlayışa hem de birebir gerçeklik sunumuna dayalı klasik anlayışa bir tepkidir. Post modern dönem olarak değerlendirilen bu süreçte, asker - sivil ilişkilerinde de önemli dönüşümler yaşanmıştır (Eraslan & Şengün, 2018, s. 181-182).

Silahlı Kuvvetler üzerinde demokratik sivil kontrolün başarılı bir şekilde kurulması, özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Avrupa’yı dolaşan son demokratikleşme dalgası bağlamında önemlidir. Askeri kurumların önceki devlet sosyalist rejimlerini desteklemedeki önemi ve eski sistem altında siyasi ve askeri elitlerin demokratik hesap verebilirliğinin bulunmaması nedeniyle, komünizm sonrası devletlerde sivil-asker etkileşimlerinin incelenmesi demokratikleşme süreci, askeri profesyonellik ve daha geniş kapsamlı sosyal, ekonomik ve politik değişim koşulları altında yönetim kalitesi ile gerçekleşmiştir. Eski Varşova Paktı bölgesindeki ülkelerde, silahlı kuvvetler güçlü sivil kontrole tabi tutuldu, ancak demokratik kontrole veya kamuya hesap verebilirliğe tabi değildi (Born & vd., 2006).

Silahlı kuvvetler, ordunun zorlayıcı gücüne ve dolayısıyla siyasi müdahale potansiyeline güvensiz olan partinin karmaşık bir kontrol ve sosyalleşme sistemine maruz kalmıştır. Varşova Paktı ülkeleri boyunca, parti hücrelerinin kurulması, ordu içinde sistematik politik eğitim ve gözetim uygulaması yoluyla ordunun parti kontrolü ve ordunun parti organlarına nüfuz etmesi, üyelerine özel ayrıcalıklara erişim sağlayarak ordunun işbirliği ile birleştirilmiştir. Dahası, parti kontrolüne askeri tabi kılınması karşılığında, Orta ve Doğu Avrupa silahlı kuvvetlerine askeri komuta, askeri ve savunma konularında nispeten yüksek derecede özerklik kazanmıştır (Born & vd., 2006).

1990’larda devlet sosyalist rejimlerinin yerini Orta ve Doğu Avrupa’nın çoğunda demokratik yönelimli hükümetler alırken, önceki rejimin birincil kurumsal desteği olarak ordunun direnişi ortaya çıkabilir ve demokratikleşmeye engel olabilirdi. Orta ve Doğu Avrupa’daki silahlı kuvvetlerin dönüşümü, demokratik kontrolü uygulama zorlukları açısından çok sayıda benzersiz özelliğe sahiptir. Orta ve Doğu Avrupa silahlı kuvvetlerinin depolitize edilmesi gerekmele kalmadı, aynı zamanda komünist dönemde, ulusal komutanlıkların Sovyet yüksek komutasına tabi olduğu kasıtlı olarak az gelişmiş olan ulusal savunma planlama yeteneklerinin geliştirilmesini gerektiriyordu. Dahası, savunma ve güvenlik alanı son derece gizli ve ordunun tam tekeliydi. Bunun sonucunda bu toplumlar, bu alanlarda sivil uzmanlığa sahip değildi. Bazı Batılı gözlemciler tarafından sivil - asker ilişkilerindeki en ciddi sorunlardan biri askeri darbe potansiyeli ve demokratik reformun askeri yıkımının tehlikeleri hakkında ortaya çıkan endişeler, komünizm sonrası Avrupa’da genellikle ortaya çıkmadı. Geleneksel olarak askeri darbeye yol açtığı düşünülen koşullar, kurumsal çıkarları tehdit edilen zayıf devletler ve silahlı kuvvetler de dâhil olmak üzere birçok sosyalizm sonrası devlet mevcutken, Rus ve diğer Sovyet sonrası militanlar, iktidarı ele geçirerek doğrudan siyasete müdahale etmediler (Bebler, 1997, s. 21-23).

Doğu Avrupa’daki komünist çözülüşün başlangıç anı 1989 yılında Polonya parlamentosunda yapılan seçimler olmuştur. Seçimler sonrasında komünist parti ağır bir yenilgi alarak meclise girememiştir. Bu doğal sonuç, domino etkisi yaratarak Orta ve Doğu Avrupa komünist rejimlerinin sonunu getirmiştir. Ancak komünist partilerin siyaset tarihinden silinmeleri kanlı ve karmaşık yollarla olmamıştır. Bu noktada Romanya istisnai bir duruma sahiptir. Komünist yönetimlerin iktidarı bırakmamak konusunda çok dirençli olmamaları ve ordunun darbe yapma kültüründen uzak oluşu, süreçlerin çok az kan dökülerek yaşanmasında önemli bir etmen olarak gösterilebilir (Yücel, 2011, s. 651-652).

Olgunlaşmamış veya yerleşik demokrasilerde silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü, diğer devlet türlerinde, özellikle de sivil-asker ilişkileri konusunda çok sayıda araştırmaya sahip olan demokrasiye geçemeyen ülkelere kıyasla daha az çalışma konusudur. Yakın zamanda ABD’de iddia edilen sivil-askeri ‘boşluk’ gibi periyodik krizlerle kanıtlandığı gibi, sivil – asker ilişkileri veya demokratik kontroldeki sorunların ortaya çıkmadığı anlamına gelmez. Bununla birlikte, genel olarak olgun

demokrasilerdeki toplumların güç bölünmesi ve devlet kurumsal düzenlemeleri konusunda temel bir fikir varlığına varmış gibi görünmektedir. Değişen toplumsal koşullar, savaşın doğasındaki evrim ya da silahlı kuvvetlerin rol ve misyonlarındaki değişiklikler ve silahlı kuvvetlerin bu değişikliklere adaptasyonu konusunda siyasi ve askeri elitler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle gerginlikler ortaya çıkabilir (Bebler, 1997, s. 24).

2.2. Siyasal Sistem Açısından Ordu – Siyaset İlişkileri

Siyaset, en geniş anlamıyla insanların altında yaşadığı genel kuralları yapma, koruma ve değiştirme etkinliğidir. Siyaset çatışma ve işbirliği ile ayrılmaz bir biçimde ilişkilidir (Heywood, 2016, s. 275). Siyasal sistem bakımından demokratik sivil – asker ilişkileri teorileri, sivil – asker ilişkilerinin birbiriyle ilişkili üç boyutunu anlamaya ve tahminlerde bulunmaya yardımcı olan analitik araçlar sağlar. İlk boyut siyasete doğrudan müdahalelerle ilgilidir. İkincisi, savunma politikalarını şekillendirme sürecinde silahlı kuvvetlerin rolü ve işlevleri ile ilgilidir. Üçüncü boyut, silahlı kuvvetlerin uluslararası ve yerel kuvvet kullanımını gerektiren kararlar üzerindeki etkisini içerir.

2.2.1. Otoriter – Totaliter Sistemlerde Ordu

En genel anlamıyla Otoriterizm, siyasi alanlar dışındaki serbestiyete göz yumup, siyasal muhalefete karşı olan tek bir kişi ya da partinin sınırsız iktidarındır. Otoriter yönetimlerde iktidar dar bir oligarşik kadronun kontrolündedir. (İnsel, 1999, s. 23-27).

Otoriterizm, demokrasinin aksine diktatörlük ve geleneksel bir yönetim teorisidir. Bireylerin düşünce ve eylemdeki özerkliğine karşı gelen otoriteye itaati temel alan bir ilkedir. Bir hükümet biçimi olarak, otoriterlik anayasal düzene değil, bir kişi ya da dar bir elit zümreye dayanır. Totaliter sistemlerden farklı olarak otoriter yönetimler genellikle çok gelişmiş bir ideolojiye sahip değildir. Ayrıca sosyal organizasyonlar içindeki çoğulculuğa daha ılımlı olan otoriterizm genellikle kollektif hedefler doğrultusunda milleti seferber etme gücünden yoksundur. Otoriter sistemdeki liderler sıklıkla güçlerini keyfi olarak kullanır ve kendilerini mevcut yasanın üzerinde sayarlar (Linz, 2008, s. 143).

Otoriter rejimlerin siyaseti üzerindeki mevcut çalışmaların çoğu bu devletlerdeki merkezi siyasi çatışmayı, küçük bir otoriter seçkin ile yönettiği çok daha büyük nüfus arasında çerçevelemektedir. Ordunun yönetim ve siyasete ne ölçüde dâhil olduğu ve doğrudan iktidarda olduğu ölçüde, büyük ölçüde siyasi bir geçiş gerçekleştirdiğinde ordunun davranışını belirleyecektir. Daha önce de belirtildiği gibi, askeri kurumlar genellikle otoriter bir rejimin koruyucusu olarak hareket ederler. Bu rejimlerde, ordu üzerinde sivil kontrol mevcut değildir ve ordu, ülkeyi savunma standart görevinin ötesine geçen birçok işlevi yerine getirir (Bellin, 2012, s. 130-131).

Siyasi demokrasilerde asker profesyonelleştirilir, politik tarafsızdır ve sivil yetkililer tarafından kontrol edilir. Hala sivil-asker ilişkileri literatüründe en çok atıfta bulunan Huntington, ordu üzerine öznel ve nesnel sivil kontrol arasında bir ayrım yapmaktadır. Öznel kontrol, bazı sivil grupların gücünün ordu karşısında en üst düzeye çıkarılması anlamına gelir. Nesnel sivil kontrol, orduyu profesyonelleştirip politik tarafsız hale getirerek gücünü en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Orduların otoriter rejimlere dâhil olma biçimleri farklıdır. Genel olarak, daha az bir siyasi sistem geliştirilir ve sivil yönetimin meşruiyeti azalırsa, ordunun siyasete girme olasılığı artar (Huntington, 1957, s. 8-10).

Bir ordunun standart görevi, ülkesini dış güvenlik tehditlerine karşı savunmaktır. Ülkesini savunmanın yanı sıra, görevi iç güvenliği ve düzeni sağlamak ve kendi kurumsal çıkarlarını gözetmektir. Bu kurumsal çıkarlar iç uyumu korumak, imajını ve ulusal meşruiyetini korumak ve ekonomik çıkarlarını güvence altına almak içindir. Militarize edilmiş otoriter rejimlerde ordunun görevi, yönetme ve işletmeyi yönetme gibi askeri olmayan alanlara da genişletilir (Bellin, 2012, s. 132).

Askerlerin otoriter rejimlere ne ölçüde ve nasıl dâhil oldukları farklıdır. Askerler genellikle perde arkasından veya bir tür yarı sivil cepheden siyasi güç olarak hareket ederler. Siyasi askeri unsurlar, belirli askerlik haklarına sahip olmaları ile karakterize edilir. Yani; ordunun edinilmiş hakkı veya imtiyazı, resmi veya gayri resmi, iç yönetişimi üzerinde etkili kontrol sahibi olmak, devlet aygıtındaki ordu dışı alanlarda bir rol oynamak, hatta devlet ile siyasi ve sivil toplum arasındaki ilişkileri yapılandırmaktır (Meijer, 2014, s. 15-17).

Askeri otoriter rejimlerde, ordu genellikle mevzuata, anayasaya ve hükümet organlarının kurulmasına karar verir. Yıllar boyunca askeri otoriter rejimlerin farklı

biçimleri olmuştur. Finer'den aktaran Meijer, bu rejimleri siyasi yapıları ve anayasal rolleri temelinde sınıflandırır. Ordunun büyük politikaları ve aşırılık derecesini ne ölçüde kontrol ettiği temelinde beş siyasi yapıya ayırmaktadır. Bunlar (1) doğrudan açık askeri yönetim, (2) doğrudan yarı-sivilleştirilmiş yönetim, (3) dolaylı sürekli yönetim, (4) dolaylı aralıklı yönetim ve (5) ikili yönetimdir (Meijer, 2014, s. 15-17).

Totalitarizm, toplumu bir bütün olarak ele alan, bir bütün olarak dönüştürmek isteyen ve total kontrol sistemi ile toplumu sürekli düzenleyen devlet, ideoloji, siyasal parti ve liderlik olgularının bütünlüğü için kullanılır. Totalitarizm, çoğulculuğa karşı zorunluluğun, özgürlüğe karşı otoriterizmin var olduğu siyasal düzendir. Totaliter rejimlerde hedeflere ulaşmak için şiddet kullanımına müsaade edilir. Muhalif görüşlere ve diğer parti faaliyetlerine izin verilmez. Toplum, tek bir düşünsel yapı altında idare edilir (Aleskerov, 2007, s. 47-51).

Totaliter rejimlerde düşmanlara karşı güç kullanımı sıradan olarak kabul edilir. Bu rejim türünde sürekli olarak bir düşman tasvir edilerek halkın zihni canlı tutulur. Sözde düşman oluşturulması sistemin meşruiyeti içi gereklidir. Ayrıca, hükmedenler kitle desteğini ispatlamak maksadıyla zaman zaman referandum ve halkoylamasına başvurur.

Totaliter rejimlerde ordu, askeri sanayi sistemin temel dayanağıdır. Savaş totaliterizmin kaçınılmaz yönü olarak kabul edilir. Friedrich ve Zbigniev'den aktaran Aleskerov (2007, s. 57-58); Totaliterizm'i "ötekilerle savaş" olarak adlandırır. Öteki dinler, öteki ırklar, öteki sınıflar bu savaştaki düşmanlardır. Totaliter rejimlerde bulunan liderler kutsallaştırılır. Lidere karşı hiçbir eleştiri yapılamaz. Sistemde yürütmenin yetkileri güçlendirilir, güvenlik kurumları (ordu, polis, istihbarat güçleri) daha da güçlendirilir.

2.2.2. Demokratik Sistemlerde Ordu

Genel olarak demokrasi kavramı, hem belirli siyasal sistemi hem de fikirler bütününe ifade etmektedir. Yönetenlerin iktidar sınırlarını kısıtlamak açısından siyasal olarak, girişilen eylem ve çabalar neticesinde yönetenler ile yönetilenlerin birbirine yaklaşması ve kaynaşması amacına yönelmiştir. Anayasacılık hareketlerinden sonra devlet erkinin bir anayasa ile sınırlandırılması sonucunda demokrasi paralel bir biçimde oluşmuş ve gelişmiştir. Diğer bir manada demokrasi, ulus devlet kapsamı dâhilinde hürriyetler ile iktidarın barışçı bir şekilde bir arada bulunmasıdır. İnsanların elinde

devletin etkisini sınırlamalarına ve kontrol etmelerine izin veren bir araç olan demokrasi devlet kurumlarına ve etkili normlara meşruiyet sağlama aracıdır. Bu da hükümetin vatandaşlar tarafından izlenecek kararlar verme yetkisine sahip olduğu anlamına gelir. Ulus devletin milyonları aşan nüfusunun çokluğu ve alan büyüklüğü doğrudan yönetimi sınırlandırmış olduğundan, siyasal sistemin ulus devlet çerçevesinde temsili olması sebebiyle karşımıza demokrasi kavramı çıkmıştır (Çam, 1998, s. 388-389).

Günümüz modern demokrasilerinde ordu ve iktidar erki arasında keskin bir ayrım vardır. Bu ayrımlar yasal olarak teminat altına alınmıştır. Ordu, siyaset ile olan ilişkisinde sorulara mahal vermeyecek şekilde halkı temsil eden adil seçilmiş sivil iktidarın emri altında görevini yapar. Asıl amacı ülkesinin dış tehditlerden korunması olan ordu, bu görevi esnasında kendi görev tanımı dışına çıkmadan, yasal mevzuat çerçevesinde hareket etmelidir.

İnsan yönetişiminin en eski sorunları arasında askeri güçlerin siyasi otoriteye tabi kılınması sorunu olmuştur. Yalnızca yirminci yüzyılda, ordunun sivil kontrolü ABD ve Fransa gibi demokrasiler de değil, Sovyetler Birliği ve Çin gibi komünist rejimlerin, Almanya ve İtalya'daki faşist diktatörlüklerin ve 1945'ten beri Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki devletlerin temel objesi haline dönüştüğü görülmektedir. Bir toplumun fiziksel zorlamanın nihai gücüne sahip olanları, kontrol edip etmediği ve hem iktidardaki belirli hükümete hem de genel olarak rejime olan bağlılığı sağlayıp sağlamadığı demokratik yönetim için en temel sorundur (Aydınlı, 2009, s. 582-584).

Ordunun görevini yerine getirirken liberal demokratik sistemlerde sivil-asker ilişkilerinden en basit ve yaygın kasıt; genel güvenliğin, -bu kapsamda da güvenlik sektörünün-, demokratik sistemin gerekleriyle ve güvenliği kontrol etmekle yükümlü siyasi otoritenin amaçlarıyla uyumlu bir şekilde yönetilmesidir (Uluçakar, 2013, s. 32).

Hükümet, iktidarı ve sivil kontrolü birleştirmede yetersiz deneyime sahip ve yeni gelişen demokrasilerde daha zorlu bir mücadele ile karşı karşıyadırlar. Ordunun bir darbe girişiminde bulunmamasını veya sivil otoriteye karşı çıkmamasını sağlamalıdır. Gelişmemiş demokrasilerde, sivil işlerin, askeri işler üzerinde üstünlük kazanma çabaları askeri meydan okumaya neden olabilir. Ayrıca kamuoyu sivilleri desteklemiyorsa, belki de askeri müdahaleye neden olabilir. Demokrasi için sivil kontrol, yani ordunun halk tarafından seçilen sivil yetkililer tarafından kontrol edilmesi esastır. Sivil kontrol, bir ulusun değerlerini, kurumlarını ve uygulamalarını, tanımı

gereği iç düzen ve dış güvenlik ihtiyacına odaklanan askeri liderlerin tercihlerine değil, halk iradesine dayandırmasına izin verir (Kohn, 1997, s. 144-147).

Ünlü çalışması olan Asker ve Devlet'te, Huntington, “nesnel sivil kontrolün” askeri müdahaleyi önlemek için en iyi model olduğunu ileri sürmüştü. Nesnel kontrol, ordunun siyasi arenaya müdahale etmemesi karşılığında belirli bir özerkliğe izin vererek orduyu devletin bir aracına dönüştürmek anlamına gelir. Nesnel sivil kontrol öncülünde Huntington, siyaseti ve askerlik hizmetini iki farklı ve sınırsız uzmanlık alanı olarak ele aldı. Bu muhakemeye göre, siyasette yetersiz eğitim almış memurlar kendilerini bu alana dâhil etmemelidir. Aynı nedenden ötürü, politikacılar askeri uzmanlık gerektiren konuları ele almaktan kaçınmalıdırlar (Huntington, 2006, s. 86-90).

Nesnel kontrol aşağıdakileri içerir (Uluçakar & Çağlar, 2017, s. 44-45):

1. Yüksek düzeyde askeri profesyonellik ve askeri görevliler tarafından mesleki yeterliliklerinin sınırlarının tanınması,
2. Ordunun dış ve askeri politika ile ilgili temel kararları veren siyasi liderlere etkin bir şekilde tabi kılınması,
3. Askeri alanda mesleki yeterlilik ve özerklik alanı liderliğinin tanınması ve kabul edilmesi,
4. Siyasete askeri müdahalenin en aza indirilmesi ve sonuç olarak ordunun siyasi müdahalesinin en aza indirilmesi,

Demokratik savunma kontrolü demokrasinin önemli bir unsurudur. Ordu için yararlıdır ve silahlı kuvvetlere vazgeçilmez bir meşruiyet sağlar. Demokratik rejimlerde nesnel kontrol, Huntington tarafından geliştirilen mevcut paradigmanın en önemli noktası olmanın ötesine geçmektedir. Güvenlik sektöründeki reform konusu da, Batı demokrasilerinin temel taşıdır. Öznel sivil kontrol, askeri gücü azaltmak için yasal veya kurumsal mekanizmalara dayanır. Bu kontrol biçiminde ordu normalde sivil sorumluluklar olan sayısız operasyon yürütmeye yönlendirilir (Uluçakar & Çağlar, 2017). Öznel sivil kontrol esasında nesnel sivil kontrolün tam tersidir. Nesnel sivil kontrolde ordu, kendi alanında profesyonelleşerek devletin bir aracı konumuna geçer. Öznel sivil kontrolde ise ordu siyasetin bir bileşeni olarak kabul edilir ve temelde bağımsız bir askeri alan reddedilir.

Batı'da uluslaşma süreci ve fiili müdahaleleri asgariye indiren demokratik koşullar gelişmiştir. Bu noktada problem geç modernleşen ve demokratikleşen ülkelerde yaşanmaktadır. Bu ülkelerde bireyselleşememe, sivil toplumun zayıflığı, siyasetçiler ve askerler arasında demokratik değerler yerleşmeden sivil kontrol sorununun çözülmesi mümkün gözükmemektedir (Örs, 2010, s. 76).

2.3. Ordunun Siyasete Müdahale Tipolojileri

Bazen askeri yönetim veya askeri rejim olarak da adlandırılan askeri yönetim yoluyla siyasete katılım, başta Üçüncü Dünya ülkeleri olmak üzere birçok toplumun özelliği olan politik bir olgudur. Gerçekten de, askeri yönetim yeni bir fenomen değildir. Tarihi olarak Roma dönemi pretoryanizminden bile öncelere dayanmaktadır. Feodal dönem boyunca yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. 18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa devletlerinde profesyonel ve bürokratik silahlı kuvvetlerin gelişimi, çağdaş askeri yönetim anlayışını doğurdu. Her ne kadar çağdaş askeri yönetim anlayışı gelişmiş olsa da siyasete askeri müdahaleler hem demokratik hem de totaliter rejimlerde çok yaygındır (Börklüoğlu, 2010, s. 5-10).

Ordunun “ulusal muhafız” işlevi, hükümette neredeyse sınırsız bir etki yaratmaya başladığında onu çok güçlü ve bazen tartışmasız kılar; yüksekliği yönetim kurumlarının doğrudan ele geçirilmesini içerebilir. Ordunun siyasete müdahalesi neticesinde ortaya çıkan tipolojiler, siyasal rejimin niteliği ve siyasal rejime müdahale biçimi, gibi etkenlerle üç farklı biçimde izah edilmektedir. Buna göre, askeri müdahale modelleri; hakemlik veya veto işlevi, bekçilik veya muhafızlık işlevi ya da hükmedici veya yöneticilik işlevi olarak farklı sınıflandırmalara tabi tutulur (Doğan, 2020, s. 65).

2.3.1 Hakemlik İşlevi veya Veto (Riyaset) Rejimi

Hakemlik ya da veto rejimi şeklinde isimlendirilen tasnif, genellikle siyasal sisteme askeri kuvvetlerin en hafif müdahalesi şeklinde karşılaşılmaktadır. Bu tarz müdahale biçiminde ordu ve asker, mevcut siyasi rejimin işleyişi çerçevesinde idari veya siyasal kararların alınması ve kanunlaştırılması noktalarında bunları onaylayıp onaylamama ve son sözü söyleme konumunda bulunmazlar. Siyasal sistemin işleyişi çerçevesinde ön plana çıkarak kararların alınmasında bir rol oynamayıp, kamu adına verilmesi gereken kararlarda siyasetçileri yönlendirecek şekilde konumlanmışlardır. Bu

çerçevede yalnızca hakemlik işlevini yerine getirmeyecek şekilde geri planda kalmaktadırlar (Hale, 2014, s. 358-361).

Askeri kuvvetlerin siyasete müdahale modelinde bu görünüm, çok pasif bir tavır sergilediği gibi doğru olmayan bir algı oluşturabilir. Ancak gerçekte, askeri elitler, kendi çıkarları ve dünya görüşleri çerçevesinde talep ettikleri biçimde karar alabilmeleri açısından sivil iktidarın sosyal, ekonomik ve siyasi, her konuda verecekleri kararlarda veto yetkisini kullanma hakkına sahiptirler (Karatepe, 1999, s. 26).

Görevini sürdürmesi arzu edilmeyen siyasi iktidarın, görevinden askeri darbe ile uzaklaştırılması, askeri veto rejimi için tatbik edebilecekleri son yol şeklinde belirtilebilir. Siyasal sistem ile askeri elitlerin arasında mevcut olan ilişkinin hakemlik seviyesi düzeyinde bulunduğu devletler incelendiğinde, askeri darbe benzeri müdahalelere kalkışan askeri elitlerin ana maksadının; askeri sınıfın mevcut düzeydeki konum, sistem ve durumlarının sürdürülebilmesine imkan oluşturan anayasal sistemin muhafazası, istedikleri düzeni sürdürülebilir ve sağlıklı şekilde yönetebilecek siyasi yapının iktidara getirilmesi olduğu ifade edilebilir. Askeri müdahaleyi hayata geçiren askeri elitlerin, talep ettikleri siyasi işleyiş ve anayasal düzeni arzu ettikleri doğrultuda sürdürebileceklerini inandıkları sivil siyasi iktidarı, yönetim mekanizmasının başına geçirdikten sonra kendi asli vazifelerine dönebilme ihtimalleri çok yüksek görünmektedir (Karatepe, 1999, s. 26).

Hakemlik işlevi ya da veto rejimi şeklinde isimlendirilen bu modelde, sivil siyasetçiler, siyasi partiler, hükümet ve meclis veya sivil kuruluşlar varlığını sürdürüyor gibi görülseler de, verecekleri kararlarda ya da yapacakları düzenlemelerde askeri elitlerce bir yönlendirme veya sıralamaya maruz bırakılmaktadırlar. Bu yaklaşımın başka bir özelliği ise, genel olarak mevcut durumu muhafaza etmek isteyen ve hedefleyen muhafazakâr bir rejim görünümünde olmasıdır. Askeri elitler ile siyasi sistemin bu tipte ilişki geliştirdiği müdahale modelinin Türkiye'deki örneklerine 12 Mart 1971 muhtırası ve 28 Şubat 1997 yılında toplanan Milli Güvenlik Kurulu sonrası alınan kararlar ve 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıra kararları gösterilebilir (Doğan, 2020, s. 66-67).

2.3.2. Bekçilik İşlevi veya Muhafız Rejimi

Silahlı kuvvetlerin temel görevleri milletin ve devletin güvenliğini sağlayarak bu değerlerin sürekliliği yönünde önlemler almaktır. Sahip bulunmuş oldukları bu görevler sebebiyle, silahlı kuvvetler kendi varlıklarını devletin ya da sistemin bekçisi şeklinde değerlendirebilmektedirler. Bundan dolayı, bekçiliğini yaptığı ya da devamlılığının ve güvenliği sağladığını düşündüğü siyasal sistemin tehlikeye düştüğünü düşündükleri siyasal sisteme müdahalede bulunarak, tehlikeli olarak değerlendirdikleri siyasi iktidarları görevlerinden uzaklaştırabilmektedirler (Doğan, 2020, s. 67).

Askeri darbe gibi müdahaleler yoluyla siyasal yönetimi ele geçiren askeri elitler kendi ideolojilerine göre tehlikeli kabul ettikleri unsurları temizleyerek gerekli gördükleri değişiklikleri ve düzenlemeleri gerçekleştirdikten sonra siyasi yönetimleri sivilere tekrar bırakabilmektedirler. Askeri elitlerin siyasal sisteme müdahalesinde bekçilik işlevi ya da muhafız şeklinde isimlendirilen bu tipolojisinin, yönetimi elinde tutma süreleri çok uzun olmamakla birlikte genellikle 2 veya 4 yıl görevde kaldıkları ifade edilebilir. Askeri müdahale yoluyla yönetimi ele geçiren askeri elitlerin yönetimde öncelikle tehdit ya da sorun olarak görmüş oldukları mevcut sivil siyasi iktidarın yöneticileri ya da mensuplarını görevden alarak kendi güçlerini ve kontrollerini devam ettirilmesini sağlayacak bürokratik kadroları bu görevlere getirmektedirler (Doğançay, 2014, s. 19).

Genel olarak askeri darbe yoluyla yönetimi elinde tuttıkları süreçte askeri elitler gerçekleştirmiş oldukları bu yapısal düzenlemelerle yönetimi sivil siyasete bıraktıktan sonra etkinliklerini ve güçlerini devam ettirebilmektedirler. Türkiye’de 1960 ve 1980 darbelerinden sonra yönetimin sivil siyasi aktörlere bırakılmasından sonra askeri elitlerin, politik gücünü devam ettirmesi askeri yönetimler döneminde gerçekleştirilen bu tip düzenlemelerden kaynaklanmıştır (Doğan, 2020, s. 67).

2.3.3. Yöneticilik İşlevi veya Hükmedici Rejim

Bu modelde askeri elitler diğer iki modelde olduğu gibi siyasal sisteme gerçekleştirdikleri müdahaleleri, siyasal yapının ve işleyişinin kendi beklentileri çerçevesinde şekillendirmek için yaparlar. Bu tarz müdahale biçimlerinde temel amaç olarak sivil siyasi iktidarı görevden alarak iktidarı ele geçirip ülkeyi askeri bir rejim ile yönetme istemidir. Askeri darbeye bulunan askeri elitlerin iktidarlarını daha uzun bir

süre devam ettirebilme amacı ve inancı nedeniyle ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal yapısında köklü değişimlere ve düzenlemelere giderler. Bundan dolayı gerçekleştirilen bu tür askeri müdahalelerin yapısı ihtilale dönüşecektir (Karatepe, 1999, s. 26).

Yöneticilik işlevinde müdahalede bulunan askeri elitler öncelikle mevcut yönetim sistemi, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıyı kökten değiştirmek isteyecektir. Yapılan hareketi meşru kılmak adına anayasal değişikliğe de gidilebilir. Bu noktada ihtilal ve darbe kavramları arasındaki farklılık dikkate alınmalıdır. İhtilal, mevcut yönetim düzenini değiştirmek maksadıyla kanunlara aykırı şekilde cebir ve kuvvet kullanılmasıdır. Darbe ise bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak demokratik veya demokratik olmayan yollarla hükümeti istifa ettirme, devirme işidir. Her iki müdahale çeşidi de yöneticilik işlevinde (hükmedici rejim) araç olarak kullanılabilir (Doğan, 2020, s. 70-73).

Bu tip müdahale biçimlerinde askeri elitlerin yönetimi sivil siyasi iktidara bırakma düşünceleri bulunmamaktadır. Bu tip müdahale biçimlerinde siyasal yaşam ve siyaset sahası artık yalnızca askeri elitlerin kontrolünde olacağından dolayı ülkedeki mevcut olan bütün siyasi organlar, meslek kuruluşları ve sendikalar gibi tüm sivil toplum örgütleri kapatılabilir. Bu yapılar, hayatlarını devam ettirmeleri durumunda ise baskı ve sansür ile karşılaşmaları söz konusudur. Bu modelde, askerler rejime egemen olur. Toplumun ve ekonominin büyük kesimlerini kontrol etmeye çalışır. Mevcut tüm güç merkezlerini ortadan kaldırarak güç dağıtımında temel değişiklikler getirmeyi amaçlamaktadırlar (Güler, 2006, s. 13).

2.4 Ordunun Siyasal Hayatta Aktif Olarak Rol Alma Yöntemleri

Demokrasi, insanların kendi siyasi liderlerini temsil sistemleri aracılığıyla seçtiği bir yönetim biçimidir. Demokratik sistemlerde ordu, kendisine tevdi edilen görevleri yasal çerçeveler içerisinde yerine getirmekle yükümlüdür. Ancak tarih, askeri aktörlerin herhangi bir yasal gerekçe göstermeden halkın seçimine müdahale edilebileceğini gösteren örneklerle doludur. Sivil – asker ilişkilerindeki yaşanan gerilimler bir paradoksa neden olur. Bu paradoks, toplumu korumakla yükümlü olan silahlı kuvvetlerin, aşırı güçlendiklerinde aynı toplum için tehdiye dönüşmesi durumudur. Silahlı Kuvvetler bu bağlamda ne kadar güçlü olmalıdır; hangi hudutlar içerisinde hareket etmelidir? Bürokratik bir organizasyon olan ordunun açıklamaları, bildiri,

söylemleri ve eyleme dönüşen hareketleri ne anlama gelmektedir? Ordunun siyasi yaşamda aktif olarak rol alma yöntemleri bu sorular ışığında açıklanacaktır.

2.4.1. Askeri Darbe

Bir örgüt olarak ordunun kendine özgü bir örgüt olmasını sağlayan değerleri ve normları vardır. Ordu, hiyerarşi, merkezileşme, disiplin ve yüksek komuta, hızlı iletişim ve itaat üzerine aşırı vurgu yapan bürokratik bir organizasyondur. Askeri örgüt, üniforma, ayrı kışla ve toplumdan kopma gibi belirli değerlere, niteliklere ve özelliklere sahiptir. Ordu şiddeti kullanan ve yöneten bir kurumdur. Askeri örgüt ve kaynakları bir devletin gücünün bir ölçüsüdür. Organizasyon ordunun gücü ve silahları, eğitilmiş personeli kontrol etmesi, orduyu tüm ülkelerde güçlü bir kamu kurumu haline getirir. Askeri değerlerin ve normların açıklanmasında, ordunun püriten bir örgüt olduğu ve erkeklerin bu kurumda aldıkları eğitimin ve daha sonraki askeri deneyimlerin onlara sert tutumlar ve yüksek bir disiplin ve sorumluluk duygusu kazandırdığı görülmüştür (Meyersson, 2013).

Asli vazifeleri olan milli savunma hizmetlerini gerçekleştirmekle görevli olan orduların bu görevi yerine getirme sürecinde profesyonelleşmiş oldukları anlarında sahip oldukları güç kullanma yeteneklerinden dolayı aynı zamanda baskı grubu olarak da görülmektedirler. Demokratik rejimlerde siyasi otoritenin sivil bir yapıda olması, silahlı kuvvetlerden siyaset kurumunun dışında kalarak sivil yönetimin denetiminde ve ona bağlı olması beklenir. Bununla birlikte, silahlı kuvvetlerin asıl işlevlerinin dışına çıkarak sahip olduğu askeri güç kullanma yeteneklerini siyasi hayata müdahale edebilmek için kullanmaları neticesinde siyasi karar alma mekanizmasını kontrol etmeleri ve hatta bu siyasi kararları bizzat alan organ haline gelmeleri, siyaset bilimi literatüründe askeri darbe şeklinde açıklanmaktadır (Güler, 2006, s. 23-24).

Askeri darbe ya da kısaca darbe, Fransız devleti darbesi d 'état'tan kaynaklanan, "devletin duruşu" ya da "devlete darbe" anlamına gelen politik bir terimdir. Bir devletin ordu ve devlet aygıtındaki diğer seçkinler tarafından yasadışı ve açık bir şekilde ele geçirilmesi şeklinde tanımlanmalıdır. Merriam-Webster Sözlüğü'ne göre, darbe "küçük bir grup insanın hükümeti genellikle şiddet yoluyla ani ele geçirme girişimi" anlamına gelmektedir. Karşılaştırmalı siyasetin önde gelen çağdaş bir akademisyeni Samuel Huntington, askeri darbeyi "siyasi koalisyonun mevcut hükümet liderlerinin yerine

yasadışı bir şekilde değiştirme çabası” olarak açıklar. Jonathan Powell ve Clayton Thyne darbeleri “devlet aygıtındaki askeri veya diğer seçkinlerin anayasaya aykırı yollarla devlet başkanının koltuğunu çözme girişimleri” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir darbenin ana hedefi “liderlikte bir değişiklik yaratmaktır, ancak genellikle darbe planlayıcıları daha önemli siyasi dönüşüm arayışındadır. Darbeler sivil iktidarı ordunun silahlı gücünü kullanarak devralmasıyla sonlandırır. Darbe terimi genellikle ordunun veya ordudaki cuntanın ele geçirilmesine gönderme yapmak için kullanılır. Ancak, ele geçirmenin saray, hükümet veya devlet içinde askeri müdahalede bulunmadan gerçekleştiği “saray darbesi” gibi başka darbeler de vardır (Örmeci, 2017, s. 100-102).

Özellikle Soğuk Savaş sırasında (1945-1991), askeri darbeler siyasi oyunun vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmekte ve sıklıkla ABD ile Sovyet Rusya arasındaki süper güç ilişkileri perspektifinden değerlendirilmekte ve analiz edilmektedir. Bu dönem askeri darbelerin sıklıkla gözlemlendiği bir süreç olmuştur. Soğuk savaş sürecinin etkili olduğu bu dönemde, Türkiye, Latin Amerika gibi birçok ülkede, askeri darbeler bu yıllar boyunca art arda yapılmış ve organize edilmiştir.

Tarihsel olarak askeri darbeler çoğunlukla az gelişmiş veya gelişmekte olan bölgelerde ve ülkelerde gerçekleşti. Erik Meyersson’un araştırmasına göre, 1950-2013 yılları arasında 94 farklı ülkede 232 darbe gerçekleşti. Bu darbelerin dörtte biri demokratik olarak seçilmiş sivil hükümetler tarafından yönetilen ülkelerde örgütlendi. Darbelerin sıklığını kıtalar ve siyasi bölgeler açısından analiz edersek, darbelerin daha çok (% 37) ile Afrika ve (% 32) ile Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştiğini görüyoruz. Bu iki bölgeyi Asya (% 16) ve Orta Doğu (% 13) izlemiştir. Avrupa kıtası bu bölgeleri (% 2,6) oranla çok az bir payla takip etti (Meyersson, 2013, s. 6).

Demokrasilerde, askeri darbelerin meydana gelmesi daha az olasıdır, çünkü demokrasi yasal yollarla güç kazanmak için gerçek bir şans sunar ve bu nedenle siyasi muhalifler, bir darbeye başvurmak yerine demokratik oyuna katılmaya ve yasal olarak siyasi ofis için yarışmaya teşvik ederler. 1990’dan bu yana, darbeler çok az sıklıkta olmakla birlikte, diktatörlüklerde olduğu gibi demokrasilerde de meydana gelme olasılığı yüksektir. Ayrıca, Soğuk Savaş’ın sona ermesini izleyen ilk düşüşten sonra, askeri darbelerin sayısındaki artış özellikle ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği arasındaki büyük güç ilişkilerinin dış politika gündeminde listenin başına geldiği

zamanlarda, askeri darbelerin sadece siyasi sahneye geri dönebileceğini gösterir (Örmeci, 2017, s. 103).

Bütün yönetim biçimlerinde darbe ihtimali mevcuttur. Ancak veriler ışığında demokrasi kültürünü benimsemiş ülkelerde bu ihtimal daha düşüktür. Kullanılan yöntem bakımından askeri darbeler, emir komuta zinciri altında gerçekleştirilebileceği gibi bir cunta tarafından da yapılabilir. Hiyerarşik olarak hareket edilse dahi darbe veya darbeye teşebbüs Türk Ceza Kanununda yer alan “Anayasal Düzene Karşı İşlenen” bir suçtur.

2.4.2 Muhtıra

Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde muhtıra, herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazı, olarak açıklanmıştır. Kavramın diğer anlamı ise bir devletin başka bir devlete politik sorunlarla ilgili olarak yolladığı uyarı yazısı, memorandum, nota olarak ifade edilmiştir (Türk Dil Kurumu, 2011).²

Muhtıra kavramı, siyasal iktidarın yönetiminden ya da verilmiş olan bazı kararlardan memnun bulunmayan askeri elitlerin, hoşnutsuzlukları ve alınması gerekli gördükleri tedbir veya uygulamaları içeren kararların yazılı bulunduğu bir açık mektup şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Muhtırayı darbeden farklı kılan özellikler bulunmaktadır. Muhtıra, darbe gibi şiddet içeren ya da doğrudan bir müdahale anlamını taşıyan bir kavram olmayıp, siyasi iradenin uyarılmış olduğu noktalarda yetkili mercilerin beklenen doğrultuda ilerlememesi durumunda bir yaptırımın tatbik edilebileceği ikazını ifade eder (Doğançay, 2014, s. 6-7).

Muhtıralarda askeri elitler tarafından sivil yönetimlere yapılması istenenlerin hatırlatıldığı gibi tesis edilen işlemlerden vazgeçilmesi de istenebilir. İfade edilme yöntemi olarak bir yazılı metin, mektup, basın açıklaması, nota veya mesaj kullanılabilir. 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle Genelkurmay Başkanlığı tarafından 27 Nisan tarihinde gece saat 23.20’de laiklikle ilgili yapılan açıklama muhtıra olarak kabul edilmektedir. Açıklama, internet sitesi üzerinden yapılması nedeniyle e-muhtıra adını almıştır.

² Muhtıra kelime anlamı güncel Türkçe sözlükten alınmıştır. <https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=> (Erişim Tarihi: 04.04.2021)

Ordunun siyasal hayatta aktif olarak rol alma yöntemlerinden biri olan muhtıra diğer yöntemlerden sonuçları bakımından da ayrılır. Muhtıra ile yaptığı veya yapmadıklarından sorumlu tutulan iradeye karşı bir uyarıda bulunulur. İkazların yerine getirilmemesi konusunda ne yapılacağı, hangi yaptırımların uygulanacağı bilinmemektedir. Türk Siyasal hayatında 12 Mart 1971, 28 Şubat 1997 muhtıraları ve 27 Nisan 2007 e-muhtırası yer almaktadır.

2.4.3. Askeri Rejimler

Demokratik olmayan rejimler neredeyse her zaman rakip gruplara karşı bir dereceye kadar baskıya dayanır. Bu baskı genellikle devletin uzmanlaşmış bir kolu olan ordu tarafından uygulanır. Tarih boyunca demokratik olmayan rejimlerin yaygınlığına ve bu rejimlerde ordunun oynadığı önemli role rağmen, tipik varsayım, ordunun seçkinler gibi bazı sosyal grupların mükemmel bir aracısı olduğudur (Kim & Kroeger, 2018, s. 3-5).

Bir otokratik yönetim biçimi olarak askeri yönetim, ya diğer görevliler tarafından kısıtlanmamış bir askeri diktatör tarafından yönetilebilir ya da diktatörün takdirini sınırlandırabilecek bir grup üst düzey görevli tarafından yönetilebilir. Hem askeri güçlendiriciler hem de askeri rejimler, sivil diktatörlüklerden daha fazla insan hakları ihlali yapma ve iç savaşlarda yer alma olasılığına sahiptir. Otoriter rejimler üzerine yapılan birçok çalışma, askeri diktatörlükleri farklı bir otoriterlik alt türü olarak tanımlamaktadır. Mevcut araştırmalar, askeri ve sivil diktatörlükler arasında bir dizi önemli sistematik farklılıklar bulmuştur. Askeri diktatörlüğün ayırt edici özellikleri şu şekilde özetlenebilir;

Birincisi, askeri diktatörlüklere güç kullanımı konusunda uzmanlaşmış kişiler liderlik etmektedir. Şiddet için daha yüksek bir kapasite kullanımı, askeri diktatörlükleri halk muhalefetine tepki olarak baskı kullanmak maksadıyla daha donanımlı hale getirir. Bununla birlikte, askeri rejimlerin daha yüksek zorlayıcı kapasitesi, daha dayanıklı rejimlere ve daha uzun liderlik görev süresine dönüşmemektedir. Hem askeri rejimler hem de liderleri, tüm otoriter rejim türleri içindeki en kısa ömre sahip olanlardır. Askeri rejimlerin ve liderlerin görev sürelerinin müzakere edilen demokratik geçişlerle sonuçlanması diğer diktatörlüklerden daha muhtemel olsa da, askeri diktatörler de diğer memurlar tarafından şiddetli bir şekilde göz ardı edilme, ölüm ve ağır hapis cezası alma

riskiyle karşı karşıyadır. Askeri ve sivil diktatörlükler arasında önemli farklılıklar bulunmasına rağmen, Geddes, Frantz ve Wright tarafından yapılan son araştırmalar iki farklı askeri yönetim biçimi olduğunu vurgulamaktadır Bunlar; meslekî askeri yönetim ve kişiselci askeri yönetimdir (Kim & Kroeger, 2018, s. 3-9).

Bu rejimler, mevcut ya da eski ordu mensupları tarafından yönetilse de, hem karar verme prosedürlerinde hem de liderlik grubunun telafisi ve etkisi bakımından farklılık gösterir. Askeri kurum tarafından yönetilen kural, siyasi gücün silahlı kuvvetlerin kilit üyelerinden oluşan bir cunta içinde, liderliğin bireysel olarak yoğunlaşmasını önleyen mekanizmalar kurar. Lider, önemli kararlar verirken cuntayı temsil eden bir grup memurla görüşür. 1964'teki askeri darbeden sonra Brezilya'daki rejim, 1958'den beri Pakistan'daki üç askeri rejim, Myanmar'daki 50 yıllık askeri yönetim ve 1967'deki askeri darbeden sonra Yunanistan'daki rejimler bunun örneklerindendir. Bunun aksine, kişiselci askeri yönetim, yürütme yetkilerinin tartışmasız kontrolü ile karakterize edilen “tek kişilik yönetim” şeklini alır. Tek bir askeri subay karar verme yapısını kontrol eder ve güvenlik aygıtını kişiselleştirir, diğer subayların önemli siyasi kararlar üzerinde çok az etkisi vardır (Kim & Kroeger, 2018, s. 3-9).

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRK SİYASAL HAYATINDA ORDU SİYASET İLİŞKİSİ

Araştırmanın üçüncü kesiminde Türk siyasal hayatında ordu – siyaset ilişkisi ele alınmıştır. Bu kesim üç bölüm altında incelenecektir. Üçüncü bölümde geçmişten günümüze dönemler içerisinde ordu – siyaset ilişkisi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ordunun siyasette başat bir aktör olmasına neden olan güç ve güç kaynağı unsurları belirlenmiştir. Beşinci bölümde Türk siyasetinde ordunun rolünün belirlenmesi konusu analiz edilmiştir.

3.TÜRK TARİHİNDE ORDU – SİYASET İLİŞKİSİ

Araştırmanın üçüncü bölümü, üç alt başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar, Türk devlet geleneğinde ordu, Osmanlı’da ordu – siyaset ilişkisinin gelişimi ve Cumhuriyet döneminde ordu – siyaset ilişkisidir. Cumhuriyet dönemi kendi içerisinde sekiz döneme ayrılarak incelenmiştir.

3.1 Türk Devlet Geleneğinde Ordu

Tarihte birçok devlet kurmuş olan Türkler, hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası belirli bir devlet geleneğine sahiptir. Türklerin farklı coğrafyalarda çok sayıda devlet kurmalarının arka planında güçlü ve disiplinli bir orduya sahip olmaları vardır. Bu bağlamda, Türk devlet geleneğinin günümüze kadar gelen süreçte en önemli unsurlarından biri ordu olmuştur (Çandarlıoğlu, 2003, s. 93).

Tarihi devirlerde Türkler açısından ordu, toplumun diğer kısımlarından ayrı değerlendirilmeyecek bir kurumdur. Tarihte yaşanmış olan çok sayıdaki savaşta millet tek vücut halinde savaşır, düşmanı defeder, ardından gündelik yaşamlarına dönerlerdi. Hayvancılık ve az da olsa tarımla yaşamını devam ettiren, ancak olağanüstü bir durumla karşılaşıldığında son derece disiplinli, hareketli ve gözü pek bu gücü yenebilmek, sadece bu koşullara uyum sağlayabilen başka bir güç tarafından mümkün olabilmekteydi. Ordu her zaman Türk devletlerinin en temel örgütlerinden biri olmuştur

ve daima önemini korumuştur. Disiplin, organizasyon, eğitim ve silahlanmada mükemmellik Türk ordularının her zaman en yaygın özelliği olmuştur (Ögel, 1988, s. 87-88).

Türk töresinde bağlı olunan topluluğa, devlete bağlılık ahlakın vazgeçilmez bir kuralıdır. “Eski Türklerde hiçbir Türk, kendi ili, yani milleti için, hayatını ve en sevgili şeylerini esirgemezdi”. Törede oldukça önemli bir yere sahip olan vatan sevgisini göstermenin toplum tarafından bireyden beklenen en bariz yollarının başında askerlik gelmektedir. Tarihi kaynaklardan günümüze yerli ve yabancı kaynaklara baktığımızda Türk milletinin en belirgin özelliklerinden biri olarak askerlik özelliğini görmekteyiz (Çetin, 2018, s. 164).

Türklerin yaşam tarzını yansıtan bozkır kültürü, güçlü ve disiplinli bir orduyu gerekli kılan temel unsurlardandır. Çünkü sürekli dış tehditlere açık bir yaşam tarzında güvenliğin sürekliliği açısından disiplinli askeri sistemler vazgeçilmezdi. Bu nedenle, bozkırda sürdürülen yaşam mücadelesinde Türkler, askerliği küçük yaştan itibaren öğrenmişler ve hiyerarşi, disipline dayalı toplumsal yapılar oluşturmuşlardı. Disiplinin ön planda olduğu bu yaşam tarzında, doğal olarak Türkler, askerlik mesleğiyle özdeşleşmişlerdir. Ordu, Türk devlet ve topluluklarında Orta Asya’dan başlayarak örgütlenmeler içinde temel görevi olan savaş mekanizması sayesinde önemli ve üstün bir konuma her zaman sahip olmuştur. Tarihsel süreçte bilinen ilk Türk Devleti olarak karşımıza çıkan Hun Devleti, Türk siyasal kültürünün temel dinamiklerinin neler olabileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Türk Ordusunun ilk düzenli ve disiplinli oluşumu Büyük Hun İmparatorluğu döneminde MÖ 209 yılına kadar uzanmaktadır. Bu kuruluştaki en büyük birimler 10.000 askerden oluşan bölümlerdi. Bölümler ayrıca bin, yüz ve on askerden oluşan daha küçük birimlere bölündü. Bu örgüt tarih boyunca Türk devletlerinde küçük değişikliklerle varlığını sürdürdü. Hun Devleti’nin yıkılmasından sonra ön plana çıkan Göktürkler ve Uygurlar gibi Orta Asya’da kurulmuş olan bütün Türk Devletlerinde Hun Devleti Dönemi, Türk siyasal kültürünün gelişim çizgisinde görmek mümkündür. Türklerin İslamiyet diniyle tanışmaları da ordunun konumundaki önemini, cihat anlayışından dolayı daha da pekiştirmiştir (Ögel, 1988, s. 87-88).

3.2. Osmanlı'da Ordu – Siyaset İlişkisinin Gelişimi

On dördüncü yüzyılın başında Anadolu'da Bizans sınır hattında Kayı boyu Türkmenleri tarafından kurulan Osmanlı Devleti kuruluşundan yaklaşık 150 yıl sonra, 1453'te Bizans İmparatorluğu'nun başkentini fethederek bir imparatorluk olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar 600 yıldan fazla bir süre devam eden iktidar serencamında egemenlik anlayışının şekillenmesi siyasal kültürünün evrimi ve gelişen siyasal koşullara uygun olarak değişmiştir (Domaniç, 2008, s. 61).

Ordu, imparatorluk döneminin politik amaçlarını yerine getiren en önemli araç olarak karşımıza çıkar. Osmanlı'da savaşımlar, askerî sınıf (yönetenler) içerisinde bulunarak imtiyazlı bir konuma sahiptir. Yöneticilik ve siyasetin aracı nitelikleri ile birlikte ordu hem karar alma mekanizmalarında hem de icracı olarak görev almıştır.

3.2.1 Klasik Dönem

En erken haliyle, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yer alan beyliklerde Asya göçebe komuta ve kontrol sistemlerini kullanılıyordu. Osmanlılar 1300'lü yıllara girerken, orduları profesyonel bir subay kadrosunun liderliğindeki piyade temelli bir orduya geçiş başlattı. Yeniçeri olarak tanınan bu askeri birlikler uzun süre Osmanlı ordusunun vurucu gücü olmuştur. Osmanlılar sonraki yüzyılda Avrupa'ya genişlerken aynı zamanda güncel taktik ve silahlarla çok yönlü bir ordu geliştirdiler. 1400'lü yılların ortalarında, Osmanlı ordusu, büyük ölçüde düzensiz, süvari ve hafif piyade de olsa, profesyonel bir piyade ve topçu gücüne sahipti (Uyar & Erickson, 2009, s. 1-2).

Osmanlı'da askerin siyasetle ilişkilerini anlamak için öncelikle imparatorluğun toplumsal ve siyasal yapısını bilmek gerekir. Osmanlı Devleti sosyal sınıf tabakalaşmasına bakıldığında Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi sosyal sınıflaşma ve tabakalaşma olmamıştır. Ana hatları ile değerlendirildiğinde Osmanlı toplumsal yapısında yönetenler ve yönetilenlerden oluşan bir sosyal örgütlenme görülmektedir. Bu yaklaşımın bir neticesi olarak Osmanlı sosyal ve siyasal sisteminde toplum-devlet münasebetlerinde tarihsel süreçte her zaman kural olarak ilişki şekli “otoriter devlet” ile “itaatkâr tebaa” arasında gerçekleşmiştir (Berkes, 2015, s. 32).

Reaya olarak da isimlendirilen tebaa bizzat üretimin içinde olan vergi veren bir sosyal sınıf olmasına rağmen yönetim ile ilgili olarak söz söyleme hakkı bulunmamaktaydı. Doğal olarak bu devlet yapısı, mutlak gücü elinde tutan devlete karşı

zayıf bir sivil toplum yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur ki, bu şekilde tarihsel süreçte sivil iradenin muktedir olmasını sağlayacak demokratik bir kültürün meydana gelmesinin önü kesilmiştir (Akgündüz & Öztürk, 1999, s. 343). Tarihsel süreçte devlet mekanizmasına organik bağlar ile bağlı olan Türkler, militarist yaklaşımları kolay bir şekilde içselleştirmişler ve devleti kutsayarak bu erke karşı doğabilecek hiçbir muhalif hareketi hoş karşılamamışlardır. Bu nedenle de sivil toplum anlayışının neden Osmanlı'da etkisini gösteremediği ortaya çıkmaktadır (Çakıcı, 2016, s. 10-12).

Otoriteye karşı mutlak itaat anlayışı, muhalefet anlayışına karşı taviz verilmemesi, devletin “baba” sıfatıyla özdeşleştirilerek kollayıcı ve kutsiyet atfedilmesi yöneten-yönetilen arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Osmanlı'da birlik, beraberlik açısından ahilik, localar gibi çeşitli teşkilatlar bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşlar Batı'da bulunan sendikal faaliyetlerle benzerlik göstermemektedir. Osmanlı'da hak aramak nispeten hoş karşılanmaz ve düzene karşı gelmek olarak algılanır. Bu nedenlerle “itaatkâr reaya” arasında sendika kavramı, sivil toplum kuruluşları Avrupa'daki gibi karşılık bulmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunu incelerken başlangıçta uçlardaki Türkmen beyliklerinin bir parçası olarak ele almak gerekir. Kutsal savaş, gaza, gazi/alp liderler etrafında, çoğu zaman bu liderlerin adını taşıyan grupların ortaya çıkmasını sağlar. Gaziler, başarı gösteren ünlü liderler, beyler etrafında toplanırlar, onun bayrağı altına koşarlar. Osmanlı devleti de Gazi bir devlet olarak doğmuş ve bu geleneği sürdürmüştür. (İnalcık, 2016, s. 34-36).

Anadolu'da bulunan diğer beylikler gaza anlayışının da etkisiyle otuz yıl içinde Osmanlılara bağlı olmuştur. Trakya'da yapılan fetihler de Anadolu'dakilerle aynı şekilde devam etmiştir. Yerli Rumlar gazi akınları karşısında kalelere sığınmıştır. Teslim olanlara ilişilmemiş, karşı koyanlar ise kentleri bırakmaya zorlanmıştır. Devam eden süreçte yeni yerlere Anadolu Türklerinin yerleşmesi sağlanmıştır. Türk göç ve yerleşme hareketi Trakya'daki fetihlerin hemen ardından gelerek Avrupa'da Osmanlı yayılmasına sağlam bir temel yaratmıştır (İnalcık, 2003, s. 16).

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak esasen Sultan'a aitti ve vergi karşılığı köylülere kiralanmaktaydı. On altıncı yüzyıla kadar, vergilendirme esasen tımar kurumuna dayanıyordu. Sipahiler, Sultan tarafından devlet arazileri yöneticileri olarak

atanmış ve vergi tahsilinden sorumlu olan devlet çalışanlarıydı. Buna karşılık, sipahiler bu gelirleri yerel bir orduyu korumak için kullanmak zorunda kaldılar. Merkezi yönetime savaş zamanlarında önceden belirlenmiş sayıda süvari birimleri sağladılar. Klasik çağda, bir ortaçağ süvari kolu olan Tımarlı Sipahiler ile birlikte sürekli maaşlı olan Yeniçeriler, Osmanlı saha ordusunun bel kemiğini oluştururdu. Tımarlı Sipahiler, Osmanlı toplumunda imtiyazlı yönetici sınıfın bir parçası olma avantajından yararlanarak tahsis edilen gelirlerden bir kısmını aldılar (Akşin, 2016, s. 10).

Bu şekilde Osmanlı patrimonyal yönetim tarzı çerçevesinde devlet ile özdeşleşmiş olan ordu, toplumda olduğu kadar siyasette de öncelikli ve ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin donanma ve eyalet askeri güçlerini teşkil eden, doğrudan padişaha bağlı olup profesyonel orduyu oluşturan kapıkulları ise, Osmanlı ordusunun adeta omurgasını meydana getirmiştir (İlgen, 2002, s. 117-125).

Osmanlı Devleti'nde 17. Yüzyılda özellikle devletin merkezi olan İstanbul'da önemli bir güç sahibi olan Yeniçerilerin devlet yönetiminde etkili oldukları görülmeye başlanmıştır. Osmanlı padişahı II. Mustafa'nın 1617 yılında tahta çıkmasında Yeniçeri ordusunun oynamış olduğu rol, Yeniçeri Ocağı'nın siyasete doğrudan ilk müdahalesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sunay, 2010, s. 28). Bundan sonraki süreçte Yeniçerilerin Osmanlı Devlet yönetimindeki etkisinden rahatsız olan II. Osman'ın yeni bir askeri birlik teşekkül ettirerek, Yeniçerilere karşı mücadele başlatması Osmanlı Tarihi içinde yönetimle ordu arasındaki çatışmanın ilk örneğini teşkil etmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın bozulmaya başladığını ve asli görevinden uzaklaştığını fark eden II. Osman, ocağı kaldırarak yeni bir askeri sistem oluşturmak istemişse de yeniçerilerin saraya düzenlemiş oldukları bir baskın sonucunda hayatını kaybetmesiyle bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu olayla birlikte padişahı tahttan indiren Yeniçeriler, Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlatmışlardır. Bu süreçte hızlı bir şekilde güç kazanan Yeniçeri Ocağı, Osmanlı siyasal yaşamında, padişahların tahttan indirilmesinde ya da tahta geçmesinde, Osmanlı bürokrasisinin dizaynında, önemli kararların verilmesinde etkili olmaya başlayacaklardır (Tosun, 1991, s. 42).

İlerleyen dönemlerde ağalar saltanatı şeklinde isimlendirilecek olan gelişmeler Osmanlı Devleti'nde ordu-siyaset ilişkisine yeni bir boyut kazandıracaktır. 2. Viyana kuşatmasını takip eden dönemde Türk-Alman savaşları sürecinde Belgrad önünde

yenilerek geri çekilmek zorunda kalan Yeniçeriler, uğramış olduğu bu yenilgiden padişahı ve komutanları sorumlu tutacak, kendilerine yeni bir komutan seçeceklerdir. Bu gelişmelerle birlikte ordunun Osmanlı siyasi yaşamı üzerindeki etkisi hızla pekişecektir. Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesi ile birlikte klasik dönemden farklı bir şekilde, Osmanlı Devleti topraklarının muhafazasında ve bu topraklarda Osmanlı padişahlarının hükmetmesinde önemli bir rol üstlenen ordunun artık işlevini yitirdiği, güç kaybeden siyasi otoriteye koşut olarak ordunun siyasi işlere karıştığı görülmektedir. Bunun en güzel örneği Yeniçeri Ocağı'nın padişahların tahttan indirilmesi, hatta ölümlerine kadar giden birçok olayın içinde yer almış olmalarıdır (Sunay, 2010, s. 28).

3.2.2. Batılı Restorasyonlar Dönemi

Osmanlı döneminde siyasi otorite yasallığının temelleri, klasik dönemlerdeki devletin, geleneksel dönemlere ait neredeyse tüm değerlerinin sorgulandığı modern çağla değişmeye başlamıştır. Avrupalılara ve Ruslara karşı verilen mücadelelerde mağlup olan Osmanlılar ayrıca politik, ekonomik ve kurumsal olarak da dönüşüm sürecine girmişlerdir. Osmanlı Modernleşmesi olarak isimlendirilen ve 18. Yüzyıl'da askeri ıslahatlar ile başlayan bu süreç, Tanzimat döneminde gerçekleşen hukuki, politik ve ekonomik reformlarla hızlandı (Gök, 2001, s. 71). Avrupa'daki değişimlerle aynı olmasa da, Osmanlı Devleti sisteminde de büyük değişikliklere gidilmiştir. Reformlar ilk önce tematik olarak başlasa da, kısa bir süre sonra toplumsal dönüşüm isteklerini ortaya çıkarmıştır. Neticede, Osmanlı toplum yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Günlük yaşamın ve uygulamaların değiştirilmesi yönünde insanların daha fazla reform talep etmesine yol açmıştır. Dönüşüm araçlarının geliştirilmesi, iletişimin hızlanmasına yardımcı olmuştur (Ülken, 1999, s. 56).

Türkiye'de modernleşme tarihi 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Avrupalı güçlere karşı bir biri ardına gelen yenilgiler, iktidardaki seçkinleri gittikçe daha fazla Avrupa tarzında reform yapmaya teşvik etmiştir. Osmanlı Devleti'nin geri kaldığı öncelikle savaş alanlarında görüldüğünden bu reformlarda öncelikli olarak askeri sisteme odaklanıldı. Avrupa teknolojisini, yenilikleri ve yeni askeri taktikleri ve sistemleri getirme gereği geniş kabul gördü (Ahmad, 2002, s. 36). Yeniçerilerin modernleşme ve disipline karşı tepkileri, ilk önce ülkenin ilerlemesine ve daha sonra imparatorluğun

hayatta kalmasına ciddi bir engel oluşturdu. Yeniçeri ordusunun bu imajı, onun ortadan kaldırılması ve yenisiyle değiştirilmesi fikrinin gelişmesiyle sonuçlandı. Osmanlı devleti gerileme döneminde devletin güç kaybetmesinin en önemli nedenleri arasında ordunun devlet işlerine müdahalesi gösterilmektedir. Bu duruma karşı, Osmanlı padişahları tarafından birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştır (Kunt, 1988, s. 32).

III. Selim döneminde ordu sistematğinde birtakım yenileşme hareketlerine başlanmış Yeniçeri Ocağı'nı dengeleyecek nitelikte Nizam-ı Cedid olarak anılan yeni bir ordu oluşturulmuştur. Yeni ordunun kısa dönemde elde etmiş olduğu başarılar Yeniçeri Ocağı'nı telaşlandırmış ortaya çıkan çıkar mücadelesi birtakım ayaklanmaların önünü açmıştır (Hale, 2014, s. 48-50). Diğer taraftan III. Selim'in ıslahat girişimlerine karşı, ulema sınıfı da tepki göstermiş, 1807 yılında başlatılan küçük bir ayaklanma Yeniçerilerin de desteği ile büyümüş ulemanın desteğini alan Yeniçeriler, III. Selim'in yerine IV. Mustafa'yı tahta çıkarmışlardır. Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde, ordu siyaset ilişkileri bağlamında artık Yeniçeri ordusunun, Osmanlı Devleti sistematğine müdahalesi sıradanlaşmıştır. Yeniçeri Ocağı, kendi çıkarlarının tehlikeye düştüğü durumlarda zaman zaman ulemanın da desteğini alarak, Osmanlı padişahlarını değiştirme kabiliyetini de elde etmiştir (Öztuna & Gökdemir, 1987, s. 10).

Bu gelişmeler Yeniçeri Ocağı'nın lağvını kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Çoğu zaman ulema ile birleşerek ıslahat hareketleri karşısında muhalif bir tavır sergileyen Yeniçeri Ocağı, II. Mahmut tarafından 1826 yılında kaldırılmıştır. Klasik Osmanlı dönemi kurumsallaşmış yapısının bir örneği olan ordu sisteminde önemli değişikliklere gidilmiştir. Mesela 1841 yılında örgütlenme açısından yerel komutanların oluşturmuş olduğu eyalet orduları kurulmuştur. Bu süreçte merkezi bürokrasiye güç kazandırılarak, ordu sınıfının siyasal zümreler üzerindeki etkisi ve baskısı giderilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte sonraki dönemlerde açılan batı tarzındaki okullarda yönetime muhalif askeri sınıfların oluşması engellenememiştir (Özkan, 1985, s. 1215-1261).

Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde askerliğin öz itibarıyla, profesyonel bir meslek şeklinde değerlendirildiğini askeri eğitim sisteminin yalnızca savaşla ilişkili beceri ve bilgileri vermekle kalmayıp aynı zamanda veterinerlik, mühendislik ve doktorluk gibi meslek dallarında da hizmet verebilecek bilgi birikimine katkı sağladığı belirtilebilir. Bu süreçte, batılılaşma hareketleri çerçevesinde Avrupa'dan getirilen uzmanlar denetiminde gerçekleştirilen batı tarzı askeri eğitimin önceki dönemlerle karşılaştırıldığında çağdaş

teknik ve bilimle bezenmiş bir askeri sınıfın yetiştirilmesine imkân hazırladığı da görülmektedir (Hale, 2014, s. 58-60).

Osmanlı askeri sisteminde batılı uzmanların yapmış oldukları eğitim faaliyetlerinin bir diğer sonucu ise Osmanlı askerleri arasında Batı tarzı bir takım ekollerin kendisini hissettirmesi olmuştur. Özellikle Prusyalı askeri uzmanların etkisinde Prusya askeri geleneği ve militarizmin temel unsurları Osmanlı ordusu üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Modern ulus devlet anlayışının ana unsuru olan milliyetçilik, bu süreçte Osmanlı genç subayları arasında yayılmıştır (Öztürk, 1993, s. 32). Klasik Osmanlı ordu sistemi yapısından farklılaşarak yeni bir kimlik biçimine doğru yönelmeye başlayan ordu Osmanlı Devleti'nin son döneminde gerek milliyetçilik gerekse de savaşlarda elde edilen kısmi başarılarından etkilenmiştir. Batı tarzı eğitimi almış olan bu yeni askeri sınıf, devletin içinde bulunmuş olduğu meselelerle yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Bu çerçevede Osmanlı modernleşme hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni askeri sınıfın kimliği, modernleşme hareketlerinin devam ettirilmesi konusunda itici bir güç olmaya başlamıştır (Mardin, 2015, s. 238).

Osmanlı Devletinde “Prusya Etkisi” altında başlayan değişim, sadece bulunduğu dönem içerisinde değil, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kurulmasından sonraki dönemlerde de hissedilmiştir. Temel olarak Prusya etkisi; Türk ordusunu dönüştürmüş, cumhuriyet dönemi orduda kurumsal izler bırakmış, ordunun toplumsal ve siyasal yaşama bakış açısında değişiklikler meydana getirmiştir (Özcan G. , 2010, s. 177).

Osmanlı modernleşmesinin gerçek anlamda kurumsallaşması bağlamında değerlendirildiğinde, Tanzimat dönemini bu sürecin başlangıcı olarak gösterebiliriz. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin Fransız Devrimi'nin etkisiyle liberal fikirlerle tanıştığı dönemi de ifade etmektedir. Getirdiği reformlar, Osmanlı yaşamının hemen hemen tüm alanlarına nüfuz eden önceki örneklerinden çok daha geniş etki bırakmıştı. Siyasi, idari, hukuki ve sosyal politikalarda yapılan çeşitli reformlar önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dönem, II. Mahmut'un ölümünden kısa bir süre sonra 1839'da Gülhane Hattı Hümayun ilanı ile başlamış, 1876'da ilk Osmanlı Anayasası'nın ilanına kadar devam etmiştir (Lewis, 1984, s. 126-128). Tanzimat sürecinde ordu sivil siyaset ilişkilerini anlama bakımından en önemli gelişme 1859 yılında yaşanan Kuleli olayıdır. Ordu içinde örgütlenmiş olan Fedailer Cemiyeti isminde bir grubun, Sultan I. Abdülmecid'i

devirmek için gerçekleştirdikleri komplo girişimi, Kuleli olayı olarak anılmaktadır. Bu gizli örgütlenme içinde faaliyet gösteren Osmanlı ordusundaki subaylardan oluşan 40-50 kişilik bu grup, girişim sonucunda yakalanmış ve tutuklanmışlardır. Yapılan bu darbe girişiminin, 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile azınlıklara birtakım haklar verilmesini devlet içinde zafiyet olarak düşünen birtakım milliyetçi Osmanlı subayları tarafından gerçekleştirildiği iddia edilmiştir. Asker içinden bir grubun padişahı tahttan indirme girişimi orduda yitirilmiş olan pretoryen geleneği tekrar canlanmış ve eyleme geçmiştir (Hale, 2014, s. 60).

Sultan Abdülaziz'in 1876 yılında tahttan indirilmesi için gizli bir örgüt tarafından planlanan darbe girişimi de, Osmanlı sivil siyaset – ordu ilişkilerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 1876 yılında planlanan girişim Mithat Paşa, Rüştü Paşa ve Hüseyin Avni Paşa önderliğinde, Donanma Komutanı Ali Paşa ve Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa'nın iştiraki ile gerçekleşmiştir. Sivil bürokrasi ile askeri bürokrasinin ortaklaşa gerçekleştirmiş olduğu bu darbe girişimi sonucu Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi ile önce kısa süreliğine V. Murat daha sonra II. Abdülhamit tahta geçmiş, Osmanlı Devleti'nde bu süreçte, anayasal dönemin önü açılmıştır. Bu gelişmeler, modernizmi benimsemiş olan ve onu koruyup kollamakta kararlı olan sivil - asker bürokrasinin güçlenmiş olduğunu göstermektedir. Sivil – asker bürokrasisi eylemselliğe dönüştüğü ilk olay ise Kanuni Esasi'nin kabulü olmuştur (Öztürk, 1993, s. 33).

1876 anayasal süreci büyük ölçüde askeri güdülerden oluşuyordu. Padişahın otoritelerine acil bir sınırlama getirilmesi gerektiğine inanan bazı askerler bu süreçte çok önemli bir rol oynadılar. Her şeyden önce Kanun-i Esasi, önce halk tarafından seçilen bir meclis tarafından değil, Osmanlı Sultan'ının tespit etmiş olduğu bir komisyonca düzenlenmiştir. Egemenliğin kime ait olduğu Anayasa'da net bir biçimde ifade edilmemişse de, “kutsal ve sorumsuz” padişaha sınırsız yetkiler vermesinden, kişilerin temel hak ve hürriyetlerini sağlama hususunun pek de mümkün bulunmadığı neticesine ulaşılmıştır. Değişen, anayasal zeminde de sultanın mutlak otoritesinin meşruiyet kazanmış olmasıdır. Bununla birlikte, Osmanlı tarihinin mühim bir kavşağı olan Osmanlı Anayasası'nın, II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen ıslahatlardan itibaren süre gelen hükümdarın yetkilerinin vurgulanması ve kişisel hürriyetlerin

güvence altına alınması geleneğinin bir devamı olduğu belirtilebilir (Karpat, 1996, s. 35).

II. Abdülhamit, kendisinden önceki süreçte, iki hal vakasına, bir hükümet darbesine ve bir serasker katledilmesine şahit olduğundan; ulema sınıfı, yanında asker ve sivil bürokrasiden gelebilecek tehditleri engelleme hususunda bir takım önlemler almıştır. Kanun-i Esasi'nin ilanından iki ay sonra Mithat Paşa'yı azlederek sürgüne göndermiş, meclisin faaliyetlerine 1877 Şubat'ında süresiz ara vermiş, saltanatının ilk yıllarında kontrolü elinde tutmak istemiştir (Ortaylı, 2016, s. 102-103).

II. Abdülhamit döneminde uygulanan baskı politikaları ile bir taraftan muhalifler sindirilmeye çalışılırken, diğer taraftan da kendi iktidarına karşı oluşabilecek her türlü düşünce ve grup yok edilmeye çalışılmıştır. İstibdat dönemi olarak isimlendirilen bu süreçte, Osmanlı modernleşme süreci devam etmiştir (Öztürk, 1993, s. 34-42). Özellikle ordunun modernizasyonu noktasında Batı tarzı askeri eğitim sistemleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Von Der Goltz'un Osmanlı'ya 1883'te gelişi ile eğitimde, Alman etkisi doruğa ulaşırken, artan subay gereksinimini gidermek üzere ilk defa İstanbul haricinde Bağdat, Şam, Manastır gibi şehirlerde de harp okulları faaliyete geçmiştir (Hale, 2014, s. 64-65).

Bu süreçte Osmanlı askeri okullarında verilen modern eğitim etkisini göstermiş; döneminin askerlik bilgi ve becerisine sahip, yabancı dil bilen, Osmanlı Devleti'nin geri kalmasının, modernleşme hareketinin başarılı bir şekilde tamamlanmasıyla durdurulacağına inanan batıdaki fikirlerden etkilenmiş bir Osmanlı subay sınıfının oluşmasına imkân hazırlamıştır. Tanzimat ile birlikte gelen modern siyasi düşüncelerden; hürriyet ve eşitlik, vatan duygusu, devlet şuuru, vatandaşlık hissi gibi his ve düşünceler, harp okullarında eğitim almış bu subay sınıfı üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin geri gidişini engellemesi gerektiği düşüncesi, Osmanlı subaylarını etkilemiş bu duygu ve düşüncelerle bu subay sınıfı siyasallaşmaya başlamıştır (Burak, 2011, s. 46-47).

Osmanlı ordusunun siyasallaşmasının diğer bir nedeni ise II. Abdülhamit'in modern eğitim alarak harp okullarından mezun olan subay sınıfına güvenmemesidir. Bu subay sınıfına rakip olarak güçlendirdiği alaylı sınıfa yönelik ayrıcalıklı bir yaklaşım sergilenmiştir. Osmanlı ordusundaki mektepli-alaylı ayrımı düalist bir yapı

oluşturmakla kalmamış, bununla birlikte iki grup arasındaki rekabet, mektepli subayları muhalefet saflarına itmiştir (Öztürk, 1993, s. 39-44).

II. Abdülhamit'in istibdat rejiminin şiddetlendiği bu dönemde, Osmanlı'da ordu siyaset ilişkisini, farklı boyutlara taşıyan gelişmeler yaşanmıştır. Abdülhamit'in bütün kontrol çabalarına rağmen, özellikle 1900'lü yıllardan sonra askeri okullarda baskı rejimi karşısında muhalif gruplar oluşmuştur. 1889 yılında "İttihad-ı Osmani" ismi ile faaliyete başlayan örgütlenme askeri doktorları yetiştiren Tıbbiyeden başlayarak diğer askeri okullara yayılmıştır (Bayur, 1964, s. 404).

Askeri kurumlar reform hareketlerini deneyimleyen ilk kurumlardı ve Batı'nın gibi bir burjuvazi sınıfının olmamasıyla ordu, 1876 ve 1908 anayasal devrimlerinde kilit rol oynadı. 19. Yüzyıl boyunca ordu, modernleşmenin hem konusu hem de nesnesi olmuştu. Başlangıçta amaç eğitilmiş, disiplinli ve merkezi otoriteye itaat eden bir ordu yaratmaktı. Ancak, Batı tipi eğitimler alan ordu, siyasi seçkinlerin gücünü sorgulamaya başladı. Bilindiği gibi İmparatorluğun başlangıcından çöküşüne kadar ordu hayatta kalmayı başaran tek kurumdu. Ancak, İmparatorluğun son evrelerinde ordu siyasi bir karaktere bürünmüştü (Hale, 2014, s. 33-40).

Genç Türkler ismini alacak olan bu grup modern eğitilmiş subay ve bürokratlar, pozitivist ve giderek milliyetçi bir fikirler dizisine dayanarak devlet ve toplumu modernleştirmek ve güçlendirmek için anayasal bir döneme geçilmesi yönünde örgütlediler. 1908 İnkılabı, hem emperyal gücün değişmesi hem de gücün topluluklar içinde yeniden dağıtılması için "tarihi bir dönem" idi. Liberal ve laik olan askeri – sivil bürokrat sınıfı, ataların rejiminin ayrılmaz parçaları olan patrikler ve hahamlar da dâhil olmak üzere geleneksel elitlerin yerini aldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti çerçevesinde faaliyet gösteren siyasete bulaşmış olan çok sayıda subay, Meşrutiyet'in ilanından sonra siyaset ile ilişkilerini devam ettirmişlerdir (Kansu, 1995, s. 66).

Bu durumun bir neticesi olarak bir takım disiplinsiz faaliyetler göstermeye başlamış ve giderek siyasi yaşamda önemli bir güç odağı durumuna dönüşmüştür. Yaşanılan bu durum ve ordu içerisinde baş gösteren ikilik neticesinde meşrutiyet karşıtları ise, meşrutiyetin oluşturmuş olduğu fikir özgürlüğünü laçkalık şeklinde değerlendirmiş ve sosyal yapının giderek deforme olacağını ifade etmişlerdir. Sonuç itibarıyla meşrutiyet aleyhtarı bir hareket olan 31 Mart 1909 Vakası gerçekleşti (Budak, 2017, s. 7-9).

1908 ihtilalini takiben, muhafazakâr dini çevrelerin yarattığı karşı devrim 1909’da patlak verdi. İslam’ın restorasyonu adına başkentte silahlı bir ayaklanma başladı. Mahmut Şevket Paşa, ordunun tarafsızlığına özel bir vurgu yaparak herhangi bir partinin veya grubun yanında olmadığını vurguladı. Asıl amacı orduyu siyasi alandan uzak tutmaktı. 1909 karşı darbede, düşük rütbeye sahip subayların komuta katına karşı isyan ettiği söylenebilir (Burak, 2011, s. 147-148).

İkinci anayasal dönemde, sivil – asker ilişkileri ile ilgili bir diğer önemli olay Halaskar Zabitan hareketidir. Bu grup subaylar, siyasetsiz bir ordu talep etmenin yanı sıra 1912 seçimlerinin yenilenmesini istedi. 1908’den 1918’e kadar olan on yılda ordu, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ittifak içinde, bağımsızlık savaşında (1919-1922) ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda hem lider hem de organizatör olarak çok önemli bir role sahiptir (Burak, 2011, s. 148).

İttihat Terakki’nin yakın tarih açısından önemi, Cumhuriyet kurucularının bu seçkinler arasından ortaya çıkmasıdır. Her ne kadar 19. Yüzyıl boyunca dönüşen bürokratik seçkinler arasında sosyal, politik ve ideolojik farklılıklar olmuş olsa da, ortak ve tek hedefleri “devleti kurtarmak” idi. Bu bürokratik elitist yapı, Osmanlı siyasi kültürü ve idari geleneği ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’ne miras kalmıştır. Toplumun ve siyasetin askeri elitler tarafından dizayn edilmesi, benzer bir biçimde Osmanlı Devleti’nin aşkın devlet geleneğinin etkisini sürdürmesi, Cumhuriyet rejiminin de ordu devlet halini almasına neden olmuştur. Ordu, müteşebbis bir sınıf ve sivil toplum benzeri örgütsel ve sınıfsal yapıların bulunmadığı bu süreçte şartların sonucu olarak üstüne vazife olmayan memleket meselelerine de el atmaya mecbur hissetmiştir (Duman, 2019, s. 151-154).

3.3. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı Devleti, 28 Temmuz 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşında sekiz farklı cephede savaşmıştır. 1918 yılında savaşın sonuna gelindiğinde cephelerden gelen bozgun haberleri üzerine Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Anadolu topraklarında kendi kaderini kendi tayin eden Türk Milleti, Kurtuluş savaşı ile 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur. Kuruluş döneminde ve cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni yönetim sistemine geçilmiş, her alanda birbirini takip eden inkılaplar yapılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ekonomik, siyasal ve sosyal alanda birçok değişim meydana gelirken Osmanlı'dan miras alınan bazı nitelikler korunmuştur. Bu bölüm içerisinde ordunun yeni yönetim biçiminde konumlandırılması ve sivillerle olan ilişkileri ele alınacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, sivil – asker ilişkileri bağlamında çok farklı tecrübelerle sahiptir. Silahlı Kuvvetler tarafından siyasete doğrudan veya dolaylı yollarla müdahaleler, yeni bir dönem başlamasına, iktidarların değişmesine, iktidarların istifa etmesine veya iktidarların güçlenerek yollarına devam etmesine neden olmuştur. Bu tecrübelerin nicelik olarak fazla olması ve her müdahalenin farklı sonuçlara sahip olması nedeniyle cumhuriyet dönemi sekiz başlık altında toplanmıştır.

3.3.1. Kuruluş Dönemi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına İtilaf devletleri safında girmesinden sonra, birçok cephede savaşlar gerçekleşmiş, bu savaşlar sonunda Osmanlı orduları Ortadoğu'daki Osmanlı mirasını terk ederek Türk nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı Anadolu topraklarına kadar çekilmek zorunda kalmıştır. İttifak Devletleri ile birlikte savaşta yenilen Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmişti. Mütareke dönemi olarak adlandırılan bu süreçte Anadolu ve İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlaması ve işgallerin yaygınlaşması karşısında Mustafa Kemal önderliğinde bir kısım asker ve sivil bürokratin başlatmış olduğu direniş hareketi, halk desteğini de alarak Ankara merkezli milli bir harekete dönüştürmüştür. Türk ulus devletinin toprakları, nüfusu ve siyasi sınırlarının kurulduğu 1919-1922 arası süren bu yıllar Milli mücadele dönemi olarak isimlendirilmiştir (Alpkaya, 1998, s. 20-22).

Milli mücadele döneminde elde edilen askeri başarılarından sonra, Ankara'daki milli hükümet, yeni bir rejim inşası için harekete geçmiştir. Askeri başarının önderliğini yürüten seçkin askeri sınıfın yetkisi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zafer ve 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşunu ilan ederek zirvesine ulaşmıştır. Hilafetin kaldırılması Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla tamamlandı. Bu dönemde rasyonel-yasal ve karizmatik özellikler baskındır. Weber'in teorileştirdiği gibi karizmatik liderler toplumların sıkıntılı dönemlerinde ortaya çıkarlar. Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik bir lider olarak ortaya çıkışı, Türk milletinde bir kriz dönemine

denk gelmiştir. Ulusal kurtuluş hareketi Anadolu’da başlamış ve sonrasında karizması etrafında dönüşümlerle şekillenmiştir (Alpkaya, 1998, s. 20-22).

Milli mücadele döneminde açılan meclisi oluşturan milletvekillerinden önemli bir kısmı askeri bürokratlardan oluşmaktaydı. Cephede savaşı yürüten ordu komutanları ise hemen her yerde yürütme gücünü ellerinde bulunduruyorlardı. Askeri birlikler her türlü gereksinimlerini halktan çoğu zaman ikna yoluyla ya da bedelini sonra ödemek üzere karşılanıyordu. Milli mücadelenin önderi olan Mustafa Kemal, Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Anadolu’ya geçmiş ve görevden alınıncaya kadar bir Osmanlı subayı olarak görevini yürütmüştü. Milli Mücadele’nin Mustafa Kemal ile birlikte lider kadrosunun önemli bir kısmını diğer Osmanlı subayları oluşturmuştu. Mustafa Kemal ordunun fiili kumandanı olan Genelkurmay Başkanı’nın bir üye olarak kabineye girmesini sağlamıştır (Koçak, 2011, s. 136).

1920’de meclisin açılması ile birlikte oluşturulan ilk hükümetin Başkanı, TBMM’nin Başkanı unvanıyla Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanı İsmet İnönü ve Milli Savunma Bakanı ise Fevzi Çakmak’tı. 30 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanından 1938’e kadar İsmet İnönü Başbakanlık görevini yürütmüş, Fevzi Çakmak ise Genelkurmay Başkanlığı’nı 1922’den 1944’e kadar 22 yıl süreyle yürütmüştür. Bu şartlar çerçevesinde, asker sivil ilişkilerinin birbirinden ayrılması için önemli bir gayret gösterilmemiştir. Çünkü bu süreçte, hükümetin işlevinin sürdürülebilmesi için askeri liderlerin görev alması zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu isimlerin önemli kısmı, bürokraside mecliste ve kabinede vazife yürütmüş, bir kısmı ise buralarda vazife yürüttükten sonra ordudaki görevlerine geri dönmüştür (Şaylan, 1986, s. 38).

Büyük Millet Meclisi’nin açılışından sonra oluşturulan Vekiller Heyeti programı, ordunun Büyük Millet Meclisi ordusu olduğunu, hiyerarşik olarak emir-komutanın meclise ait bulunduğunu, cephede savaşan birliklerin Erkan-ı Harbiye Vekâletine bağlı olduğunu belirtmişti. Bu süreçte Mustafa Kemal, Ankara Hükümeti’nin kontrolündeki ordunun milletin ordusu olduğunu belirtirken, İkinci Meclis döneminde ise ordunun ülkenin tek bekçisi olduğunu ifade etmiştir (Çitçi, 2006, s. 27-42).

Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından itibaren muhalif gruplarla Mustafa Kemal arasındaki mücadele, Cumhuriyet’in ilanından sonra da devam etmişti. Bu süreçte, Mustafa Kemal’in Birinci Meclis döneminde beraber hareket ettiği Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi isimler muhalif cepheye geçmiştir.

Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalif Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrasını kurarak iktidar mücadelesine girmişlerdi. Bu mücadelenin önemli alanlarından birisi de ordu olmuştur (Özalper, 2014, s. 119-120).

İlk dönemde Mustafa Kemal, örneğin askeri görevlilerin günlük siyasete doğrudan müdahalesi, parlamenter üye olma yetenekleri veya görevlendirilmeleri ile gerçekleştirilebilecek ordunun siyasete karışmasını önlemeyi amaçladı. Bu süreçte, ordu-siyaset ayrımındaki önemli adımlardan birisi de, fiili olarak askerlik görevini yürüten subayların milletvekilliği yapmalarının önüne geçilmesine yönelik düzenlemedir. Bu düzenlemenin temel nedeni ise; Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı oluşmuş olan muhalefetin, hem askerlik görevi bulunan hem de mecliste milletvekilliği görevinin yürüten kadrolar etrafında toplanarak ordu tabanına uzanması, bu şekilde ordunun Mustafa Kemal Paşa'nın denetimi dışına çıkmasının önüne geçmekti. Bu düzenleme ile askerin sivil siyasetten uzaklaştırılması sağlanmıştır (Özdağ, 2006, s. 46).

Silahlı Kuvvetler yeni rejimin ana dayanağı olarak görüldü. Ancak ordunun siyasete karışmasının, ordudaki birlik ve disiplini olumsuz etkileyeceği gerçeğinin de oldukça farkındalardı. Birinci Meclis sürecinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, müstakil ayrı bir bakanlık olarak görevlendirilirken, yetki ve sorumluluk bakımından meclise sorumlu tutulmuştu. Bu bakanlık 3 Mart 1924 tarihli kanun ile lağvedilerek yerine Genelkurmay Başkanlığı oluşturulmuş, ataması Başbakan'ın teklifi ile Cumhurbaşkanı'na bırakılmıştır. Bu kanun çerçevesinde birtakım tartışmalar yaşanmış olsa da, ordu-siyaset ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde siyasetin üstün duruma geldiği ve ordunun da özerk bir yapılanmaya sahip olduğu görülmektedir (Koçak, 2011, s. 136).

Söz konusu düzenlemeyle devlet kurumun içindeki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeni konumunun, Mustafa Kemal'in Türk Silahlı Kuvvetleri'ne vereceği yeni görev ile yakın bir şekilde ilişkili olduğunu Ümit Özdağ (2006, s. 51) şu şekilde açıklamaktadır. *"Bu kanunun getirdiği en büyük değişiklik ve kanunun esas amacı; Genelkurmay Bakanlığı'nı başkanlığa dönüştürerek ve özerkleştirerek TBMM'nin denetiminden çıkarmak olmuştur. Görev ve yetkilerinde bir azalma olmayan Genelkurmay Başkanlığı özerk hali ile Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Silahlı Kuvvetleri üzerindeki denetimi kolaylaştıracaktır. Görünürde siyaset dışına çekilen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin,*

gerektirdiği takdirde meclis üzerinde ve Mustafa Kemal Paşa'nın elinde bir baskı aracı olarak kullanılması için gerekli hususi koşullar bu kanun ile yaratılmıştır.”

İkinci mecliste oluşmuş olan bu muhalefet grubu ile safların derinleştiği bu dönemde, Mustafa Kemal hızlı bir şekilde hareket edecek ve kararlarını koşulsuz bir şekilde yerine getirecek bir kadro ile çalışmayı tercih etmiştir. Başta İsmet İnönü olmak üzere Recep Peker, Ali Çetinkaya gibi isimlerden oluşan bu kadro, siyasi varlıklarını ve etkinliklerini Mustafa Kemal'in direktifleri yönünde şekillendirmişlerdir. Bu kadronun diğer özelliği ise, Milli Mücadele başladıktan sonra Anadolu'ya geç gelen ya da bu mücadelede etkin rol almamış isimlerden oluşmasıdır (Özdağ, 2006, s. 54).

Cumhuriyet'in inşa sürecinde mevcut iktidar mücadelesi ordu-siyaset ilişkilerini belirlemeye devam etmiştir. Ordu üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, TBMM'nin 6 Nisan 1924 tarihli oturumunda Anayasa hazırlık sürecinde Başkumandanlık kurumunu düzenleyen 40. Maddesinin tartışmaları sırasında yeniden kendisini hissettirmiştir. Komisyon'un meclise sunduğu *“Kara, Deniz, Hava tüm kuvvetlerin Başkumandanlığı Reisicumhura aittir.”* biçiminde önerilen 40. maddeye muhalefet grubundan asker milletvekili Arif Bey sert bir şekilde itiraz etmiştir. Refet Paşa, Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir gibi önemli askeri liderlerin de itiraz ettiği bu madde yoğun tartışmalar neticesinde *“Başkumandanlık, TBMM'nin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı'na ve seferde Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir.”* şeklinde değiştirilmiştir (Özdemir, 1991, s. 135).

Mustafa Kemal'in tüm ısrarlı girişimlerine karşı subay kadrosundan bazı isimlerin siyasi alanda faaliyet gösterme konusundaki ısrarlı davranışları ilişkilerini etkilediği gibi aynı zamanda bir çatışmaya da işaret etmekteydi. Bu çatışma önemli ölçüde ordu mensupları arasında gerçekleşmekteydi. Bundan dolayı Milli Mücadele'ye önderlik etmiş lider kadro arasında ortaya çıkan siyasal anlaşmazlık, orduya da tesir etmesi muhtemeldi. Nutuk isimli eserinde, Mustafa Kemal'in bu gelişmeyi *“Paşalar komplosu”* şeklinde nitelemesi de problemin ordu ile ilgili olduğunu net bir şekilde göstermekteydi. Mustafa Kemal'e göre mevcut hükümete karşı muhalefet eden grup, gücünü büyük ölçüde ordu içinden devşirmekteydi. Muhalif paşalar, ordunun gücünü

kendi taraflarına çektiklerini düşündükten sonra da mecliste hükümetin karşısında muhalif olarak harekete geçmişlerdi (Koçak, 2011, s. 139).

Diğer taraftan bunun bir Paşalar komplosundan daha çok Mustafa Kemal'in orduyu ele geçirmesi, muhalif olan paşalara hareket sahasını daraltması üzerine mağlubiyet yaşadıklarını anlayan paşaların muhalefet girişimlerini mecliste devam etme kararı aldıklarını iddia eden düşünceler de bulunmaktadır. Nitekim muhalif olan paşaların istifalarını vererek ordudan ayrılmaları ile ordu tam manası ile Mustafa Kemal'in kontrolüne geçecektir. Bundan sonraki süreçte Mustafa Kemal'e orduda direnecek muhalif bir komutan kalmayacaktır (Özdağ, 2006, s. 54).

3.3.2. Tek Parti Dönemi

Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilecek köklü inkılap hareketleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin meclis faaliyetleri vasıtasıyla yürütölmek istenmiştir. Yapılacak olan inkılapların metodolojisine yönelik muhalefet eden grubun Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çatısı altında partileşmesi ve etkili bir muhalefet üstlenmeleri, Mustafa Kemal ve lider kadroyu gerçekleştirilecek inkılapların başarısı konusunda endişelendirdiğinden dolayı, 1925 Şeyh Sait isyanı nedeni ile çıkartılmış olan Tahrir-i Sükûn kanununa dayanılarak Serbest Cumhuriyet Parti kapatılmıştır. 1931 yılında güdümlü bir şekilde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırka dışında başka herhangi bir partinin kurulmasına müsaade edilmediğinden Cumhuriyet Halk Partisi idaresinde 1945 yılına kadar geçen süreç tek parti dönemi olarak isimlendirilecektir (Alpkaya, 1998).

Türk ulus devlet inşası sürecinde benimsenen üstenci yaklaşım, içindeki her türlü muhalif çoğulluğa yönelik isteksizlik ve hoşgörüsüzlük kendini hissettirmiştir. Bireylerin ve toplumsal grupların üstünde genel iradenin veya milletin kolektif iradesinin yerini belirleyen bir kişi ya da bir grup olmuştur. Tek parti yönetimi sırasında, bir yandan Atatürk ve Cumhuriyet Halk Partisi, yetkilerinin meşruiyetini ulusal egemenlik ilkesine aykırı bir biçimde temel alırken, diğer taraftan halk içinde oluşabilecek potansiyel muhalefetten endişe etmişlerdir. Bir şekilde söz konusu dönemde, egemenlik konusunda söylem, fikir, güvenlik, nüfus ve hükümet arasında sürekliliği sağlama konusundaki çabalarla yakından ilişkilidir. Bu noktada, kuruluşundan bu yana, Türkiye'deki ulusal güvenlik odaklı politikaların "iç kuvvetleri",

egemenliğin sürdürülebilirliği için birincil “tehdit” olarak tanımlamaya başlamıştır. Atatürk de bu perspektifi paylaşmış ve Nutuk, “iç muhalefet” in seviyesinin Atatürk’ün Türk ulusal bağımsızlık hareketi ile başlayan ve Takrir-i Sükûn Kanunu’nun yürürlüğe girmesine kadar süren siyasi mücadelesinin merkezi aşamasını işgal ettiği çok canlı bir örnek sunmuştur. Burada Atatürk, milletin içinde birliğin kurulmasının, istilacılara karşı mücadeleye kıyasla daha zor, zaman alıcı ve karmaşık olduğunu iddia etmektedir (Domaniç, 2008, s. 149-151).

Yapılan inkılaplar ile şekillenen bir toplumsal yapı gerçekleştirme isteği, toplumun devlet vasıtasıyla tatbik edilebilecek sosyal politikalar ile tekrardan oluşturulabileceğini, bu şekilde de devlet tarafından tamamen denetlenebileceği, devletin geleceğinin ancak bu yolla güvence altına alınabileceği biçiminde bir ideoloji şeklini almıştır. Devlet eliyle yeni bir toplumsal yapı kurma amacındaki bu ideoloji, inkılaplarla hedefine erişmeyi planlamıştır. Başta hukuk düzeni ve eğitim olmak üzere sosyal yapıyı tekrardan inşa etme girişiminde, laiklik düşüncesi sürükleyici bir güç olmuştur (Toker & Tekin, 2007, s. 86-92).

Tek parti dönemi bu hızlı ve köklü dönüşüm hareketinin yürütülmesinde Atatürk’ün karizmatik liderliği yanında, Osmanlı’da tevarüs eden elitist bürokrasi, aydın sınıfı da önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda, tek parti dönemi elit aydın grubu üzerinde de durmak gerekir. 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti’nden güçlü, merkezi ve bürokratik bir devlet almıştır. Bir güç merkezi haline gelen ve geleneksel imparatorluğun modernleşmesini ve batılılaşmasını modern bir ulus devlet oluşturmak adına hareket etmek için gerekçe olarak kullanan bürokratik elit, yeni rejimin lokomotif olmuştur (İnsel, 2016, s. 20).

Ordu bu süreçte siyasetten soyutlansa da, en az iki açıdan önemli bir güç olarak kaldı. Birincisi, özellikle 1930’larda ekonomik kalkınma planları, kısmen maksimum ekonomik getiri pahasına, kısmen askeri faktörler tarafından şekillendirildi. İkincisi, ordu bir beceri ve tesis kaynağı oluşturdu. Acil durumlarda, askeri komutanlar zaman zaman sivil yönetim işlevlerini, özellikle de 1925’te Şeyh Said ayaklanmasında devraldı. Bunun dışında, siyasetten soyutlansa da ordu, aslında tek partili yönetimin devamı için bir araç olarak kullanıldı. CHP aslında Orduyu gerici güçlerle mücadele açısından araç haline getirdi. Modernleşmeye karşı çıkan isyancılar, orduyu önlerinde yeni rejimin tek koruyucusu olarak bulmuşlardı (Domaniç, 2008, s. 148-152).

Şeyh Said isyanı sonrası yayınlanan Takrir-i Sükûn Kanunu aynı zamanda muhalefetin bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, İzmir’de 1926 yılında Mustafa Kemal’e yönelik suikast girişiminden dolayı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası suçlanmış, parti yöneticileri Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşalar başta olmak üzere tüm parti üyeleri İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanmışlardır. Bu paşalar idama mahkûm edilse de sivil ve asker baskılarıyla idamları iptal edilerek askerlikten emekli edilmesi siyasi ve askeri muhalefeti tamamen ortadan kaldırmıştır (Ünsaldı, 2008, s. 46-47).

Erken Cumhuriyet dönemi sivil üstünlük ile karakterize edildi. Sarıgil’e (2014, s. 176) göre, 1923 ve 1950 yılları arasındaki dönem, silahlı kuvvetlerin sivil denetiminin ve vesayetin bir arada bulunmasıyla nitelendirilen bir dönem olarak tanımlamaktadır. Ancak öncelikle bürokratik liderlik ve üst düzey askeri liderler arasındaki uyum nedeniyle, ordu genellikle sivil liderliğin tercihlerine karşı hareket etmemiştir.

1930’da yürürlüğe giren Askeri Ceza Kanunu 148. maddesi ile “*siyasi hedefler için bir araya gelen, siyasi partilere katılan, siyasi gösterilere, toplantılara veya seçimlere katılan ya da bunlarla, herhangi bir şekilde sözlü önerilerde bulunan askeri personel beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılır.*” şeklinde düzenlenerek, askerin siyasete girmesinin önü tamamen kesilmek istenmiştir. Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Kanunu 1935 yılında kabul edilmiştir. Bu yasanın 35’inci Maddesi “*Silahlı Kuvvetlerin görevinin Anayasada belirlendiği üzere Türk vatanını ve Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve savunmak olduğunu*” göstermektedir. Bu kanun maddesi, ordunun laikliği korumak ve Türk siyasetine müdahale etmesi için yasal zemin sağlamıştır. Bu yasal hükümlerle ordu, yeni rejimin ilk yıllarında “eğitim, sosyal seferberlik ve ulus inşasında” önemli bir rol oynamıştır. Ordu, modernleşme yolunda hayati bir rol oynamıştır. İç Hizmet Kanunu’nun ilgili maddesi ordunun siyasete olan ilgisinin temelini teşkil etmiştir. Bunun yanında, çok partili siyasal düzene geçilmesiyle birlikte ordunun askeri darbelerine de bu görev anlayışı gerekçe oluşturmuştur (Hale, 1994, s. 195).

Netice itibarıyla ordu, 1923-1927 yılları arasında Mustafa Kemal ve muhalif siyasi kesimlerin kendi tarafına çekmeye çalıştığı ve inkılapçı güce destek sağlayan bir örgüt şeklinde değerlendirilmiştir. 1923-1938 dönemindeki ordu hareketlerinin ise siyasal iktidar çerçevesinden yönlendirildiği gerekçesiyle “askersiz militarizm” dönemi

olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte ordu hem silah gücünü elinde bulundurma hem de iyi örgütlenmiş kurum olma özelliği göstermesi açısından inkılapların en önemli gücünü oluşturmuştur (Özdağ, 2006, s. 43).

Atatürk'ün vefatından sonra, Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet İnönü'nün makama seçilmesinde ordunun etkisi olmuştur. Ordu komutanlıklarının büyük çoğunluğunun İnönü'ye destek verdiği ve onun makama seçilmesi yönünde istekli oldukları görülmektedir. Komutanlıkların İnönü'ye bu desteğini izhar etmesi, gerçekte ordunun hala siyasi arenada gücünün varlığının bir delilidir. Bununla birlikte, İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde idari yapılanmada gitmiş olduğu düzenlemeler, ordu içinde memnuniyetsizliğe yol açmıştır (İnal, 2017, s. 17-18).

1943'te Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz, 1944'te Fevzi Çakmak ve 1945'te Birinci Ordu Müfettişi Fahrettin Altay emekli olmuşlardır. İsmet İnönü bu şekilde ordu içerisinde kendisinden daha kıdemli bulunan bireyleri ve komutanları TSK'dan tasfiye ederek, TSK üzerindeki yetkisini ve gücünü pekiştirir. Ordu ve siyaset ilişkisi bağlamında İsmet İnönü döneminde, önemli olan gelişmelerden biri; Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salahiyeti Hakkında Kanunun 1944 yılında çıkarılan 4580 sayılı kanun ile Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılması sonrasında yürürlüğe girmesidir. Bu kanunun işlerlik kazanmasıyla birlikte, Genelkurmay Başkanlığının Başbakanlığa bağlanması sağlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığının diğer dönemlere göre bağımsızlığını kaybettiği görülmektedir (Ahmad, 2002, s. 19).

3.3.3. 1950 – 1960 Arası Dönem

Türk siyaset hayatında başarısız çok partili siyasete geçiş denemelerinden sonra ilk defa CHP dışında bir siyasi parti iktidara gelmiştir. 27 yıl süren tek parti döneminin sona ermesiyle beraber Demokrat Parti 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini kazanarak 1960 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Siyaset tarihimiz açısından ilklerin yaşandığı bu dönem, ordunun ve siyasilerin birbiri ile temasının arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde ayrıca dış politikada, TSK'nın Kore Harbine asker göndermesi ve NATO'ya üye olmamız dikkate değer diğer olaylardır. Bu bölüm içerisinde DP ve Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki ilişki ele alınacaktır.

3.3.3.1. Demokrat Parti'nin İktidara Geliş ve Askeri Alanda Reform Girişimleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, çok partili siyasete geçilmesi, Türkiye'nin siyasi liberalleşmesi sürecinde ilk adımdı. Hem iç hem de dış baskı, İsmet İnönü'nün muhalefet partilerinin kurulmasına izin verme kararını etkilemişti. Nüfusun çoğunluğu açısından ekonomik ve sosyal problemler nedeniyle bu süreçte CHP'ye öfke artmıştı. Bu arada, II. Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer alan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri, Ankara'yı Soğuk Savaş sürecinde oluşan Batı Bloğuna katılmaya ve ortaya çıkan yeni dünya gücü ABD ile siyasi bağlarını güçlendirmeye zorladı (Özcan, 2015, s. 168-169).

Bu sürecin aracı olarak Türkiye'den istenen liberal politikalar ekseninde çok partili rejime geçme kararı alması sağlanmıştır. Bu bağlamda, demokratik ve liberal ilkeler, görevdeki Kemalist seçkinler tarafından açıkça göz ardı edilemezdi. 1 Kasım 1945 tarihli bir konuşmasında İsmet İnönü, bir muhalefet partisinin eksikliğini, Türk demokrasisinin asıl eksikliği şeklinde belirtti. 7 Ocak 1946'da yeni bir muhalefet partisi olan Demokrat Parti kuruldu. Ancak 1946 seçimleri, Türk siyasetindeki liberal değişimin sınırlarını belirlemiştir. DP'ye karşı CHP'nin elde ettiği zafer, partinin örgütsel üstünlüğü ve seçim hileleriyle sağlandığı değerlendirilmektedir (Turan, 2014, s. 520-522).

Türkiye'de iç politikada çok partili siyasal rejime geçilmesiyle birlikte, dış politika da önemli gelişmeler yaşanmıştır. II. Dünya Savaşından sonra Sovyet tehdidine maruz kalan Türkiye, batı bloğuna özellikle de Amerika'ya daha da yakınlaşmıştır. Savaş sonunda İngiltere'nin bırakmış olduğu boşluğu doldurmak isteyen Amerika, özellikle Akdeniz ve Ortadoğu'da Sovyet tehdidinin önüne set çekebilmek için Türkiye ve Yunanistan gibi bölge ülkelerine sosyal, ekonomik ve askeri yardımlar yapmaya başlamıştır. Bu şekilde Amerika bu ülkelerin iç politikaları kadar askeri sistemlerine de müdahale etme imkânına kavuşmuştur (Özdağ, 2006, s. 160).

Bu bağlamda yaşanan gelişmelerin askeri açıdan Türk ordusuna yansıyan yönlerini üç başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Amerikan savaş doktrinin Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde etkisini göstermeye başlamasıdır. İkincisi, Amerika'nın Türk ordusunun silah alanında tek kaynak olarak yükselmesidir.

Üçüncüsü ise, ülkenin altyapısının inşası sürecinde Amerika'nın hazırlamış olduğu planlar kullanılarak bu ülkenin Türkiye üzerindeki askeri ve ekonomik nüfuzu arttırılmak istemiştir. Tüm bu gelişmeler ileriki süreçlerde Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları bünyesinde derin endişelerin tetiklenmesine sebep olacaktır (Özdağ, 2006).

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte, savaşın sosyal ve ekonomik olumsuzluklarının ülkede derin bir şekilde yaşandığı ortamda, bu olumsuzluklardan ordu da etkilenmiştir. Orduda meydana gelen kırılmalar maaş ve ücretlerin düşük olması, tikanıklığı ortadan kaldırmak için gerçekleştirilen tasfiyeler, ordu mensupları arasında birtakım olumsuzluklar yaratmıştır. Bu tür yaşanan gelişmeler yeni dönemde sivil aydınlar gibi askerlerin de siyaset ile ilgilenmelerine yol açmıştır. Siyasetin kızıştığı bu süreçte CHP'yi destekleyen gazetelerde DP'nin ihtilalci olmakla suçlanması, askeri elitlerin siyasete olan ilgisini daha da artırmıştır. Bu olaylar ordu içerisinde gruplaşmalara ve yeni oluşumlara neden olmuştur (Öztürk, 1993, s. 65).

1946'da çok partili siyasi düzene geçilmesi, Türkiye'nin demokratikleşmesi konusunda önemli bir gelişmeydi. Bu süreç, Türk siyaset kültürünün kademeli olarak yeniden gözden geçirilmesinin önünü açmıştır. 1950 seçimlerinde halkın yıllardır sürmekte olan bürokratik elitlere karşı tepkisi sonucu iktidarın CHP'den Demokrat Parti'ye devredilmesine neden olmuştur. Bu seçim, Türkiye'deki siyasi yaşam için bir dönüm noktası olmuştur. Çevreye tanınan bu hakla ilk kez, pasif kitleler merkeze ulaşma fırsatını yakalamış ve seçkin bürokrat kesiminin yetkeci tutumlarını eleştiri imkânı bulmuşlardır. Bu bağlamda, orta sınıfın ortaya çıkması ve toplumsal farkındalık yaratmadaki katkısı hayati öneme sahiptir. "Halka rağmen halk için" anlayışıyla şekillenen kitleler, bu anlayışı uygulayan bürokratik elitlerin yerine iktidar için seçtikleri çevre partisini görmek istemişlerdir (Özcan, 2015, s. 168-169).

1950'den sonra bürokratik elitler, halkın oyları ile seçilmiş siyasal iktidarın emirleri altında çalışmak zorunda kaldılar. DP ve onun önde gelen kadrosu, elitizme karşı çıkmış, bürokratik elitlerin hegemonyasını yıkararak kararlarını uygulayan mekanik bürokratlara dönüştürmeye çalışmıştır. DP hükümetleri, devletçiliğe karşı liberal yanlı politikaları savunmuş ve özel mülkiyete, özel girişime öncelik vermişlerdir (Turan, 2014, s. 524).

1950 Mayıs ayında yapılan genel seçimlerle iktidarın el değiştirmesi, köklü değişikliklerin de habercisi olmuştur. Seçim sonuçlarının hemen ardından dönemin

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nafiz Gürman, Celal Bayar'ı ziyaret ederek ordunun seçim sonuçlarına saygı göstereceğini açıklamıştır. Bununla birlikte Mayıs ayı içerisinde üst düzey komutanların mutlak olmayan bir şekilde Ankara'da bir araya gelmesi DP'yi endişelendirmiştir. Henüz seçimler sırasında, üst düzey komutanların Cumhurbaşkanı İnönü'yü ziyaretleri ve ona *“Kendilerine bir emirleri olup olmadığı”* yolunda soru sordukları basına yansımıştı. Bu iddialar İnönü tarafından yalanlansa da, DP iktidarındaki endişeleri daha da derinleştirmişti (Barutçu, 1977, s. 67).

Nitekim 5 Haziran 1950'de bir Albay tarafından Başbakan Adnan Menderes'e, kendisine karşı orduda bir hazırlık yapıldığı yönünde ihbarda bulunması iktidarı birtakım önlemler almaya mecbur etmiştir. Bu çerçevede, başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral A. Nafiz Gürman olmak üzere, Orgeneral Salih Omurtak, Orgeneral Kazım Orbay gibi isimler emekliye sevk edilerek orduda önemli tasfiyeler gerçekleştirilmiştir. İnönü yapılan tasfiyeleri, *“Orduyu kendinin zanneden, kendi kendini aldatır. Ordu kendi kanunları içerisinde yaşar.”* şeklinde kısa ve net şekilde değerlendirmiştir (Albayrak, 2004, s. 192).

Bu tasfiye girişimleri ile birlikte DP iktidarı, Milli Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek'in planlaması çerçevesinde orduda köklü değişikliklere gitmek istemiştir. Kurtbek'in hazırlamış olduğu rapor, Cumhurbaşkanı Bayar'ın da desteğini almasına rağmen yüksek komuta merkezinin itirazlarından dolayı raporun uygulanması ertelenmiştir. Bundan sonraki süreçte Menderes yaşlı komuta kademesi yerine ordunun dinamizmini oluşturan genç subay heyeti ile bu dönüşümü gerçekleştirmek istemiştir. Bu süreçte ordu – siyaset ilişkileri dikkat çeken olaylardan birisi, 31 Ocak 1951'de Afyon Milletvekili Emekli Orgeneral Ali İhsan Sabis'in Genç Subay Pilotlar Birliği'nin 1 Numaralı beyannamesini Başbakan'a iletmesi olmuştur. Beyannamede; *“Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın yüksek komuta kademesinin tasfiyesi, genç subayların güvendiği generallerin işbaşına getirilmesi, Hava Kuvvetleri'nin gücünün artırılması ve ücretlerinin iyileştirilmesi”* istenmiştir (Özdağ, 1997, s. 33).

Menderes'in birinci iktidar dönemi açısından önemli gelişmelerden biri de, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasıdır. Bu üyelik, ordudaki Amerikan doktrininin etkisini pekiştirmiş Türk ordusu bu üyelikten sonra Amerikan menfaatlerinin belirlediği Amerikan küresel stratejisinin bir unsuru haline gelmiştir. Bununla birlikte Türkiye-NATO ilişkisinin uygulama biçimi, Amerika ile

gerçekleştirilen anlaşmalar, bu anlaşmalar çerçevesinde verilen tavizler, Amerikalı uzmanların ordu içindeki çalışmaları ve orduya nüfuz etmeleri, Türk ordusunda giderek artan bir tepki oluşturmuştur (Özdağ, 2006, s. 35-36).

1954 seçimlerinde en yüksek oyu alarak iktidarını devam ettiren DP döneminde, yukarıdan aşağıya reformlar yerine kendilerine oy veren kitlelerin değerlerine ve yargılarına öncelik verilmiş pozitivist ve laik bir merkezi değerler sistemini, muhafazakâr ve dini bir toplumsal değerler sistemi ile değiştirmek istenmiştir. Bu periyot boyunca çevre merkeze ilk kez erişebilmişti. Bu özellikleriyle DP, devlet yerine millete dayanıyordu ve devlet yönetimini millete göre şekillendirmek, bürokratik elitlerin yıllardır uygulamak için çaba gösterdikleri ideolojiyi temelden sarsıyordu. Yerel müteşebbis sınıfın partisi olan DP'nin, rejimin yanı sıra uzun yıllar boyunca elde ettikleri cumhuriyetin kazanımlarını değiştirmeye başlaması bürokratik elitleri rahatsız etmiştir. DP'nin bu konudaki cesaretinde Menderes'in dayandığı kesimler üzerindeki karizması etkili olmuştur. Görev süresinin başlangıcında pek bilinmemekle birlikte, Menderes karizmasını zaman içinde halkla yakın temasıyla ve daha çok tek parti dönemi yetkeci siyasetin olumsuz intibalarını özellikle kimilerine göre laiklikten ödün vererek, kimilerine göre ise dini hayatı özgürleştirerek inşa etmiştir (Turan, 2014, s. 524).

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte zenginleşen fikir hayatında çeşitlilik artmış, farklı fraksiyonlarda İslamcı ve milliyetçi düşünceler kendi kendilerini inşa etme imkânı bulmuşlardır. Özellikle 1950'lerden itibaren, siyasal hayattaki zenginleşme ile birlikte, toplumda bölünmeler de kendisini hissettirmeye başlamıştır. Çok partili süreç aynı zamanda dinin siyasallaşmasına zemin hazırlamıştır. Sürecin ortaya çıkardığı sosyolojik atmosfer de etkili olmuştur. Çünkü bu dönemde, tek parti dönemi katı laiklik politikalarından uzaklaşmış, cumhuriyet ideolojisinin çok fazla tesir etmediği geniş kırsal bölgelerde ortaya çıkan serbestiyet ile birlikte dini akımların etkisi kendini hissettirmiştir. Bu bağlamda, tarikatlarla bir şekilde organik bağ tesis eden muhafazakâr kırsal kesim, ilk ve ikinci nesil İslamcılık arasındaki siyasi farklılığın da vasıtası olmuştur. Bu çerçevede çok partili siyasal düzene geçilmesi sonucu İslam, bu kırsal kesimin siyasal tercihlerini belirleme noktasında etkili bir öge haline gelmiştir. Bu biçimde İslam; siyasal meşrutiyetin istinat noktası olarak kırsal seçmeni harekete geçirme vasıtasına dönüştürülmüştür (Türk, 2015, s. 113-115).

1954 seçiminden sonra DP iktidarının temel özelliklerinden biri de demokratik temayüllerden uzaklaşma eğilimine girmiş olmasıdır. Bu eğilim, 1957 seçimlerini kazanmasından sonra daha da belirginleşir. 1950'lerin ortalarından itibaren DP yönetiminin otokratik politikaları askeri seçkinler, laik ve cumhuriyetçi aydınlar arasında büyük ölçüde hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Dolayısıyla DP, rejimin bürokratik aktörlerinin gözünde meşrutiyetini kaybetmesine yol açmıştır. Ekonomik sorunların ortaya çıkmasıyla gün geçtikçe, yalnızca sivil ve askeri bürokratlar değil, aynı zamanda üniversite öğrencileri ve akademisyenler arasında da huzursuzluk artmış bunun neticesinde etkili bir muhalefet baş göstermişti. Halkın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik sorunlara rasyonel çözümler üretemeyen iktidar kendisine karşı oluşan siyasal ve bürokratik muhalefete karşı da demokrasi dışı önlemler alarak iktidarını güçlendirmek istemiştir (Turan, 2014).

Bu süreçte DP iktidarının orduyu sivilleştirme girişimleri, DP'de asker kökenli milletvekillerine çok az kontenjan ayrılması, ülkenin içinde bulunmuş olduğu ekonomik koşullar içerisinde ordu mensuplarının gelirlerinin hızla erimesi ve iktidarın buna bir çözüm üretememesi orduda birtakım hoşnutsuzlukların oluşmasına neden olmuştu. Aslında ordu içerisinde darbe düşüncesi ilk dönemlerde oluşmuşsa da örgütlenme sorunundan dolayı bu tür girişimler sonuçsuz kalmıştı. Bununla birlikte özellikle 1954 yılında ordu bünyesinde iktidar karşıtı örgütlenmelerin sayısı hızla artacaktır. Tuzla Uçaksavar Okulunda Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay arasında başlayan ve kısa müddet içerisinde taraftarları artan bu örgütlenme 27 Mayıs 1960 cunta birliklerinin ilk nüvesini teşkil edecektir (Albayrak, 2004, s. 542-543).

27 Mayıs darbesine giden sürecin başlangıcı 1957 seçimleri olarak kabul edilir. Seçimden sonra ordudaki gizli yapılanmalardan birinin üyesi olan Samet Kuşçu'nun dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik'e ihbarda bulunması üzerine planlanan darbe girişimi sonuçsuz kalır. Ancak, 9 subay olayı olarak tarihe geçen bu olay soruşturulsa da darbe girişimi ile ilgili yeterli delil bulunamadığından suçlanan subayların hepsi serbest bırakılır (Arcayürek, 1984, s. 257).

3.3.3.2. Demokrat Parti'nin Son Dönemi İktidar-Ordu İlişkileri

1960 yılına Türkiye iktidar ve muhalefetin mücadelesinin sertleştiği bir atmosferde girmiştir. İktidar kendisine karşı yöneltilen eleştirilere karşı taraftarlarını

Vatan cephesi adı altında toplayarak gerilimi daha da arttırdı. Bir taraftan ekonomideki kötü gidiş, yüksek enflasyon, Türk parasının değer kaybı, halkta bezginlik oluşturmuştu. 1960 Nisan'ında bir dizi büyük öğrenci gösterisi üniversite kampüslerini felç etmiş ve polis güçleriyle kanlı çatışmalara yol açmıştı. Bu gelişmeler, ordu içindeki gizli yapılarda hükümet darbesi yapma fikrini iyice olgunlaştırdı. Subaylar bu yöndeki düşüncelerini İsmet İnönü ile paylaşmışsalar da, İnönü'nün *“Normal seçimde iktidara CHP'nin geleceğinden bunun yersiz bir hareket olacağı ve şayet bir gün mecburiyet hâsıl olursa kendilerine müracaat edileceğini ama böyle bir hareket için zamanın erken olacağı”* cevabını almışlardır (Yavi, 2003, s. 209-211).

İktidarın 18 Nisan 1960 tarihinde CHP'nin ve basının bir bölümünün faaliyetlerini incelemek üzere savcıların sahip oldukları yetkiler ile donatılarak, tahkikat komisyonları kurma önerisi ortamı daha da germiştir. Örneğin mecliste tartışıldığı sırada CHP lideri İnönü *“Koşullar mecbur ettiğinde ihtilal milletin meşru hakkıdır. Bu yolda devam ederseniz, sizi ben kurtaramam”* ifadesi, iktidar milletvekillerince tepkiyle karşılanmıştır. Meclisi CHP'li milletvekillerinin terk etmesi üzerine iktidar vekillerinin oylarıyla öneri yasalaşmıştır. Anayasaya aykırı bir şekilde birçok yetki ile donatılan tahkikat komisyonları adeta muhalefeti sindirme aracına dönüştürülmüştür. Bir taraftan üniversitedeki olaylar önlenemez bir boyuta ulaşmış, asker ve polise ateş açma yetkisi verilerek olaylar güçlkle yatıştırılabilmıştır (Yavi, 2003, s. 246).

Başlangıçta özgürlüklerin bayraktarı olan DP, son döneminde gittikçe artan baskıcı bir rejim kurmuştur. Meclis tarafından onaylanarak 15 DP'li milletvekilinden oluşan tahkikat komisyonları bu dönem içerisinde göze çarpan önemli oluşumlardan biridir. Bu komisyonun kurulması ve aldığı kararlar muhalefet tarafından şiddetli tepkilere neden olmuştur. Komisyonun asıl kurulma amacı basının ve CHP'nin yıkıcı faaliyetlerini araştırmaktır. Aldığı kararlardan işlevinin ötesine geçen komisyon önü alınamayan tepkilere sebep olmuştur ve kısa süre sonra ordu yönetime el koymuştur (Esen, 2010, s. 167-168).

Demokrat Parti'nin son dönemi Türkiye'deki siyasal atmosferin hızlı bir dönüşümden geçtiğini göstermektedir. Bu süreçte DP iktidarı ile muhalefet arasındaki düşmanlık artmıştır. Taraflardan husumeti gösteren farklı adımlar gelmiştir. Hükümet muhalefeti susturmak maksadıyla tahkikat komisyonları kurarken, CHP ise hükümetin baskıcı politikalarını protesto etmek için dev gösteriler düzenlemiştir. Bu durum üzerine

DP, orduyu kullanarak gösterileri zorla bastırmaya çalışmıştır. Ordunun sokaklara inmesi tarafsızlığını ortadan kaldırdığı nedeniyle ölümcül bir hata olarak değerlendirilmektedir (Karpaz, 2015, s. 240).

3 Mayıs 1960'ta Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Cemal Gürsel, iktidara uyarı niteliğinde alınması gereken önlemleri içeren mektubu Savunma Bakanı Ethem Menderes'e göndererek şunları talep etmiştir. *“Cumhurbaşkanının istifa etmesini, kabineden bazı bakanların çıkartılmalarını, İstanbul, Ankara valileri ve Emniyet Müdürlerinin görevden alınmalarını, Ankara sıkıyönetim komutanının derhal değiştirilmesini, Tahkikat komisyonunun sonlandırılmasını, gözaltında bulunan gazeteci ve öğrencilerin serbest bırakılmalarını, din istismarcılığından vazgeçilmesini ve Silahlı Kuvvetlerin sorunlarına çözüm getirilmesini belirtmiştir* (Yavi, 2003, s. 246).”

3.3.4. 1960 – 1980 Arası Dönem

Tek parti iktidarından sonra üç dönem arka arkaya seçimleri kazanan Demokrat Parti, kesintisiz olarak on yıl iktidarda kalmıştır. Bu dönem ordu – siyaset ilişkileri açısından keskin tartışmalara sahne olmuştur. Demokrat Partinin on dört yıllık siyaset hayatı 27 Mayıs askeri darbesi ile son bulmuştur. 27 Mayıs darbesi ordunun siyaset hayatındaki ilk doğrudan müdahalesidir. İktidar partisinin kapatılması, başbakan ve iki bakanın idamı ile sonuçlanan bu darbe Türk siyaset hayatında acı tecrübelerle dolu yeni bir dönemi başlatmıştır. 12 Eylül 1980 darbesine kadar olan bu süreçte ayrıca 12 Mart 1971 Muhtırasıyla ordunun farklı bir müdahale tipolojisine de tanıklık edilmiştir.

3.3.4.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

27 Mayıs darbesi öncesinde bütün önlemlere rağmen sokak olaylarının önüne geçilemez. Özellikle üniversite kampüslerindeki mitinglerde Adnan Menderes'in istifası istenmiştir. Hükümetin kendisine karşı bir darbe girişimi önlemek için beş subayı tutuklaması ordu içinde de tepkiye yol açmış, 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri Çankaya köşküne doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Öğrencilerin yapmış olduğu bu yürüyüş, ordu içindeki ihtilalci grupları cesaretlendirmiş, neticede bu kaotik gelişmelerin arkasından 27 Mayıs 1960 tarihinde bir grup subay tarafından hiyerarşik olmayan bir düzende 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanununun 34. Maddesi hukuki dayanak yapılarak yönetime el konulmuştur. 27 Mayıs 1960'ta ordunun darbeyi

gerçekleştirmesinin temel gerekçelerinden biri, Menderes hükümetinin demokratik meşruiyetini yitirdiği iddiasıydı (Hale, 1994, s. 103-107).

Darbe gerçekleştirildikten sonra cuntanın başına getirilen Orgeneral Cemal Gürsel iktidar partisi mensuplarının tutuklanması için emir vermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere önde gelen Demokrat Partililer ile bir kısım bürokratlar tutuklanarak Yassıada'ya gönderilirler. Darbeden hemen sonra yönetimi ele almak için Milli Birlik Komitesi oluşturulur. Komitenin başkanlığına Cemal Gürsel, danışmanlığına Alparslan Türkeş getirilir (Ahmad, 2002, s. 157). İlginç bir şekilde, Cemal Gürsel aynı zamanda Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı olarak görev yaptı. Bütün yetkilerin MBK'sinin başkanında toplanmasının nedeni ise, Türkiye'de kritik pozisyonları kontrol etme ve demokrasinin geleceğini şekillendirme niyeti idi. Darbeden bir gün sonra, 28 Mayıs 1960'ta MBK'nin 27 numaralı tebliğiyle geçici bir hükümet atandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi olmayan üyelerden oluşan yirmi dördüncü hükümeti 5 Ocak 1961 tarihine kadar görevde kaldı (Yavi, 2003, s. 247).

MBK'nin yetkileri 12 Haziran 1960'ta halka duyuruldu. TBMM faaliyete başlayana ve yeni anayasa yürürlüğe girinceye kadar MBK egemenlik ve yasama yetkisini kullanacaktı. Yasama gücü doğrudan MBK'ya aitti (Öztürk, 1993, s. 71). Ancak komite yürütme gücünü, Devlet başkanı tarafından atanan ve MBK tarafından onaylanan Bakanlar Kurulu aracılığıyla kullanacaktı. Bakanlar MBK tarafından görevden alınacaktı, ancak sadece Devlet Başkanı onları atama hakkına sahipti. Yargı bağımsız tutulmasına rağmen, MBK'nın ölüm cezalarını onaylama ve veto etme hakkı bulunmaktaydı (Yılmaz, 2002, s. 360).

Cuntanın iktidarı ele geçirmesinden başlayarak, MBK'nın üyeleri arasında konseyin hangi yolu izleyeceği ve ülkenin yönetiminde ne kadar kalacağı konusunda büyük bir anlaşmazlık yaşandı. Komite'deki yüksek rütbeli subaylardan oluşan ılımlı bir grup, konsey anayasayı değiştirir değiştirmez ülkenin yönetimini sivillere devretmeyi savunurken, düşük rütbeli subaylardan oluşan radikal bir grup konseyin uzun süre iktidarda kalmasını, Atatürk tarafından başlatılan reformların tamamlanmasını istiyorlardı (Öztürk, 1993, s. 71). MBK'yı oluşturan subaylardan bir kısmı, hükümeti İsmet İnönü'ye devretmeyi amaçlarken, bazıları hükümetin rüşvet ve yolsuzlukla uğraşan politikacıları ortadan kaldırdıktan sonra serbest seçimlere gidilmesi gerektiğine

inanıyordu. Öte yandan bu subaylar arasında bir üçüncü grup, anayasal değişiklikler yapılana kadar hükümeti sivillere devretmekten yana değildi. En yüksek rütbeli subaylar üçüncü grupta yer aldığından, cunta önce anayasa değişikliği konusunda anlaştı. Bu arada, 15 Eylül 1961’de ilan edilen Yassıda davalarının kararlarına göre 15 kişi ölüm cezasına çarptırılmıştır. Ancak MBK, sadece üç ölüm cezasını onaylamıştır. Andan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın cezaları infaz edilmiştir.

MBK’yı oluşturan ılımlılar ve radikaller arasındaki anlaşmazlık giderek derinleşmiştir. Ancak, anlaşmazlığın doruk noktası yeni bir anayasayı kodlayacak olan kurucu meclisin kurulmasını sağlayacak bir yasanın çıkarılması konusunda yaşanmıştır. Radikaller böyle bir yasaya aykırı davranmıştır çünkü komite Atatürk’ün reformlarını tam olarak uygulamaya geçirene kadar yönetimde kalmaktan yanadır (Altuğ, 1991, s. 69).

Yasayı onaylamak için komite üyelerinin olumlu oylarının beşte dördüne ihtiyaç duyuldu. Radikallerin oyları alınmadan, ılımlıların böyle bir çoğunluğu oluşturmaları imkânsızdı. 13 Kasım 1960’ta Alparslan Türkeş de dâhil olmak üzere MBK’ya üye on dört üyenin üyeliği sonlandırılmıştır. Ancak bu tasfiye hareketi ordudaki genç subaylar arasında memnuniyetsizlik yaratmış, ordu içinde yeni ihtilalci grupların oluşmasına yol açmıştır. Bu grupları bir tehdit olarak gören üst düzey subaylar, 1961’de Silahlı Kuvvetler Birliğini kurmuştur. Birliğin amacı ise, ordu içindeki genç subayların faaliyetlerini izlemek ve olası darbe girişimlerinin önüne geçmektir. Birinci Ordu Komutanı ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Tural, doğal olarak bu birliğin başkanı oldu. Hem MBK’nın hem de bu birliğin genel görüşü, iktidarın en kısa sürede sivillere geri verilmesi yönündeydi (Öztürk, 1993, s. 71-74).

3.3.4.2. 1961 Anayasası ve Ordunun Politik Gücünün Pekişmesi

Milli Birlik Komitesi, askeri elitlerin geçilecek olan sivil yönetimde pozisyonlarını korumak için gerekli yasal zeminin oluşturulması maksadıyla bir anayasa hazırlanmasını ve anayasanın yürürlüğe girmesini istemiştir. Bu sürecin sonunda seçimlerin yapılmasına karar vermiştir. Yeni anayasanın hazırlanmasında görev yapacak Kurucu Meclis’in oluşturulma süreci, Profesör Turhan Feyzioğlu’nun Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bu göreve atanmasıyla başladı. Kurucu Meclis’in yapısını, sorumluluklarını ve görevlerini tanımlayan 157. Kanun, 13 Aralık 1960’ta MBK

tarafından kabul edildi. 1950 ile 1960 arasındaki dönemde partiler arası çekişme ve kazanılan deneyimler, Kurucu Meclisi yürütme organının gücünü sınırlandıran ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir anayasa oluşturacak şekilde hazırlanması maksadıyla yönlendirdi. Uzun müzakerelerden sonra hazırlanan anayasa taslağı 1961 yılında halk oylamasına götürülmüş, halkın %61,7'sinin kabulüyle yürürlüğe girmiştir (Tanör, 1994, s. 11-12).

1961 Anayasasında siyasi faaliyetler için daha büyük bir kapsam tolere edildi. Yeni partilerin, sendikaların ve dini grupların faaliyetleri daha geniş özgürlüklere sahiptir. Bireysel insan hakları daha iyi korunmuştur. Darbe sonrası hazırlanan bir anayasa olması sebebiyle görünen bu paradoks, askeri rejimin kurduğu anayasa komisyonlarının işlemlerine atıfta bulunarak açıklanabilir (Ioannis, 2009, s. 42-50).

DP hükümetlerinin 1950'lerde edindiği deneyimler göz önüne alındığında, askeri bürokrasi, kontrol ve dengeler sistemi kurarak yürütmenin politik güçlerini 1961 Anayasası ile azaltmaya karar verdi. Bu anlamda, parlamenter rejim, güçler ayrılığı ile paralel olarak donatıldı. Hukukun üstünlüğü ilkesinin bir sonucu olarak idari faaliyetler üzerinde yargı denetiminin etkinliği artırılmış, iki meclisli bir parlamento kurulmuş ve temel hak ve özgürlükler Anayasa ile koruma altına alınmıştır. Ulusal seçimlerde orantılı temsil, iki meclisli yasama meclisinin başlatılması ve Anayasa mahkemesi, yürütmenin iktidarı kötüye kullanmasına karşı etkili siyasi güvenceler olarak görüldü (Tanör, 2000, s. 13). Bu siyasal düşünce okulunun görüşleri, 1961 Anayasası üzerindeki ana etkiye dayandı ve sonuç verdi. Siyasi partilerin faaliyetlerinde kayda değer bir özgürlüğe izin verilmesi, Türk demokratik kurumlarının güvendiğini ve siyasi faaliyete hoşgörünün, geleceğe dönük otoriter milliyetçi siyasetlere olası bir nüksetmeyi engellemenin en uygun aracı olduğu düşüncesindeydi (Altuğ, 1991, s. 70). Öte yandan ordunun kritik siyasi rolü, Milli Güvenlik Konseyi'nin kurulmasıyla anayasal olarak ilk kez tanındı ve kurumsallaştırıldı. 1960 darbesi ve sonrasında yapılan düzenlemeler ile Türk demokratik sisteminin zayıflığı ve olgunlaşmadığı bir kez daha netleşmiştir (Ioannis, 2009, s. 50-55).

1961 Anayasası ile birlikte Türk siyasal yaşamının içerisinde konumlarını günümüze kadar muhafaza edecek olan bazı yasalar ve kurumlar ile bürokratik vesayetın dolaylı temelleri atılmıştır (Yavi, 2003, s. 247). Bu çerçevede, Milli Güvenlik Kurulu, Yüksek Askeri Şura, Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi, askeri ve

sivil yargı bürokrasisi gibi yapılar kurumsallaştırma yoluna gidilerek, egemenliğin bürokrasi ile seçilmişler arasında paylaşılması yoluna gidilmiştir. Bu kurumlardan Cumhuriyet Senatosu, 1982 Anayasası'na kadar yürürlükte kalmış, üyelerinin önemli bir kısmı, asker kökenli üyelerden oluşmuştur. Bu kurumsal yapıların bir kısmı ise, bundan sonraki süreçte, askeri elitlerin sivil siyaset üzerindeki politik gücünü pekiştirmesi açısından zemin oluşturmuştur (Altuğ, 1991, s. 70). Türkiye'deki askeri güç 1961 Anayasası kapsamında bazı imtiyazlara sahip olmaya devam etti. Başkan ve eski MBK üyeleri tarafından senatör olarak seçilen 15 üyenin yaşam boyu statüsü bu ayrıcalıklardan biriydi. Senato üyesi olan bu resen üyeler, senato statüsü ile gelen yasal dokunulmazlıklardan da yararlandı. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği dönemde, Başkanlardan ikisi Genelkurmay'ın eski başkanları, üçüncüsü ise eski bir Donanma Komutanı'ydı (Hale, 1994, s. 184).

1961 Anayasasına göre Genelkurmay Başkanı, Başbakan'a karşı sorumlu oldu. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu tarafından aday gösterilecek ve Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. 1961 Anayasası, Başbakan'a doğrudan sorumlu Genelkurmay Başkanını atayarak, Genelkurmay Başkanlığı statüsünü vurguladı ve teşvik etti. Böylece Genelkurmay Başkanı Türkiye'deki yöneticilere eşit bir ofis açmaya başladı. Genelkurmay Başkanlığının Başbakan'a karşı sorumluluğu, ordunun sivil otoriteye karşı hesap verebilirliği ilkesini korumuştur (Öztürk, 1993, s. 166-167).

1961 Anayasası uyarınca kurulan Milli Güvenlik Kurulu, askerin politik gücünü pekiştiren kuruluşlardan biri olmuştur. 1961 Anayasası'na göre kurul, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve yasaların öngördüğü Bakanlar, Genelkurmay Başkanı ve silahlı kuvvetlerin temsilcilerinden oluşuyordu (Parla, 2002, s. 32). MGK'ya Cumhurbaşkanı ve onun bulunmaması halinde Başbakan başkanlık etti. MGK'nın statüsünü Anayasa güvencesi altında yasalar tarafından kurulmuş bir kurumdan başka bir kuruma yükseltmek, silahlı kuvvetlerin Türkiye'nin siyasi ilerlemesini denetlemeye ve rejimin değerlerini ideolojik ve siyasi tehditlere karşı korumaya olan bağlılığını kanıtladı. 111. madde ile MGK, TSK'nın Türkiye ve Türkiye'nin savunma politikasına ilişkin sorular hakkındaki gözlemlerini Türkiye'deki en yüksek siyasi güce bildirmesini sağlamıştır (Tanör, 2000, s. 16).

1960 darbesinden sonra askeri yönetim on sekiz ay sürdü ve MBK ülkeyi olabildiğince çabuk demokratik bir yönetime geri verme sözünü tutmuştur. Bunun temel

nedeni Atatürk'ün hayatı boyunca orduyu ve siyaseti ayrı tutma çabaları ve vurgusuydu. Hem Temmuz 1961'deki anayasa referandumunun hem de 15 Ekim 1961'deki genel seçimlerin sonuçları, DP'nin Türkiye'de popülaritesinin devam ettiğini göstermiştir. Seçim sonuçları ülkedeki siyasi çeşitliliği yansıtmıştır. Askerlerin desteklediği CHP, oyların %37'sini alarak mecliste 176 vekil ile birinci parti olmuştur. DP'nin devamı olarak gösterilen ve başkanlığını eski bir general olan Ragıp Gümüşpala'nın yaptığı Adalet Partisi (AP), oyların %34'ünü ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) %12'sini alarak mecliste ikinci çoğunluk grubu oluşturmuştu (Kayalı, 2000, s. 73).

Ancak seçim sonuçları, 1961'de kurulmuş olan Silahlı Kuvvetler Birliği'ni memnun etmemiş, bir grup subay, TSK adına demokrasiye müdahale etmek istemiştir. Müdahalenin diğer amaçları siyasi partileri yasaklamak ve hükümetin kontrolünü ulusun gerçek temsilcilerine vermektir. Ayrıca, seçim sonuçları geçersiz kılınacaktı. Bu kararın arkasındaki temel neden, demokratik sistemi kendi yönetimleri altında harap eden Demokratların, Mecliste 158 sandalyeye ve Senato'da 77 sandalyeye sahip olmasına karşın CHP'nin Mecliste 173 sandalyesi ve Senato'da 44 sandalyeye sahip olmasıydı. Açıkçası, bu kararın en önemli tarafı Anayasaya aykırı olması, halkın kararlarına karşı yapılan bir girişim şeklinde görünmesiydi. Ayrıca seçim öncesi ordunun yetkisi altında hazırlanan yeni anayasaya göre seçimler yapıldığı için herhangi bir müdahalenin gerekçesi olmadığı açıktı. SKB'nin olumsuz tavrına karşılık Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay karara karşı çıktı ve seçimlere karşı her türlü eylemi engellemiştir. Sunay ayrıca MBK Başkanı Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olacağını ve Başbakan İsmet İnönü yönetiminde yeni bir hükümet kurulacağını dile getirerek bu tür teşebbüslerin önüne geçmek istemiştir (Yavi, 2003, s. 252).

3.3.4.3. 1960 Darbesi Sonrası Sivil Siyaset Dönemi Ordu – Siyaset İlişkisi

Askeri elitlerin, politik gücünün pekiştiği 27 Mayıs darbesi sonrası süreçte, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde siyasal alana dâhil olma çabası somut bir şekilde görülmüştür. Ordudaki yeni cunta girişimlerinin önüne geçebilme bahanesiyle, 24 Ekim 1961'de Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Komutanları ve Türkiye'deki siyasi partilerin liderlerinden oluşan grup Çankaya'da bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı sonunda mecliste yapılacak seçimlerde Cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel'in seçilmesi,

Yassıada'da bulunanların affedilmemesi, 27 Mayıs'ın orduya sağladığı haklarda bir değişiklik yapılmayacağı konularında protokol kabul edilmiştir (Hale, 1994, s. 184). Anayasada MBK Başkanı'nın seçilmesi için herhangi bir hüküm bulunmamasına rağmen, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi TSK'nın demokrasiye geçişi denetleme ve 1961'de kurduğu sistemi uygulama niyetinde olduğu anlamına geliyordu. Bu durum ayrıca Cumhurbaşkanı seçiminde fiili bir durum yarattı ve bu gelenek sonraki iki Cumhurbaşkanlığı seçimi için devam etti. Netice itibariyle, Org. Cemal Gürsel 27 Ekim 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı seçildi. 29 Ekim'de koalisyon kurarak yönetimine başlayan CHP iktidarının kurulmasıyla MBK feshedildi ve sivil rejime geçiş süreci tamamlanmış oldu (Ahmad, 2002, s. 179).

1961 ve 1965 arasında Türkiye'de birçok koalisyon hükümeti yaşadı. 1961 seçiminden sonraki ilk hükümet CHP ve AP koalisyonu tarafından kuruldu. 1961 seçimlerinden sonra Türkiye'de siyaset, yasaklı DP'liler için af sorunu ve sivil-asker ilişkilerine odaklandı. Siyasi partilerin liderleri Yassıada'da mahkum edilen DP'liler için af talebinde bulunmama konusunda anlaştı. Ancak, AP ve YTP mahkum edilen DP'liler için af talep etmeye ve darbeyi eleştirmeye başlayınca, TSK'daki müdahale yanlısı gruplar tekrar hareketlenmiştir. 1960 askeri darbesinin ilk gününden itibaren, bu hizipler müdahalenin sadece bir hükümeti devirecek ve iktidarı kısa süre sonra sivillere geri verecek basit bir darbe olması gerektiği düşüncesini taşıyordu (Zürcher E. J., 2016, s. 359-362). Onlara göre darbe sonrası süreç, devrimci bir karaktere sahip olmalıydı. Gazetelerde dolaşan söylentiler ve politikacıların açıklamaları istikrarsızlık yarattı. Bu durum Silahlı Kuvvetlerdeki bazı grupların, ikinci bir darbeyi düşünmelerine neden oldu. Çatışmanın iki yüzü, devrimci gruplar ve AP, bir tür intikam peşindeydi. Ancak İsmet İnönü, Başbakan ve Kurtuluş Savaşı'nın en saygın kahramanlarından biriydi ve bu rolüyle bulunulan durumu sakinleştirmeye çalışmaktaydı. Bu duruma örnek olarak İnönü, farklı darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir ve arkadaşlarını 23 Şubat 1962 sabahı eylemlerine son vermeleri halinde herhangi bir yasal soruşturma açılmayacağı güvencesiyle ikna etmiştir (Hale, 2014, s. 203).

Silahlı Kuvvetler Birliği üyeleri, ülkenin yaşadığı mevcut istikrarsızlığa nasıl yanıt verileceğini görüşmek üzere İstanbul'da bir araya geldi. Toplantı 9 Şubat 1962'de seçimlerden yaklaşık beş ay sonra gerçekleşti. Üyeler 28 Şubat'ta müdahale yapmaya karar verdiklerini belirten bir protokol imzaladılar (Hale, 2014, s. 197). 1960 askeri

darbesinden önceki girişim Ankara'daki Albayların elindeydi. Ancak şimdi İstanbul'daki generallerin elindeydi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Hava Kuvvetleri protokolü desteklemeyi reddetti. İstanbul ve Ankara'daki tehditlerin başında yer alan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı ve Hava Kuvvetleri ile de taraf oldu ve protokolü imzalayan üyelere tehdit oluşturmayacakları görevlere atandı (Batur, 1985, s. 103).

Bu süreçte askerin yeni oluşan siyasal atmosfere karşı inancı oldukça zayıftı. Özellikle alt kadrolarda bulunan subaylar, yeni oluşan siyasal düzenin hiçbir şeyi değiştirmedini, beklenen köklü değişimin gerçekleştirilemediğini dile getiriyorlardı. Bu çerçevede, 22 Şubat 1962'de Albay Talat Aydemir, İhsan Erkan, Emin Arat, Dündar Seyhan ve Şükrü İlkin'in atanması hükümete darbe girişimini başlattı. Ankara garnizonunda görev alan askerler, Harp Okulu öğrencilerini de içerecek biçimde Talat Aydemir liderliğinde hükümete darbe girişiminde bulunmuşlardır. Ancak Genelkurmay Başkanı, Hava Kuvvetleri ve İsmet İnönü'nün Talat Aydemir'e verdiği teminat mektubu yardımıyla bu girişim kolayca bastırılmıştır (Çakmak, 2008, s. 43).

Aydemir grubunun darbesini izleyen olaylar Türkiye için sivil askerlik ilişkileri açısından önemlidir. Bu olaylar arasında en önemlisi, MGK'nın yetkilerini arttıran ve Bakanlar Kurulu'nun müzakereleri hakkında istişare yapma ve hazırlık tartışmalarına katılma hakkı veren tasarının yürürlüğe girmesi olmuştur. Böylece, ordunun 1961 Anayasası'nın 111. Maddesi ile oluşturulan ve MGK'ya bağlı politika yapımına katılımı daha belirgin hale geldi. İkinci olay, sonuçsuz kalan darbe girişimleri açısından af tasarısı oldu (Kayalı, 2000, s. 179). Böyle bir af tasarısı AP'nin onayı olmadan geçmesi mümkün değildi. Ancak, AP'nin eski DP'liler ile ilgili olan talepleri CHP ve ordu tarafından defalarca reddedildiği için AP, Aydemir ve meslektaşları için affa karşı çıkmıştır. Bu nedenle Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Aydemir ve Harp Okulu öğrencileri için af tasarısı için destek vererek İnönü'ye yardım etti. Sonuç olarak, AP ve YTP af için oy vermeyi kabul ettiler ve mahkum edilen DP'liler arasında hasta olanlar buna uygun şekilde affedildiler. Talat Aydemir ve darbe girişimini gerçekleştiren personel emekli oldu (Demir Y. , 2006, s. 160-163).

1961 seçimlerinden sonra geçen bir buçuk yıl boyunca Türkiye bir çıkmaza girmiştir. Ülkeyi rahatsız eden sorunların hiçbirisi çözülememiştir ve eski DP'liler için af konusu hala önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu arada Talat Aydemir ve

arkadaşlarının amansız politik istekleri ve ülkedeki istikrarsızlık onları başka bir darbe girişiminde bulunmaya sevk etmiştir. Aydemir ve arkadaşları, Ankara'daki birliklerin kontrolünü ele geçirecek şekilde örgütlenmeye başladılar. Talat Aydemir'in niyeti, Kemalist bir hareket olduğu gerekçesiyle darbeyi haklı çıkarmaktı. Aydemir tarafından kaleme alınan ve klasik olduğu üzere TRT radyosundan okunan bildiride darbe sebepleri ve alınacak önlemler açıklanmıştır (Çakmak, 2008, s. 51-52).

Bu süreçte, Kayseri'de tutuklu olan Celal Bayar'ın serbest kalması ve onun Kayseri'den Ankara'ya kadar olan yolculuğu halk arasında sevinçle karşılanmıştı. Yaşanan bu gelişmeler, darbeci grubun harekete geçmesi için tetikleyici bir unsur olmuştur. Ancak darbe kararının sızdırılmasından dolayı polis planları öğrenmiş ve darbeci grup planından vazgeçmiştir (Çakmak, 2008, s. 46-48). Ancak, Deniz Harp Okulu öğrencilerinin harekete geçmesi nedeniyle bu girişim kolayca bastırılmıştır. Bununla birlikte 20-21 Mayıs 1963 gecesi, Talat Aydemir ikinci kez askeri darbe yapmaya çalıştı ancak başarısız olmuştur. Bu sefer affedilmeyerek idamla cezalandırılmıştır. Bu tür teşebbüslerin önüne geçilmesinde silahlı kuvvetler bünyesinde sivil yönetim üzerinde bir fikir birliğine varılmış olmasının etkisi büyüktür (Öztuna & Gökdemir, 1987, s. 160).

Sonuç olarak, parlamenter demokrasi 1960 askeri darbesinden kısa süre sonra restore edildi, ancak ordu kendisini siyasetten kurtaramamıştır. Dahası ordu, demokrasiyi kurtarmak için ona müdahale etme konusunda ironik bir yaklaşım belirlemiştir. 27 Mayıs darbesi ve çok partili demokrasinin getirdiği değerleri korumak ve sivillerin bu iki değeri korumalarını sağlamayı, zorlamayı kendilerinin görevi olarak görmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, Silahlı Kuvvetlerin iki görevi vardı. İlk olarak, siviller arasında anlaşmazlıkları önlemek ve birlik oluşturmak zorundaydılar. Diğer ise, 1960 darbesinin getirdiği statükoyu korumak ve kollamaktı (Kayalı, 2000, s. 179).

1960 darbesinden sonra dünyada yaşanan Soğuk Savaş'ın da etkisiyle Türkiye'de toplumsal bölünmeler derinleşmiş, 1970'lerden sonra bu derinleşme toplumsal kutuplaşmaya varacak düzeylere ulaşmıştır. Bu yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yükselişe geçen sol düşünceye karşı sağ düşünce, yakın bir süreçte inşa sürecine giren İslamcılık ve milliyetçilik fikirlerinden de objeler kullanarak kendisini yapılandırmıştır. Bu bağlamda, İslamcılık, milliyetçilik ve komünizm gibi politik ideolojiler, Türk siyaseti yelpazesinde yerini bulmaya başladı. Bu ideolojiler, yalnızca

aşırılık yanlısı partilerin gündeminde hâkim olmakla kalmadı, diğer ana akım partileri de etkiledi ve onları da yelpazenin sağına ve soluna doğru itti. Sonuç olarak, hem toplumda hem de ulusal mecliste yüksek parçalanma ve kutuplaşma meydana geldi. 1960’larda, Türkiye sağ ve sol kanat grupları arasındaki ideolojik çizgiler boyunca kutuplaşmış bir ülke görünümüne büründü (Sayarı, 2012, s. 25).

Merkez ve çevre arasındaki uzun süren çatışmada çevre, 1960 darbesinin sınırlamaya çalıştığı DP döneminde göreceli kazanımlar elde etmişti. 1961 Anayasası ile Türk merkezi, Türk devletinde ve toplumda hakim konumunun devam etmesi için kurumsal güvenceler sağlamaya çalıştı. 1924 Anayasası ile 1960 darbesinden sonra kabul edilen yeni anayasa arasındaki fark, bürokrasinin anayasal meşrulaştırılmasıydı. Aynı zamanda anayasanın hazırlanması sürecinde büyük etkisi olan aydın sınıfının da Türk halkına ek olarak bir egemenlik kaynağı olarak görülmüştür. Siyasi iktidarın sivillere devredilmesi, Türk toplumunda liberal siyasi fikirlerin de savunduğu yoğun siyasi tartışmaların başladığının bir işaretiydi. Bununla birlikte politik aktivizmi sıklıkla politik aşırıcılık izlemiştir. Aşırı sağcı ve solcu gruplar arasındaki çatışmaların artması ve sertleşmesi nedeniyle kamu düzeni ve istikrarının tehdit edildiği düşüncesi yeni askeri darbelerin önünü açmıştır (Sayarı, 2012, s. 26-30).

Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. Maddelerinde, “sınıf mücadelesini ve komünizmi teşvik eden örgütleri ve propagandayı” yasaklayan maddeler yürürlükte kalmaya devam etmiştir. 1960’lı yıllarda Türk sosyalistlerinin politik ve taktiksel düşüncelerinde etkili olmuştur. 1960’lı yılların politik çevresi, toplumsal kaygıların kamusal meseleler olarak paylaşılması için verimli bir zemin oluşturdu. 1961 Anayasası, solun Türk siyasi yaşamında yer almasını sağlasa da Türkiye İşçi Partisi (TİP)’in kurulması ve gelişmesi, ülkede meydana gelen yapısal dönüşümlerin bir sonucudur (Boratav, 1988, s. 99).

Bu politik atmosferde 10 Ekim 1965’te DP oylarını birleştiren Süleyman Demirel başkanlığındaki AP oyların yüzde 52,9’unu alırken, CHP sadece yüzde 28,7 oy aldı. Ancak orantılı temsil sistemi, CHP’nin mecliste 134 temsilciye sahip olmasını sağlamıştır. Türkiye’nin ilk sosyalist partisi, TİP toplam oyların yaklaşık yüzde 3’ünü ve mecliste 14 sandalyeyi aldı. 1961 ve 1965 arasındaki istikrarsız koalisyonlar dönemi AP’nin zaferiyle sona erdi ve ülke için bir rahatlama oldu. Askeri elitlerde AP’nin iktidara gelmesini sessiz kalarak onaylamışlardır. Bunun nedenlerinden biri mecliste 36

emekli subayın bulunmasıydı. Bunlardan 16'sı AP çatısı altında siyaset yürütmekteydi (Birand, Dündar, & Çaplı, 2002, s. 97-102).

Bu süreçte ordu siyaset ilişkileri bağlamında tartışılan konulardan birisi, 28 Mart 1966'da Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan istifa etmesi ve 14 Mart'ta Cumhurbaşkanlığı'na aday olmasıdır. 1961 seçimlerinde Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı çıkan AP, 1965'te Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı makamına seçilmesini desteklemiştir. Bu destek, muhalefet partilerinde özellikle söylentilere yol açmıştır. Hem AP hem de Cevdet Sunay söylentileri reddetse de, muhalefet Demirel'in orduyu ele geçirdiğini ya da ordunun aracı haline geldiğini iddia etmiştir. Bundan dolayı, AP ile muhalefet partileri arasında orduyu nasıl kullandıklarına dair yeni bir çatışmaya yol açmıştır. 1965'den 1971'e kadar olan dönemde bu çatışma ve sonuçları sivil-asker ilişkilerinin çekirdeğini oluşturdu ve ordu kendini tekrar siyasetle meşgul buldu (Kayalı, 2000, s. 179).

3.3.4.4. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreç

1965 ve 1969 yılları arasındaki dönem Türk siyasi yaşamında istikrarın tesis edilemediği bir süreç olmuştur. Soğuk Savaş döneminin cephe ülkesi olmanın getirmiş olduğu ideolojik kamplaşmaların ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tüm olumsuzlukların yaşandığı bu süreçte “*Kanlı Pazar*” diye isimlendirilen olay vuku bulmuştur. Temmuz 1968'den sonra Şubat 1969'da ABD 6. Filosunun tekrar İstanbul'u ziyaret etmesi sert protesto gösterilerine yol açmıştır. Gazeteler yaptıkları yayınlarla toplumsal gerginliği arttırdı. Bir hafta boyunca yürüyüşler yapan öğrenciler, gösterilerinden sonra 16 Şubat 1969 Pazar günü bir yürüyüş tertip etti. Taksim'de 1969 yılının Şubat'ında vuku bulan protesto eylemlerinde iki kişi hayatını kaybetti. Valilik izni ile 6. Filoyu protesto etmek isteyen 76 gençlik grubu Taksim'de protesto düzenlemişti. Beyazıt'ta ise, karşıt görüşlü gençler gösteri yapıyordu. İki grup arasında meydana gelen çatışmalarda iki kişi yaşamını kaybetmişti. Tezgâhlanan sağcı ve solcu ayrımı şiddete dönüşmüştü. Amerikan 6. Filo protestosunda İbrahim Kaypakkaya, Mahir Çayan, Deniz Gezmiş gibi isimler ön plana çıkmışlardır (Turan, 2014, s. 520-522).

CHP, 1969 seçim döneminde kullanılan afişlerde, yaşanan istikrarsızlığı ön plana çıkartarak “*Bozuk Düzene Son, Ortanın Solunda Halkın Yolunda*” sloganını kullanmıştı. CHP görselleri olarak, “*İşsizlik ve Sefalet Bir Kader Değildir, Süt Meselesi*

ve İç Yüzü, Bozuk Düzene Son, Ortanın Solunda Halkın Yolunda” sloganlarını içeriyordu. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi lideri Alparslan Türkeş, “1966 yılında, seçimlerden üç yıl önce yapmış olduğu radyo konuşmasında, 27 Mayıs sonrasındaki gelişmeleri ve MBK’nın faaliyetlerini anlatmış ve istikrarsızlıktan CHP’yi sorumlu tutmuştu.

Türkiye 1970’li yıllarda oldukça sıkıntılı bir sürece girmişti. Sendikalar için düzenlenen yasa tasarısına karşı 15-16 Haziran 1970’te meydana gelen işçi eylemleri de sosyal buhranların bir başka göstergesiydi. 1960’lı yılların ortalarında kendisini hissettiren öğrenci hareketleri 1970’lerin hemen başında nitelik değiştirmiş, çeşitli silahlı grup eylemlerine dönüşmüştü. Bu süreçte, hükümetin sola saldırısı ve ordunun ülkede istikrarı koruma çabaları, sağ ve sol arasındaki mücadele ülke açısından ciddi bir tehlike haline geldi. Ceza kanununun 141. ve 142. Maddeleri uyarınca yazarlara, sanatçılara, akademisyenlere ve öğrencilere komünist propaganda yaptıkları gerekçesiyle baskı arttı. Kasım 1966’da gazetede yer alan habere göre Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, Silahlı Kuvvetlere ayrılıkçı grupların faaliyetlerine karşı hazır olmalarını emretti. Bununla birlikte, baskıcı politikalar sadece öğrencilerin ve işçilerin sokaklara dökülmesine ve ülkedeki istikrarsızlığın artmasına neden oldu. Böylece askeri müdahaleyle ilgili söylentiler toplumda dolaşmaya başladı (Turan, 2014, s. 520-522).

Siyaset ile ordu arasında gelişen ilişki bağlamında bu süreçte yaşanan dikkate değer gelişmelerden birisi de Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevini yürüten Orgeneral Muhsin Batur tarafından verilen muhtıralardır. 25 Ocak 1970’de emri altında bulunan subay ve komutanların düşüncelerini aldıktan sonra, ülkenin yaşamış olduğu sosyal, ekonomik ve siyasal bunalımı vurgulayan, yolsuzlukların önlenmesi, çeşitli reformların yapılması, sosyal adaletin saptanması gibi talepleri de kapsayan bir dosyayı MGK’ya sunmuştur. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, MGK toplantısından birkaç gün sonra bir mesaj daha yayımlayarak, orduya karşı bir takım sözlü saldırılarda bulunulduğunu TSK’nın bu şekilde saldırılarda bulunanlara karşı gerekli olan önlemleri alacağını açıklamıştır. Türk siyasal yaşamında demokratik rejimin, TSK’nın müdahale girişimiyle yeniden kesintiye uğrayabileceği ihtimalinin bulunduğu bu mesaj bir haberciydi. Dönemin Başbakanı Demirel de bunu hissetmiş olmalıdır ki, Tağmaç’ın bu ifadelerinden sonra hükümetin cumhuriyete, demokrasiye ve mevcut rejime, bağlı olduğunu belirten bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır (Mazıcı, 1999, s. 99).

Bu gelişmeden kısa bir süre sonra, 12 Mart 1971’de TSK komutanları, Cumhurbaşkanı’na muhtıra vererek Demirel hükümetini istifaya zorladı. Yeni bir hükümet talep eden TSK, ülkedeki anarşik durumu giderebilecek “güçlü ve yetenekli bir hükümete” acil ihtiyaç olduğunu ileri sürdü. Bu talebi reddetmek, ülkenin yönetimini devralmakla sonuçlanacağı konusunda uyardı. Dönemin rejimi aslında siviller ve ordu arasındaki belirsiz bir güç yapılandırmasına dayanıyordu. Yasal düzenlemeler açısından sıkıyönetim ilan edildi ve ordunun gücü vurgulandı. Ayrıca 1961 anayasası ile genişletilen medeni haklar asgariye indirildi. Muhtıranın ardından 11 ilde olağanüstü hal ilan edildi. Birçok siyasi parti, sendika ve meslek birliği kapatıldı, birçoğunun işlevleri askıya alındı ve birkaç gazetenin yayınlanması yasaklandı (Çavdar, 1998, s. 76-78).

12 Mart 1971’den 1973 yılında genel seçimler yapılincaya kadar geçen süreçte partiler üstü dört hükümet kurulmuştur. Nihat Erim başkanlığında iki hükümet görev yapmış, Ferit Melen ve Naim Talu başkanlığında diğer iki hükümet icra görevini üstlenmiştir. Erim hükümeti hazırlamış olduğu programda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ikaz etmiş olduğu etkenleri gidermeyi amaçladıklarını açıklamıştır. Programda aynı zamanda yürürlükte olan mevzuatta TSK’nın istediği gibi birtakım değişiklikler gerçekleştirileceği vurgulanarak ülkede ağır sanayinin gelişmesine paralel bir şekilde silah sanayisinin de geliştirilmesi için adımlar atılacağı belirtilmiştir. Ancak, uygun sosyo-kültürel bir temelin olmayışı, bu partiler üstü hükümetin üyelerinin reformcu olmamaları ve diğer bir takım faktörlerden dolayı bu tür reform hareketlerinden istenen sonuçlar elde edilemediği açıklanmıştır (Erdilek, 1983, s. 1015-1019).

1971-73 döneminde ordunun bizzat iktidarı devralmamasının bir nedeni olduğu düşünülmektedir. Bu neden Zürcher (2016, s. 376) tarafından 1967’de Yunanistan’da askeri cuntanın yönetime el koyduktan sonra verdiği zarar ile açıklanmaktadır. Ordu bu durumu görerek yönetimi devralmak istememiştir. Ordunun kesin desteğini alarak iktidara gelen Nihat Erim hükümeti ise TSK komuta kademesinin uyarılarını her daim dikkate aldığı görülmektedir.

12 Mart muhtırasının asker sivil siyaset ilişkilerini şekillendirmesi bakımından en önemli sonuçlarından birisi, TSK’nın bundan sonraki süreçte, siyaset üzerindeki politik gücü pekiştirerek yasal düzenlemeler konusunda siyasetçileri zorlamaları olmuştur. Bu bağlamda, muhtıradan hemen sonra yapılan yeni düzenlemeler ile MGK’nın oluşum ve

işlevinde de önemli değişiklikler yapılmış, hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş, yargı bağımsızlığı zedelenmiş, hürriyetlerin kullanılması sınırlandırılmıştır (Koçak L. , 2001, s. 166).

Anayasa değişiklikleri, askeri yargı alanının sivil olandan daha geniş olmasına yol açtı. Buna ek olarak, askeri harcamaların denetimi daha zorlaştırıldı. Bu düzenlemeler, TSK'yı sadece denetlenemeyeceği bir yere koymakla kalmadı, TSK'nın merkezileşmesini ve özerkliğini de güçlendirdi. Bu dönemin bir diğer önemli yönü, devlet otoritesinin bireysel hak ve özgürlüklere karşı sertleşmesiydi. 1973 değişiklikleri ile MGK'nın temel işlevi hükümete tavsiyelerde bulunmak üzere genişletildi (Bayramoğlu, 2006, s. 82).

3.3.4.5. 12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç

1973 genel seçimlerinden sonra, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler, görevinden ayrılarak Cumhurbaşkanlığı süresi bitmekte olan Cevdet Sunay tarafından "Kontenjan Senatörlüğü" ne atandı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Meclis, Faruk Gürler'e oy vermemiştir. Kendisine "Muhtıra" yöneltilen meclis, muhtıranın verilışinden sadece iki yıl geçtikten sonra, onu imzalayanlardan birinin Cumhurbaşkanı seçilmesini istememiştir. Bu şekilde, Türk politik hayatında sadece "devletçi-seçkinci" anlayış değil, bununla birlikte ordunun politika üzerinde doğrudan denetimi de kısmen sonlanmıştır. Ancak, Cumhurbaşkanı seçilen Fahri Korutürk'ün de asker kökenli olduğundan ordunun Türk politik hayatındaki etkinliğinin devam ettiği belirtilebilir (Öztürk, 1993, s. 84).

1980 darbesi öncesi sağ-sol kutuplaşmasının sokak çatışmalarına dönüştüğü sürecin başlangıcı olarak değerlendirilen 1973 seçimleri ve sonuçları, Cumhuriyet için sonu karanlıklarla dolu yeni gelişmelerin başlangıcı oldu. 1973 seçimlerinden başlayarak Türk siyasal hayatında sağ-sol kutuplaşması kendisini sert bir şekilde hissettirmeye başladı. Bu süreçte AP'nin Genel Başkanı "Büyük Türkiye" özlemini içinde hisseden "barajlar kralı" Süleyman Demirel'di. Karşısındaki parti ise Türk toplumu için yabancı sayılabilecek bir yolu "ortanın solu" izliyordu. CHP dağa taş "Umudumuz Ecevit" sloganını kazırken, AP de "Orta'nın Solu, Moskova'nın Yolu" diyor, "Muhteşem Süleyman" sedaları ile meydanları dolduruyordu (Altıntaş, 2003 , s. 14).

Her iki tarafa ait basın yayın organları da bu ikilemi güçlendirmiştir. Sol söylemde öne çıkanlar, “*Demokratik ve özgür üniversite talepleri, direniş çağrıları, üniversite gençliğinin sömürücülere karşı emekçilerle birlikte olduğunu ifade eden afişler, anti-faşist desen ve grafikler*” en çok rastlanılanlar arasındadır. Devrim fikrinin heyecanıyla güneş ve koparılan zincirler, metafor olarak sıkça kullanılır. Yine 70’li yılların ikinci yarısında toplumsal cinsiyet, çevrebilim gibi başlıklar da sol ajandanın içine girmiş ve grafiklerle görsel imgelemde karşılığını bulmuştur. Bu sol söylemlere karşı, Türk sağının kalemli daha çok düşmanları ifşa eder ve ifşa üzerinden kendilerine misyon biçerler. Aynı dönemde solun “*kahrolsun faşizm, yaşasın mücadelemiz/ üniversitelerdeki faşist işgaller kırılacak/ faşizme ölüm tek yol devrim*” sloganlarına karşı MHP’liler “*kızıl eşkıyayı MHP ezer/ komünizme karşı set milliyetçi hareket/ Rus uşaklarına boyun eğilmez*” benzeri sloganlar kullanır (Altıntaş, 2003 , s. 15).

Koalisyon hükümetlerinin iktidarda olduğu bu süreçte, ideolojik bunalımlar, sokağa taşmış sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalar ve kargaşa ortamı hâkimdir. Ülke iki kampa bölünmüş bir görünüm kazanmıştır. Bu siyasal atmosfer içerisinde darbe söylentileri siyasal iktidarları sürekli tehdit eder duruma gelmiştir. Buhran içerisinde geçen bu dönem siyasal alanda olduğu kadar sosyal ve ekonomik hayatta da kendini göstermiştir.

3.3.5. 1980 – 1997 Arası Dönem

27 Mayıs 1960 darbesi ile doğrudan, 12 Mart 1971 muhtırası ile dolaylı olacak şekilde TSK siyasete müdahil olmuştur. 12 Eylül 1980’e gelindiğinde ise ordu emir komuta zinciri içerisinde hiyerarşik düzende doğrudan müdahalede bulunmuştur. Yönetimi ele geçiren cunta, bütün siyasi partileri kapatarak bir ilke imza atmıştır. Silahlı Kuvvetlerin etkisi kamusal alandan sosyal yaşantıya, ekonomiden dış politikaya her alanda yoğun şekilde hissedilmiştir. Binlerce kişinin yargılandığı, mahkûm edildiği, cezaevinde işkencelere maruz kaldığı bu dönem telafisi güç etkiler bırakmıştır. Darbe sonrası yeni anayasanın hazırlanması ile askeri vesayetin güçlenmesine olanak sağlanmıştır. Yapılan yasal değişiklikler özellikle TSK’nın politik gücünün maddi kaynaklarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

3.3.5.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

Yıllar süren dengesiz koalisyon hükümetlerinin sebep olduğu ekonomik çöküş ve aşırı sağ – sol gruplar arasında sokak çatışmasına dönüşen toplumsal bunalımlardan sonra 12 Eylül 1980 darbesi, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in liderliğinde emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirildi. Hükümete el koyma müdahalesi olarak gerçekleşen 12 Eylül darbesi neticesinde uygulanan sert politikalar, siyasal kutuplaşmanın neden olduğu çatışmalı durumu sonlandırmıştır (Mazıcı, 1999, s. 167). 12 Eylül askeri darbesinden sonra yayınlanan bildirilerle idareyi eline alan Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, yayınlamış oldukları kanunlarla kendi varlıklarını meşru bir zemine oturtmaya çalışmışlardır. Oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Yasama ve yürütme yetkisine sahip olmuş aynı zamanda Devlet Başkanı olarak Kenan Evren kabul edilmiştir.

Ülke, üst düzey beş generalden oluşan MGK tarafından yönetildi. Yüz binlerce insan gözüaltına alındı. Halk, darbeyi yaşamın her alanında istikrar kazanmayı umarak memnuniyetle karşıladı (Ahmad, 2002, s. 217). İlk olarak TSK, bütün siyasi partileri ve sendikaları askıya almasının yanı sıra parlamentoyu da feshetmiştir. Elli kişi ölüme mahkûm edildi. Evren’in ünlü sorusu: “*Asmayalım da besleyelim mi?*” Türk siyasal literatürüne girdi. İnsanlara korku operasyonları ile baskı yapıldı (Hale, 1994, s. 210-211). Birçoğu şüpheli koşullar altında cezaevinde öldü. 30.000 kişi siyasi mülteci olarak kaçtı. Yaklaşık 14.000 kişi vatandaşlıklarını iptal ettirdi, binlerce kişi devlet memurluğundan çıkarılmıştır. Tüm sosyal topluluk grupları kapatılarak filmler, kitaplar, gazeteler ve dergiler sansürlenmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi, Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Bu süreçte serbest seçimler yapılınca, yönetim sivillere devredilinceye kadar Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu’nun Başbakanlığında içinde beş askerin de yer aldığı 27 Bakandan oluşan hükümet kurulu oluşturuldu. Başbakan Bülent Ulusu’nun yardımcılığına Turgut Özal getirildi. Bülent Ulusu hükümetinin kurulması ve güvenoyu alarak göreve başlaması dahi MGK üyelerinin bütün yetkilerini devrettiği anlamı taşııyordu. Asıl güç Milli Güvenlik Konseyi’nindi. Ulusu hükümeti, Konseyin yürütme yetkisini tam bir şekilde kullanma hususunda karşılaştığı zorluklardan ötürü kurulmuştu (Dursun, 2008, s. 423-424).

Kenan Evren'in 1960 darbesinde Cemal Gürsel'in bulunduğu konumu istememesi de burada bir neden olarak gösterilebilir. 27 Mayıs darbesi sonrasında Cemal Gürsel aynı zamanda Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanlığı görevini beraber yürüttü. 12 Eylül 1980 sonrasında Kenan Evren yürütme görevinde bulunmak istememiştir. Bu görevi sivil hükümet üstlenmiştir. Kurulan 44'üncü Hükümet, görevini 1983 seçimlerine kadar sürdürmüştür.

Bir anlamda 1980 darbesi, 1971 muhtırası ile başlatılan sürecin derinleştirilmesi, tamamlanmasıdır. 1971 muhtırası sonrasında askeri idare, içinde bulunduğu koşulları bahane göstererek zorlayıcı olarak almış olduğu bütün tedbirlere rağmen, ne ülkede mevcut politik ve hegemonik krizleri engelleyebilmiş ne de ekonomik sarsıntıların önüne geçebilmiştir. 1980-83 askeri rejimi, devletin hâkimiyetini ve bürokrasinin sertleşen rolünü eski haline getirmek için sert önlemler aldı. Bununla birlikte yeni bir anayasanın ilan edilmesi en önemli restorasyon araçlarından biriydi (Özçelik, 2008, s. 74-77).

3.3.5.2. 1982 Anayasası ile Askeri Vesayetin Oluşturulması

1982 Anayasası gerek hazırlık süreci gerekse de içeriği demokratik değerlerden uzak koşullarda oluşturulmuştur. Anayasanın içeriği kadar anayasanın hazırlık sürecini yöneten Milli Güvenlik Konseyi'nin, bütün tenkitlerden uzak tutulabilmesi açısından gerekli tüm yasal tedbirler alınmıştır. 1982 yılında askeri rejimin himayesinde hazırlanan 1982 Anayasası, Türkiye'nin daha fazla demokratikleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülür. Anayasa, neredeyse bütün siyasi ve toplumsal aktörlerin eleştirilerine konu olmuştur (Ayan , 2007, s. 20-24).

Kurucu meclis, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden oluşuyordu. 1961'deki deneyime kıyasla MGK, anayasa yapım sürecinin yanı sıra kanun yapma sürecinde de en üst düzeyde otoriteye sahipti. MGK'nın Danışma Meclisi ve Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanacak anayasa taslağını onaylaması veya değiştirmesi ve nihai metnini referanduma yönlendirmesi gerekiyordu. Hem kurucu meclis hem de kurucu referandum yöntemleri, anayasa yapım sürecine dahil edildi. Ancak MGK, konumunu güçlendirmek ve sivil hükümet üzerindeki vesayeti arttırmak amacıyla acele etmedi (Özbudun, 1993, s. 49-53).

1961 istişare meclisi, oluşumuna özgü sosyal ve politik faktörlerden kaynaklanan “kurumsallaşmaya” vurgu yapan bir anayasa yapımı süreci başlatırken, 1981 deneyimi sınırlı katılım ve güçlü bir devlete dayalı “dar politika” anlayışına yol açtı. 1961 istişare meclisi, 1981’le karşılaştırıldığında en azından sosyal olarak daha temsili idi. 1961’deki entelektüellerin hegemonyasına rağmen, meclis profesyonel farklılaşması reformist ve dinamik tartışmalara neden oldu. Aksine, 1981 meclisindeki bürokratik çoğunluk, devletin birey üzerindeki üstünlüğünü vurgulayarak statik bir platform için yeterli bir zemin sağlamıştır (Dursun, 2008, s. 421-425).

Milli Güvenlik Konseyi, 1982 Anayasası taslağında serbest propagandayı yasakladı. Aslında, bütün siyasi partiler 1981’de dağıtılmıştı. Bir başka önemli nokta ise 1982’de anayasa referandumunun, cumhurbaşkanlığı seçimleri ile birleştirilmesiydi. Böylece insanlar üzerinde kayda değer bir etki yaratıldı. Vatandaşlar, anayasa taslağını tek alternatif olarak onaylamak zorunda kaldılar. Kurucu meclisin oluşumu ile bir anayasa hazırlanması arasında yakın bir ilişki vardır. 1961 ve 1981 kurucu meclislerinin deneylerinin kesin sonuçları vardır. Her şeyden önce, ulusal egemenliği kullanan devlet organları yeniden tanımlandı ve yetkileri, sorumlulukları yeniden düzenlendi. Siyasi partilere ve seçilmiş memurlara duyulan güvensizlik, siyasi yasaklara, 1982 Anayasasında insanların hak ve özgürlüklerine sınırlamalarla sonuçlandı (Özbudun, 1993, s. 50-52).

Referandum ile 7 Kasım 1982’de onaylanan yeni Anayasa, 1961 Anayasası tarafından tanınan insan hakları ve özgürlüklerin ciddi şekilde kısıtlanmasına neden oldu. Temel siyasal, sosyal ve insan haklarının anayasal korunması koşullu hale getirildi. Çünkü bunlar, ulusal çıkar, kamu düzeni, ulusal güvenlik veya cumhuriyetçi düzene karşı tehdit teşkil edeceği iddiasıyla iptal edilebilir, askıya alınabilir veya sınırlandırılabilirdi. Devlet çıkarları öncelik kazanmış ve ordunun konumu da önemli ölçüde güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, özellikle 1987’den sonra, 1982 Anayasası Türkiye’de halk tarafından seçilen parlamentolar tarafından ikincil kurucu güç olarak defalarca değiştirildi (Ahmad, 2002).

Devlet mekanizmasının yeniden düzene konulması açısından, özellikle 1982 Anayasasının belirgin noktası, yasama ve yargının karşısında yürütmenin gücünün artırılması ve özellikle yargı bağımsızlığını kısıtlayacak bir takım düzenlemeler sağlayacak şekilde merkezileşmenin güçlendirilmesidir. Güçlendirilmiş olan yürütme

gücünün üzerinde durulduğunda ise cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi ve yine merkezîyetçiliğin artışı ile karşı karşıyayız. Olağanüstü devlet mekanizmasının bir özelliği şeklinde, aynı zamanda merkezileşme süreci, devletin ideolojik unsurlarının görece özerkliğinin kısıtlanması anlamı da taşımaktadır. Akademiyi kontrol etmek amacıyla Yüksek Öğretim Kurumu'nun kurulması bunun en bariz göstergesidir. 1980 darbesinin ardından, Yüksek Öğretim Kurulu'nun kurulması, akademinin özerkliğini tamamen kaybetmesine, askeri elitlerin güdümündeki bürokratik elitlerin akademi üzerindeki kontrolünün güçlenmesine yol açtı (Tanör, 2000, s. 52).

Anayasanın siyasal hayatı düzenlemeye yönelik hükümleri de anti demokratik ve otoriter anlayışı yansıtmıştır. Özellikle siyasal partiler ile ilgili düzenlemeler bunun en önemli göstergesidir. Bu çerçevede, siyasal partiler konusunda oldukça kısıtlanmış bir faaliyet alanı belirlenmiştir. Örgütsel faaliyetleri yönünden siyasal partiler, kısaca içinde tutulmuşlardır. Kooperatif, meslek kuruluşu, sendika, dernek vb. kuruluşlarla siyasal işbirliği içinde bulunmaları, yurtdışında örgütlenmeleri, vakıf kurmaları, kadın ve gençlik kolu tesis etmeleri, yasaklanmış yabancı devlet ve kuruluşlardan, derneklerden, gruplardan yardım alamayacakları yasal olarak düzenlenmiştir. Diğer taraftan öğrenciler ve devlet memurları da parti üyeliği haklarından mahrum bırakılmışlardır. Büyük partileri de kayıracak şekilde seçim sistemi yeniden ele alınmıştır (Tanör, 2000, s. 52-54).

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde askeri bürokrasi Akça'ya göre sadece tabi sınıflar ve toplumsal gruplar üzerinde değil, aynı zamanda hâkim sınıflar ve toplumsal gruplar üzerinde de tahakküm kuran kadir-i mutlak³ bir özne olarak resmedilir (Balta Paker & Akça, 2010, s. 14). Yazarın bu dönemi nitelerken kadir-i mutlak gibi iddialı bir ifade kullanması yersiz değildir. Nitekim bu dönem otoriterlik açısından Cumhuriyet tarihinin en baskın dönemlerinden biri olarak gösterilebilir.

12 Eylül 1980 darbesinin Türk siyasal yaşamındaki önemli etkilerinden birisi de, siyaset sahnesinde muhafazakâr partilerin etkin olarak yer almaya başlamasıdır. Türkiye'de siyasal İslam, özellikle ABD'nin SSCB'ye karşı uyguladığı 'Yeşil Kuşak' teorisiyle yükselişe geçer. Komünizmle Mücadele Derneği'nin kurulması bu yükselişte

³ Kadir-i Mutlak kavramı burada Ludwig von Mises tarafından kullanılan Kadir-i Mutlak Devlet kavramı ile karıştırılmamalıdır. Akça'nın buradaki tanımlamayı "her şeye gücü yeten, kuvvet sahibi" olarak kullandığı kabul edilmiştir.

önemli paya sahiptir. Esasen var olan hassasiyet 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında devlet tarafından komünizme karşı desteklenir. Türkiye’de bu ideolojik eğilimin fikirsel altyapısı, 1950’lerden itibaren Ortadoğu’da ve özellikle Mısır’da yükselen Müslüman Kardeşler hareketinin ideologlarının yapıtlarıyla önemli ölçüde oluşmuştur. Erbakan’ın Milli Nizam Partisi’yle başlattığı siyasi faaliyet 1973’te iktidar ortağı ve 1996’da Başbakan olmasıyla devam eder. Bu arada özellikle 12 Eylül 1980’den sonra tarikatlar ve cemaatler de önemli ölçüde güçlenir ve destekledikleri partilere önemli oranda oy kazandıracak bir seviyeye ulaşır (Pekin & Yavuz, 2016, s. 98-99).

Ordu çok yönlü solcu bir tehditle yüzleşmek için İslam kurumlarını ve sembollerini Marksist örgütlere ve Solcu hareketlere karşı bir ağırlık olarak kullanarak, Sünni İslami değerlerin ulusal hedeflerle birleştirilmesini teşvik etti. 1983 seçimlerinin ardından, askeri liderliğin gözündeki siyasal seçkin, Solcu tehdidi ortadan kaldırmak için İslamcıların Türk sistemine entegre edilmesi gerektiğine karar verdi. Böylece askeri cunta, İslamcı grupları sisteme davet ederek, Solcu Marksist gruplarla savaşmak için dini nosyonlarını kullanırken dini hareketler üzerindeki etkisini koruyabileceğini düşündü (Ahmad, 1988, s. 750).

Evren, İslam’ın “ılımlı” doğasına değer verdi. Moderniteyi destekleyen, değişime ve laikliğe açık, aydınlık bir İslam olduğunu, Marksizm etkisinde olan Kürt ayrılıkçıların iddialarına karşı Türk devletini birleştirmek için sosyal bir çimento gibi davranabileceğini öne sürdü. Evren’e göre İslam, *“laiklik veya milliyetçilikle rekabet etmek için özerk bir güç olmaktan ziyade ulusun ve milliyetçiliğin hizmetinde bir unsurdur.”* İslam’ının temelleri, askeri liderler tarafından geçici yönetimi meşrulaştırmak ve ulusu kendi kuralları altında birleştirmeye çalışmak için kullanıldı (Zürcher, 2016, s. 414-418).

3.3.5.3. 1983 Genel Seçimleri ve Sonrası Ordu – Siyaset İlişkisi

7 Kasım 1982 Anayasa referandumundan sonra askeri elitler, siyaseti yapılandırmanın ikinci aşamasına geçmiştir. 1983 Mart’ında yeni bir Siyasi Partiler Yasası ilan edilmiştir. Eylül 1980 öncesi faaliyette bulunan siyasetçiler on yıl süreyle siyasetten men edilmiştir. Yasayla birlikte yeni parti kurulmasına olanak sağlanmıştır. Ancak kurucularının MGK tarafından onaylanması gerekmektedir. Bu dönemde on beş

parti kurulmuş, ancak 12'si ordu tarafından kabul edilmemiştir. 6 Kasım 1983 seçimlerine katılması için üç parti izin almıştır. Bu partiler; Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi, Necdet Calp liderliğindeki Halkçı Parti ve Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisidir (Zürcher, 2016, s. 406-407).

12 Eylül askeri darbesinden sonra kurulan Milli Güvenlik Konseyi ve güdümünde oluşturulan Bülent Ulusu hükümeti, ülkeyi 1983 yılına kadar yönetmiş ancak dış ve iç baskıların bir sonucu olarak 1983 Kasım'ında genel seçimleri yapmaya karar vermiştir. Askeri elitler, 1983 seçimlerinde emekli General Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrat Partisi'ne açıkça destek vermiştir. Turgut Sunalp'ın dışındaki siyasi aktörlerin iktidara gelmesine sıcak bakmamışlardır. Bundan dolayı seçimlerde serbest rekabete izin vermemişlerdir. Bu çerçevede darbe, önceki siyasi aktörler yanında güçlü siyasi figürlerin parti kurmasına izin vermemiştir (Kahraman, 1998, s. 56-59).

Amerika'nın ve iş dünyasının desteklediği Özal'ın Anavatan Partisi, askerlerin Sunalp'i desteklemesine rağmen genel seçimleri kazanmıştır. Askeri yönetimi sona erdiren 26 Kasım 1983 seçimleri, demokrasiye hızlı bir şekilde geri dönüşü sağlamadı. 26 Kasım'dan sonra ülkeyi yönetme hakkı kazananlar ve genel seçimler demokratikleşme yolunu açmamıştır. Bu duruma rağmen entelektüeller ve milletvekilleri tarafından başlatılan muhalefet, kademeli olarak demokrasi talebini arttırdı. Sivil toplum, toplanma çabalarını yoğunlaştırdı (Kalaycıoğlu, 2000, s. 405-408).

Özal, askeri liderlerin açıkça desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni ve nispeten daha az destekledikleri Halkçı Parti'yi ezici bir üstünlükle geçmiştir. ANAP %45'in üstünde oy alırken, Halkçı Parti %30, Milliyetçi Demokrasi Partisi ise %23'ün biraz üstünde oy almıştır. Özal'ın zaferinin arkasındaki nedenler Zürcher'e göre (2016, s. 407-408); askerlerin diğer liderleri desteklemesinden dolayı kendini tek demokratmış gibi göstermesi ve ordunun üç yıl sonra siyasetten çekilmesini isteyenlerin oylarını almasıdır. Bununla beraber, ANAP ideolojik akımların ve çıkar gruplarının bir koalisyonu olmuştur. Modern sanayi burjuvazisinin ve Anadolu'nun küçük işadamlarının desteğini alması, ekonomiyi liberalleştirmesini beğenen büyük sermaye çevreleriyle iyi ilişkiler içerisinde olması başarısının diğer nedenleri arasındadır.

ANAP, 29 Kasım 1987 tarihinde gerçekleştirilen erken genel seçimlerde oyları düşmesine rağmen birinci parti olarak çıkmıştır. Tek başına iktidar olmayı başaran ANAP'ın ikinci iktidar döneminde demokratik sürecin ilerletilmesiyle pek

ilgilenilmemiştir. Özal'ın bu dönem felsefesi şu sözlerle özetlenmiştir: “*Önce ekonomi, sonra demokrasi.*” Cunta döneminden devralınan antidemokratik yasaların değiştirilmesi için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Sendikalar yasası, seçim ve siyasal partiler yasası, yükseköğretim yasası, basın yasası, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun yönetimiyle ilgili yasalar değişmemiştir (Ahmad, 2011, s. 232).

Siyasetin sivilleşmesi noktasında bu süreçte önemli gelişmelerden biri ise Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı görev süresinin dolmasından sonra sivil bir isim olarak bu makama Turgut Özal'ın seçilmesi olmuştur. Turgut Özal, cumhuriyet tarihinde Celal Bayar'dan sonra asker kökenli olmayan ikinci sivil cumhurbaşkanıdır.

Turgut Özal'ın sivilleşmeye yönelik iki önemli başarısından söz edilebilir. Bunlardan biri devlet protokolündeki yeriyle ilgilidir. Başbakan olduğu zaman yedinci sırada olan yerini Özal, 1987 başlarında devlet protokolünde üçüncü sıraya alır. Önceden ilk sıradaki Evren'i TBMM başkanı izliyor ondan sonraki dört sırada ise Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin dört üyesi olan paşalar geliyordu. Özal'ın sivilleşme yönündeki ikinci başarısı ise 1987 Haziranındaki “Öztorun Operasyonu” idi. Bu operasyon sivil otoritenin askeri otorite karşısında gücünü göstermesi bakımından önemlidir (Burak, 2011, s. 60)

Dış politika açısından Özal'ın ordudan bağımsız davrandığını söylemek yanlış olmaz. Körfez krizinde, Özal neredeyse tüm durumu kendi başına yönetmiştir. Ordu ve hükümet 1990'ların başlarında Irak'a olası askeri müdahale konusunda farklı görüşlere sahipti. Özal'ın körfez krizi döneminde aktif politika benimsemesi karşısında Genelkurmay Başkanı Torumtay istifa etmek zorunda kalmıştır.

Özal döneminde Türkiye ile Batı arasındaki karşılıklı bağımlılık seviyesini arttırdı. Özal hükümetinin en önemli amacı, ekonomiyi var gücüyle yeniden yapılandırmak olmuştur. Özal, uluslararası ilişkileri askeri elitleri dengelemede kaldıraç olarak kullanmaya çalıştı. 1987'de Türkiye, Avrupa Topluluğuna başvurdu. Aynı yıl hükümet, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne kişisel başvuruda bulunma hakkını düzenledi. Benzer şekilde, ekonomiye öncelik vererek Türk dış politikada ticari ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmuştur (Zürcher, 2016, s. 440-448).

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken iç politikada öncelik ekonomik kalkınma olarak belirlenmiştir. 1980 darbesinin ardından Türk devleti, İslamcı grupların ülkenin ekonomik ve politik alanlarına katılmalarına imkân tanıdı. 1980 darbesi ve takip eden

süreç, İslamcı grupların kendilerini savunmaları ve siyaset içerisinde iktidar ve nüfuz kazanmak için yeni bir fırsat penceresi oldu. Sonuç olarak İslamcı gruplar, devlet planlarına dâhil edildi. Özal'ın 1993'teki ölümünün ardından, Türkiye yeni bir ekonomik ve politik istikrarsızlığa girerek halk arasında memnuniyetsizliklere neden oldu. Bu Erbakan'ın Refah Partisi'nin yükselişine yol açtı (Özçelik, 2008, s. 85-93).

3.3.6. 1997 – 2007 Arası Dönem

Cumhuriyet'in kuruluşunun 75'inci yılına girilirken artık Türkiye her on senede bir askerin siyasete müdahalede bulunduğu bir ülke görüntüsü kazanmıştır. Askeri elitler, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980'de doğrudan, 12 Mart 1971 tarihinde ise dolaylı olarak müdahalede bulunmuş ve demokrasiyi kesintiye uğratmıştır. 1982 anayasasının kabulüyle beraber Silahlı Kuvvetler, siyasal ve kurumsal özerkliğini arttırmıştır. 28 Şubat sürecinin yaşandığı 1997-2007 arası dönem öncüllerinden farklılık göstermektedir. Silahlı Kuvvetler, bu dönemde 1960 darbesi sonrası kurulan MGK aracılığıyla hükümet üzerinde baskı oluşturarak iktidar partisinin değişmesini ve siyaset üzerinde söz sahibi olmayı amaçlamıştır.

3.3.6.1. 28 Şubat Post Modern Askeri Darbesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, küresel eğilimlere paralel olarak, kimlik ve farklılığa dayalı talepler güçlendi. Daha önce istikrar ve güvenliğe öncelik veren siyasi denklemler üzerine bir tartışma başladı. Merkez-sağın bölünmesi, kaybedilmesi gibi politik dinamikler ve bu dönemde liderlerin yolsuzluğa karışması, merkez sağ oy tabanının kimlik temelli partilere taşınmasına neden oldu. Böylece Refah Partisi, 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde seçmenler arasındaki desteğini arttırdı ve hükümete alternatif oldu.

1995 genel seçimlerinde RP yüzde 21,38 oy ile birinci parti olarak meclise 158 milletvekili sokmayı başardı. Diğer partiler ise sırasıyla DYP 135, ANAP 132, DSP 76 ve CHP 49 milletvekili ile mecliste temsil edilmiştir. Bu süreçte, askeri elitlerin RP'ye yönelik endişelerinden dolayı hükümeti kurmak için RP dışında kombinasyonlar denenmiştir. Askeri elitlerin İran'ı göstererek bu sürece doğrudan müdahil olmaları, RP'nin ana muhalefette kalmasına yol açmıştır. Bu süreçte, gerek sermaye çevreleri gerekse de medya, ANAP ile DYP arasında bir koalisyon oluşturulmasını destekleseler

de bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Ancak bütün girişimlere rağmen bir koalisyon hükümeti kurulamamasından dolayı, Cumhurbaşkanı Demirel ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a bir kez daha hükümet kurma görevi vermiştir. Yılmaz'ın Erbakan ile görüşmelere başladığı sırada Genelkurmay Başkanı ve Jandarma Genel Komutanının, böyle bir koalisyonu istemedikleri ve desteklemedikleri bağlamındaki taleplerini TBMM Başkanı'na iletmıştır. Askeri elitlerin politikaya müdahaleleri ve ANAYOL hükümeti kurulması yönündeki telkinleri sonucu, 3 Mart 1996'da ANAYOL hükümeti kurulmuştur. Mesut Yılmaz'ın ilk olarak başbakanlık görevini üstleneceği bu hükümet, oldukça kısa ömürlü olmuştur. Sağ iki partinin koalisyonunda kurulan bu hükümet, RP'nin Anayasa Mahkemesi'ne başvurusu sonrasında güven oylamasının geçersizliği sebebiyle, Yılmaz'ın istifası neticesinde sonlanmıştır (Akpınar, 2001, s. 25).

28 Haziran 1996'da 54. Hükümet (Refah-Yol hükümeti), Erbakan'ın Başbakanlığında göreve başlamıştır. Koalisyon hükümeti ikişer yıllık dönüşümlü Başbakanlık görevi üzerine kurulmuştur. İktidara gelen Refah-Yol hükümeti, ekonomik alanda öncüllerine nazaran farklı uygulamalara gitmiştir. Bu uygulamalar; Anadolu sermayesi ve küçük sermayeyi desteklemesi, kamu kaynaklarının ortak havuzda ve devlet bankalarında toplanması, parasal hacmi orta alt ve orta sınıflar lehine genişletmesi, devletin borçlanma rejiminde değişikliğe gitmesi, tarım ve hayvancılık konusunda ithalat rejimini bozmasıdır. Batı ve İsrail ile olan ilişkilere ek katkı sağlamak yerine İslam ülkeleri ile olan ilişkileri genişletme yolunu tercih etmiştir. İç politikada ise özellikle RP'nin Kürt açılımı konusunda farklı yaklaşımı ezberleri bozmuştur (Arpacı, 2020, s. 199-200).

Hükümetin askerlerle olan ilişkisi bu dönemin en sancılı bölümünü oluşturmaktadır. Refah-Yol hükümeti, askerlerle ilk olarak 23 Temmuz tarihinde yüz yüze gelmiştir. Bu tarihte Genelkurmay Başkanlığı, karargahta hükümet yetkililerine bir brifing sunmuştur. Genelkurmay Başkanı, askeri törenle Başbakan Erbakan'ı karşılamıştır. İnönü salonundaki toplantıya geçilirken RP'li bakanlar, koridorlarda yanlarından geçtikleri bazı subay ve astsubaylara "Es selamünaleyküm" diyerek, selam vermiştir. Genelkurmay karargâhı içerisinde bu tür sahnelerle alışık olmayan personel şaşkınlığını gizleyememiştir. Hükümetin RP kanadına mensup Devlet Bakanı Fehim Adak, kendisini karşılayan kadın protokol görevlisine çevredekileri şaşırtan bir tavır sergilemiştir. Kadın görevlinin "Hoş geldiniz" diyerek el uzatması, Bakan tarafından

görmezden gelinmiştir. Brifingde komutanlar, RP’li bir hükümetten rahatsızlıklarını dolaylı mesajlarla iletmiştir. “İç ve Dış Tehditler” başlıklı bölümde, “Atatürkçü, laik ve demokratik düzenin ortadan kaldırılmasına ilişkin bölücü ve aşırı dinci faaliyetlerle ilgili endişeler” vurgulanmıştır. “Çevresel – Askeri Politik Durum Değerlendirmesi” başlıklı bölümde, RP’nin referans almaktan çekinmediği İran rejiminin Türkiye’deki aşırı dinci örgütlenmelere doğrudan destek verdiği ortaya konulmuştur (Akpınar, 2001, s. 73-74).

Refah-Yol hükümetinin henüz kuruluş aşamasında yaşanan bu gerilimler, sonraki süreçte Erbakan’ın atmış olduğu bazı adımlarla daha da derinleşecektir. Bu adımlardan biri dış politikada Erbakan’ın İran, Suriye ve Libya’ya yapmayı planladığı gezileridir. Yapılacak bu gezileri, medyanın bir saltanat şeklinde lanse etmesi krize neden olmuştur. Bu tepkiler üzerine Erbakan krizi biraz daha yumuşatabilmek için Endonezya ve Malezya’yı da ziyaret edeceği ülkeler arasına eklemiştir. Bu süreçte ABD, İran ve Suriye gibi ülkelerin terörle ilişkilerinden ötürü yapılacak olan bu gezilere tepki göstermiştir. Erbakan’ın İran ile ekonomik anlaşma yapmaması için Genelkurmay Başkanlığı’nın Erbakan’a bir rapor sunması bu süreçteki asker-sivil ilişkilerinin boyutunu göstermesi açısından önem taşımaktadır (Yüksel, 2004, s. 44).

Böylesine gerilimli bir ortamda Başbakan, gezi programını iptal etmemiş ve ilk yurtdışı ziyaretini KKTC’den sonra İran’a gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette doğalgaz boru hattı döşenmesine yönelik bir ön anlaşma gündeme gelmiştir (Özgan, 2008, s. 61-65).

Bu gelişmeler hem askeri çevrelerde hem de devlet bürokrasisinde rahatsızlık yaratmıştır. Aralık 1996 yılında İran Cumhurbaşkanı’nın Türkiye ziyaretinde İslam ve Türkiye konuları ile ilgili söylemleri, bu tepkileri daha da büyötmüştür. Erbakan’ın tepkilere neden olan bir diğer yurtdışı ziyareti de Libya’ya gerçekleşmiştir.

Necmettin Erbakan’ın Libya gezisi 28 Şubat sürecinde önemli bir mihenk taşıdır. Yerleşik devlet bürokrasisinin muhalefetine karşı gerçekleştirilmiş bir gezidir. O dönemde Libya’ya uygulanan hava ambargosu nedeniyle ATA uçağı Tunus’un Cerbe adasına iniş yapmış, heyet karayoluyla Libya’ya geçmiştir. Türkiye’nin Libya Büyökelçisi Ateş Balkan, Ankara’ya üç defa kriptö mesaj yollamış, bu ülkeye siyasi bir gezi yapmanın “sakıncalı” olduğunu bildirmiştir (Akpınar, 2001, s. 101-102).

1996'nın Ekim ayında başlayan Afrika gezisinin Mısır ayağında, Necmettin Erbakan'ın Müslüman Kardeşlere destek vermesi nedeniyle Türk bayrağının göndere çekilmemesi krizi yaşanmıştır. Libya'da Kaddafi'nin Kürtlere yönelik eziyet edildiği yönündeki sözleri, krizi zirve noktasına ulaştırmıştır. Erbakan, Kaddafi'ye cevabında ise Türkiye'de ırkçılık, cinsiyet, Kürt meselesi olmadığı, terör meselesi olduğunu söylemiştir. Olaylı Afrika gezisinin dönüşünde Erbakan, RP'nin 5. Olağan Kongresinde geçerli oyların 956'sını alarak başkan seçilmiştir. Ancak alışılmış üslubunun dışında ve daha sakın bir konuşma yaparak Çekiç güç, olağanüstü hal, İslam Birliği, Batı karşıtlığı, Siyonizm, Kudüs ve Bosna gibi konulardan uzak durmuştur. Afrika ve Libya gezisi eleştirilerine yönelik Atatürk'ün yurttan barış dünyada barış sözüne vurgu yaparak "Biz yönümüzü değiştirmiyoruz. Bizim yönümüz bağımsızlık yönüdür. Yönümüzü aynen koruyoruz. Şahsiyetli dış politika yürütüyoruz." cevabını vermiştir (Arpacı, 2012 , s. 217-218).

Bu süreçte iç politikadaki en önemli gelişmelerden birisi de Susurluk'ta meydana gelen trafik kazasıdır. Kazada birtakım eski emniyet müdürleri ile birlikte uzun süreden beri aranan Abdullah Çatlı'nın ve DYP milletvekili Sedat Bucak'ın yer almasından dolayı bu gelişme dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'la ilişkilendirilmiştir. Yaşanan bu kaza, ülke gündemine mafya-polis-devlet üçlüsünün nasıl bir araya geldiği sorusunu sormaya yol açmıştır. Bu sorular hükümete kısa bir süre içerisinde eleştiri şeklini almıştır. Bununla birlikte aynı yılın 10 Kasım'ında Kayseri RP'li Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin laiklik aleyhinde yapmış olduğu konuşma Susurluk krizi ile birleşince kamuoyundaki reaksiyon daha da büyümüştür (Özgan, 2008, s. 65-66).

İç politikada diğer bir taraftan dini cemaat liderlerini Başbakanlık konutunda iftara davet etmesi, Taksim'e cami yapılması, Ayasofya'nın ibadete açılması konularını gündemde tutması, parti üyelerinin radikal söylemlerine karşı önlem alamaması Necmettin Erbakan'ın elini zayıflatan öğeler olmuştur (Arpacı, 2020, s. 29).

28 Şubat'a giden süreçte 31 Ocak 1997 tarihinde Sincan Belediyesinin düzenlemiş olduğu Kudüs gecesi ortamı iyice germiştir. İran Devrim lideri Humeyni'nin geleneksel Kudüs organizasyonunun Türkiye'de düzenlenmesi ve bu organizasyona İran Büyükelçisi'nin davetli olması, burada yapılan gösteriler ve kullanılan dini semboller, Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın konuşmasında rejime ve laikliğe yönelik eleştirileri hükümeti hayli zora sokmuştur. DGM Başsavcılığı'nın ve Ankara Cumhuriyet

Savcılığı'nın gece organizasyonunu düzenleyenler ile ilgili soruşturma başlatması, ANAP ve CHP'nin meclise gece ile ilgili soru önergesi vermesi Kudüs gecesi organizasyonunu bir krize dönüştürmüştür. Bu gelişmeler üzerine hükümetin dağılması beklenirken, Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller'in hükümetin devam edeceği yönündeki açıklamaları, 28 Şubat sürecinin önünü açmıştır. Genelkurmay 2'nci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç'ın 3 Şubat 1997 tarihinde yapmış oldukları toplantıda aldıkları kararla, Sincan'da tankları yürütmeleri darbe söylentilerine yol açmıştır (Akpınar, 2001). Genelkurmay Başkanlığı'nın tankların tamir edileceğinden dolayı bu yolu tercih ettiklerini, tankların tamiri için bir balans ayarı yaptıklarını açıklaması, 28 Şubat için kullanılacak olan "demokrasiye balans ayarı" sloganının temelini teşkil etmiştir (Özgan, 2008, s. 70). Darbe söylemlerinin ve demokrasi dışı uygulamaların gündeme geldiği bu süreçte, Demirel'in Erbakan'a karşı devrim kanunu ve anayasanın temel ilkeleri ile ilgili yazmış olduğu mektup basında yer bulmuştur. 14 Şubat'ta 20.000 kadından oluşan bir grubun şeriata karşı kadın yürüyüşü yapması kamuoyunun yaşanan gelişmelere gösterdiği tepkiyi ortaya koymuştur.

Öte yandan yaşanan diğer bir önemli gelişme ise Ocak 1997'de Erbakan ve Çiller'in imzalamış olduğu Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği'dir. Bu düzenleme çerçevesinde, yönetimle ilgili konularda askeri elitlere geniş yetkiler verilmiştir. Yönetmelik, yeni bir olağanüstü durum tanımı çerçevesinde geniş bir kriz tanımı yaparak, krizin ortaya çıkmasından sonlanıncaya kadar olan sürecin yönetimini bu masaya bırakmıştır. Başbakan'ın inisiyatif alma ve koordinasyon gibi yetkilerinin MGK Genel Sekreterine bırakıldığı bu yönetmelikle, bununla birlikte gerekli gördüğü hallerde Genelkurmay Başkanlığı'na da il ve ilçelere kriz masası kurma yetkisi tanınmıştır (Bayramoğlu, 2006, s. 92-93).

28 Şubat 1997 darbesi, adını bu tarihte toplanan MGK toplantısından almıştır. Bununla birlikte 28 Şubat'a gelen süreçte, hükümetin bazı uygulamalarından rahatsız olan çevreler kamuoyunu da arkalarına alarak tepkilerini dile getirmişlerdir. Askeri elitler de bu süreçte açıklamalarla ve brifingler yoluyla rahatsızlıklarını ortaya koymuşlardı. Şüphesiz, siyasetin olağanüstü bir süreç yaşadığı bu dönemin doruk noktası, 28 Şubat Milli Güvenlik Kurulu olmuştur (Oral, 1998, s. 264). Toplantıdan bir gün önce MGK Genel Sekreteri İlhan Kılıç, toplantıda hükümete verecekleri bildirim

metni ile ilgili Cumhurbaşkanı Demirel ve hükümet ortağı Çiller'e bilgi vermiştir. Çiller, hükümete karşı bir darbe niteliği taşıyan bu bildiri karşısında, komuta kademesini emekliye sevk etmek ve onları yargılatmayı da içeren birtakım önlemler almayı düşünse de, Erbakan ile mutabakat sağlayamamıştır (Özgan, 2008, s. 75).

Netice itibariyle, 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan MGK toplantısında askerler tarafından hazırlanmış olan bildiri metni Erbakan'a sunularak hükümetin bildiri çerçevesinde bazı önlemler alması istenmiştir. Bu bildirinin odak noktası, tarikatlar ve onlara bağlı yapıların ülke açısından gelmiş olduğu tehlikeli durumdur. Bu bağlamda irticai konulara yönelik olarak hükümet tenkit edilmiş, özellikle RP'nin dini gruplar ile bağlantısı ve onları desteklemesi sert bir şekilde eleştirilmiştir. Toplantıda gergin geçen saatlerden sonra askeri çevrelerin, irticai faaliyetlerin önlenmesine yönelik 22 maddeden oluşan taslak tedbir paketi derhal uygulanması için hükümet yetkililerine sunulur. Erbakan, bu tedbirler paketindeki bazı maddeler konusunda tereddütlü yaklaşıp da Demirel'in arabuluculuğu ile paket 18 maddeye düşürülmüştür. Toplantıdan sonra MGK Genel Sekreterliği tarafından 28 Şubat basın bildirisi tüm medya gruplarına yollanmış ve bu kararların tatbik edilmesinin denetlenmesine yönelik bir birimin oluşturulacağı, bunun da MGK içerisinden çıkacağı açıklanmıştır (Karaalioğlu, 1999, s. 24-27).

MGK yaklaşık dokuz saat süren toplantının ardından kararlarını açıklar. Toplantıda ele alınan gündem maddeleri Bölücü terör tehdidi ve alınan önlemler, OHAL durumunun değerlendirilmesi, Yunanistan ve GKRY'ne yönelik tedbirlerdir. Bu konuların yanında T.C. devletine yönelik irticai faaliyetler ve alınması gereken tedbirler konusu yer alır. 406 sayılı MGK kararları 4 maddeden oluşur. Ek-A'sında yer alan irticai tehdide karşı kısa, orta ve uzun vadede alınması gereken tedbirler 18 maddede toplanmıştır. Maddelerde laiklik ve rejime yapılan vurgu dikkat çekmektedir.

Yapılan açıklamaların aksine davranış ve uygulamaların toplum huzur ve güvenliğini bozacağı belirtilerek Bakanlar kuruluna bildirilmesine karar verilmiştir. Resmi açıklamanın yumuşak görünen üslubuna karşın iktidara ve hükümet ortaklarına ağır eleştirilerde bulunulmuştur (Dilaveroğlu, 2012, s. 57-60).

Anayasal olarak aslında bir danışma kurulu olan MGK'na toplantıda tespit edilen konular üzerinde hükümeti denetleme yetkisi tanınmamış olması ya da bir danışma kurulu olan MGK'nın görev tanımından çıkarak hükümeti denetleme haklarına sahipmiş

gibi davranması siyaset ile asker arasındaki ilişkilerin dönüm noktasını oluşturmuştur. MGK kararlarını imzalamamak için beş gün direnen Erbakan, sonunda 5 Mart'ta Çiller'in "Partimdeki milletvekillerini dizginleyemiyorum. Ordu ve medya baskısı altında bu kararların imzalanmasından başka seçenek yok. Başka türlü bu hükümeti taşıyamayız. Siz bu kararları imzalayın sonra Meclis'e getirelim" vaadiyle kararları imzalamıştır (Akpınar, 2001, s. 214).

28 Şubat MGK bildirisiinden sonra, askeri elitlerin siyasal yaşam üzerinde etkisini arttırması, sivil siyasetin güç kaybetmesine ve iktidarın zayıflamasına yol açmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde yargı bürokrasisi devreye girmiş RP'ye kapatma davası açması, yaşanan istifalar iktidarı zora sokmuştur. Bu bağlamda dönüşümlü Başbakanlık sistemi devreye sokularak, Erbakan'ın Başbakanlıktan istifası ve yerine Tansu Çiller'in Başbakanlığa geçmesi kararlaştırılmıştır. DYP'li milletvekillerinin bir kısmının istifası, Hasan Hüseyin Ceylan, Şevki Yılmaz gibi RP'li milletvekillerine yönelik suç duyuruları ve RP'nin kapatma davası nedeniyle Erbakan istifa etmiştir. Ancak Demirel, yeni hükümet kurma görevini Çiller'e değil ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir. 30 Haziran'da ANASOL-D Hükümetini kurmuş ve meclisten de 12 Temmuz'da güvenoyu almıştır (Karaalioğlu, 1999, s. 27-29).

ANASOL-D hükümet dönemi 28 Şubat Bildirisi'nin gölgesi altında göreve başlamış, Batı Çalışma Grubu dolayısıyla askeri elitlerin etkinliği bu iktidar döneminde de devam etmiştir. Bu bağlamda askerin politik gücünü pekiştirecek yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden en önemlisi askeri birliklere sosyal, toplumsal olaylara müdahale yetkisi veren EMASYA protokolüdür. Protokol çerçevesinde, 28 Şubat öncesi ve sürecinde etkili olan irticai faaliyetler, ilk öncelikli tehdit olarak algılanmış ve bu yönde adımlar atılmıştır. 28 Şubat sürecinde önemli rol oynayan protokol, askerin siyasi konulara müdahalesine ve toplum içerisindeki konumunu güçlendirmesine zemin hazırlamıştır (Gülmez, 2014, s. 181-184).

Ancak ANASOL-D hükümeti, Başbakan Mesut Yılmaz'ın Türkbank ihalesine fesat karıştırdığı gerekçesiyle hakkında gensoru verilmesi ile düşürülmüş ve yeni hükümet arayışına girmiştir. Tansu Çiller'in desteklediği DSP azınlık hükümeti, ülkeyi erken genel seçime götürmüş, yapılan genel seçimlerde DSP ve MHP'nin oylarında büyük artış yaşanmıştır. Neticede Ecevit'in Başbakanlığında DSP-MHP koalisyon hükümeti kurulmuş, bu koalisyonu ANAP dışardan desteklemiştir (Akpınar, 2001).

Ayrıca terörist başı Öcalan'ın 15 Şubat 1999 tarihinde Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi DSP ve MHP'nin oylarının artışındaki diğer bir nedendir.

57. Hükümet döneminde önemli gelişmeler arasında, Merve Kavakçı'nın türbanla meclise girmesinin yarattığı kriz, Abdullah Öcalan'ın idam cezasının AB müktesebatı bağlamında ömür boyu cezaya çevrilmesi, Demirel'in emekliliğinden dolayı yeni Cumhurbaşkanlığı seçimleri bulunmaktadır. Bu süreçte yaşanan deprem yanında, ekonomik kriz siyaseti belirleyen etkenler arasında yer almıştır. 57. Hükümet döneminde ordu – siyaset bağlamındaki en önemli gelişmelerden birisi, MGK'daki sivil üyelerin sayısının arttırılması ile Bakanlar Kurulu üzerinde ordunun etkisinin zayıflatılması olmuştur. MGK'da, Ecevit ile Cumhurbaşkanı Sezer arasındaki tartışmalar, anayasa fırlatma krizi ve ardından yaşanan devalüasyon, ekonomik krizi daha da derinleştirdiğinden dolayı hükümet erken seçim kararı almak zorunda kalmıştır. Yaşanılan bu gelişmeler, ekonomik sıkıntılar eski tip siyasetçilerin sorunlara yönelik çözüm üretememesi Fazilet Partisi'nden ayrılan yenilikçi kanadın kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin önünü açacaktır (Demir E. , 2010, s. 75-78).

3.3.6.2. AK Parti'nin İktidara Gelişi ve Ordu – Siyaset İlişkisi

Fazilet Partisi'nin (FP) 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından üyelerinin yasadışı faaliyetleri nedeniyle kapatılması ile siyasetten yasaklanmasının ardından, Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki partinin reformcu kanadı, FP'yi toplumun en geniş kesimiyle iletişim ve fikir birliği kurmamakla suçladı ve yeni bir parti kurulmasını önerdi. Bu kanat, yaşanan tartışmaların ardından FP'den ayrılarak AKP'yi 14 Ağustos 2001'de kurmuştur. AKP başından beri ideolojik farklılıklar yoluyla kendisini önceki Millî Nizam Partisi, Millî Selamet Partisi ve Refah Partisinden ayırdı. Mesela AKP, daha önce var olan siyasi İslam partilerinin bir devamı olduğu fikrini reddetti; hatta parti görevlileri kendilerine “Müslüman demokratlar” demekten bile kaçındılar (Yıldız, 2012, s. 23-24).

Fazilet Partisi kapatılmadan önce 15 Mayıs 2001 tarihinde yapılan kongrede gelenekçiler ve yenilikçiler olarak iki kanada ayrılmıştır. Kongrede yapılan genel başkan oylamasında gelenekçi kanadın temsilcisi Recai Kutan, yenilikçileri temsilen

Abdullah Gül karşısında 120 oy farkla kazanmıştır. FP içerisindeki bu keskin ayrım AKP'nin kuruluşunda büyük bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

3 Kasım 2002 seçim sonuçlarına göre AKP % 34,3 oy alarak mecliste 363 sandalye kazandı. CHP % 19,39 oyla barajı geçen diğer parti oldu ve 178 milletvekili çıkardı. 2001 Ekonomik krizi sonrasında yapılan seçimde sadece iki parti mecliste temsil edilmiştir. Seçim sisteminde % 10 barajının altında kalan DYP (% 9,54), MHP (% 8,36), Genç Parti (% 7,25) temsil imkânına sahip olamamıştır. Seçim sonuçlarından mağlubiyetle ayrılan ANAP lideri Mesut Yılmaz ve DYP lideri Tansu Çiller görevlerinden istifa etmiştir.

2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesinden itibaren, ordu ile derin bir anlaşmazlık yaşamıştır. Askeri elitler, AKP'yi laik devlet rejimi için bir tehdit olarak görmüşlerdir. Çünkü yöneticileri dini gruplar ve cemaatler ile yakın ilişki içerisindeydi. Ayrıca, AKP'nin demokratikleşme ve batılılaşma yönündeki yaptığı konuşmalara rağmen, askeri elitlerin AKP'nin Şer'i yönetim getirmeye yönelik gizli ajandalarının olduğunu düşünmeleri, orduyu AKP'ye karşı temkinli yaklaşmaya itmiştir. AKP iktidara geldikten sonra sivil-asker ilişkilerini AB uyum süreci kapsamında demokratik bir modele yaklaştıracak reformlar uygulamaya koydu. Partinin amacı, siyasetteki karar alma sürecine hükmetmek için ordunun sivillere tabi kılınmasını sağlamaktı (Yıldız, 2012, s. 24).

2002 seçimleriyle birlikte Türk siyaseti yeni bir döneme girmiştir. İç siyasette daha önce yaşanan istikrarsız koalisyon hükümetlerinden sonra AKP tek başına iktidara gelmiştir. AKP iktidarında, silahlı kuvvetler hükümet arasındaki ilişki Hale ve Özbudun'a (2010, s. 141)göre üç döneme ayrılmaktadır.

- Kontrollü anlaşmazlık dönemi (2002 – 2006 yılları): Silahlı kuvvetlerin, laiklik, üniter devlet yapısının korunması konusunda hükümete baskı kurduğu ancak hükümetin meşruiyeti ve siyasi konularda karar verme makamının hükümet olduğunu kabul ettiği dönem,

- Meydan okuma ve kriz dönemi (2007 yılı): 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden yapılan bildiri ve hükümete karşı gösterilen tepkilerin olduğu dönem,

- Geri çekilme dönemi (2007 yılı sonrası): Silahlı kuvvetler ve iktidar partisi arasında her ne kadar anlaşmazlıklar sürse de, askeri bürokrasinin arka planda kaldığı ve gerginliklere daha az müdahil olduğu dönemdir.

1990'lı yıllardaki ekonomik krizler, istikrarsız hükümetler, 1999 depremi ve 2001 ekonomik krizi, halkın ekonomik ve refah açısından beklentiler içerisinde olmasına neden olmuştur. AKP hükümeti iç siyasette ekonomik istikrara öncelik vererek seçmenin gözünde itibarını yükseltmiştir. Dış politikada Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlaması, hükümet ile ordu arasındaki ilişkilerin seyrine doğrudan etki eden diğer bir unsur olmuş, sivil siyasetin kurumsallaşması yönünde hükümetin eli güçlenmiştir (Cansever & Kiriş, 2015, s. 376-377).

MGK uzun yıllar boyunca ordunun Türk siyaseti üzerindeki etkisini göstermesini sağlayan en önemli resmi mekanizma oldu. Ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM), Genelkurmay Başkanlığı, Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçme yetkisi, TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi ve Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü orduya önemli siyasi ayrıcalıklar tanımıştır. AKP iktidarı döneminde AB üyelik müzakereleri çerçevesinde ordunun politik gücünü zayıflatacak adımlar atmıştır. Bu bağlamda, bir önceki DSP-MHP koalisyonu döneminde MGK'nın sivilleştirilmesi sürecine AKP döneminde de devam edilmiş, MGK'ya Adalet Bakanı ve Başbakan Yardımcılarının katılması sağlanarak sivillerin gücü pekiştirilmiştir. MGK'nın "öncelikle Kabine tarafından dikkate alınacak" kararına ilişkin bir ifade "öncelikle kabine tarafından değerlendirilecek" olarak değiştirilmiştir. En önemlisi, MGK'nın otoritesi, devletin ulusal güvenlik politikasının belirlenmesi, atanması ve uygulanması gibi konularda danışmanlık rolüne indirgenirken, kararların uygulanmasında Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na açık bir inisiyatif sunulmuştur (Yıldız, 2012, s. 25).

Dış politikanın son derece hareketli olduğu bir dönemde iktidara gelen AKP, 2002 Aralık ayında gerçekleştirilecek olan Kopenhag'daki Avrupa Birliği zirvesinde üyelik çaba içerisine girmiş, diğer taraftan Annan Planı çerçevesinde yürütülen tartışmalar içinde kendi politik duruşunu oluşturmaya çalışmıştır. Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda takvim alınması hususunda yüksek beklentileri olan kamuoyunun hayal kırıklığı yaşamaması için AKP Hükümeti, Kıbrıs konusunda uluslararası toplumun artan baskısına maruz kalmıştır. Referanduma giden süreçte AKP hükümeti

bu iki konuda belirleyici kararlar alma konusunda bürokratik ve askeri elitlerin karşı gelmesine rağmen somut adımlar atacak, bu tutumu ise yoğun eleştirilere uğramasına neden olacaktır. Özellikle 2004 Ocak tarihli konuşmasında, dönemin Ege Ordu Komutanı Hurşit Tolon, Kıbrıs sorunu karşısında ordunun hükümete olan tepkisinin en üst seviyelerdeki yansıması olarak görülmüştür. Tolon, ‘ver kurtul’ politikası izlendiğini düşündüğü Kıbrıs konusu ile ilgili iktidarı sert sözlerle eleştirmiştir. Bu eleştirilere rağmen AKP, dış politikada Kıbrıs konusunu AB üyeliği konusunda kaldıraç olarak kullanmayı düşünmüş ve askeri elitlerin beklentilerini karşılıksız bırakmıştır (Coşar & Özman, 2004, s. 64).

AKP hükümetleri sırasında ordunun resmi gücünü kısıtlayan reformların ardından TSK, siyasetteki gücünü uygulamak için gayri resmi mekanizmalara başvurmuştur. Gerçekten de, Türk ordusu siyasete müdahale etme gücünü yalnızca yasanın belirlediği mekanizmalar aracılığıyla kullanmamaktaydı. Bu yasal mekanizmalara ek olarak, Türk tarihi ve kültüründen kaynaklanan birçok gayri resmi faktör, ordunun siyasette söz sahibi olmasına yardımcı olmaktaydı. Ümit Cizre’nin belirttiği gibi, “*Türkiye’de ordunun gücü sadece resmi mekanizmalarla ölçülemeyecek bir düzeydedi.*” Böylece Türk ordusunun üst düzey görevlileri, belirli durumlarda ifadeler, basın açıklamaları ve bildirimler (gayri resmi mekanizmalar) yoluyla siyasette etkili olmuşlardır. Ordunun tüm görevleri başarıyla yerine getirdiği ve kayırmacılığı en aza indirdiği inancı, birçok insanın politikacıların yolsuz olduğunu düşündüğü, Türkiye’de ordunun sosyal meşruiyetini artırmada da önemli bir rol oynamaktaydı. Bu sebeplerden ötürü halk siyasetçilerden ya da hükümet organlarından önce Türk ordusuna güvenmiştir (Cizre, 2004, s. 174).

Türkiye’nin AB adaylığının başlamasından sonra yapılan anayasal ve yasal reformlar sonucunda resmi mekanizmaların gücü azaltılırken, kayıt dışı mekanizmaların değiştirilmesi mümkün olmamıştır. AB’nin 2006 Türkiye İlerleme Raporunda dikkat çeken önemli bir nokta, askeri makamların ifadelerinin “sadece askeri, savunma ve güvenlik konularını ilgilendirmesi ve sadece hükümetin yetkisi altında yapılması gerektiğine vurgu yapılmasıdır. Böylece AB, gayri resmi mekanizmaların Türkiye’deki siyaset üzerindeki etkisini önlemek için bu standartları ortaya koymuştur (Yıldız, 2012, s. 26).

3.3.7. 2007 – 2016 Arası Dönem

Ordunun Türkiye'nin siyasi meselelerinde öne çıkan rolü, AB tarafından eleştirilmiş ve AB'ye entegrasyonun sivil ve askeri yetkililer arasında sıkı bir ayrışma ile olabileceğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla Türk siyasi sisteminin demokratikleştirilmesi, AB entegrasyonu açısından zorunlu görülmüştür. AKP, AB entegrasyon sürecini ordu üzerinde sivil kontrol sağlamak için kaldıraç olarak görmüştür.

2003 ile başlayan 2010 yılına kadar (yeni Sayıştay Kanunu) çeşitli düzenlemeler ve yasal dayanaklarla TSK'nın mali ve harcamalarının denetlenmesi açısından değişikliklere gidilmiştir. Türkiye'nin, AB'ye tam üyelik için, asker siyaset ilişkisi bağlamında, konunun AB standartlarına getirilmesi maksadıyla çıkarılan uyum yasaları Yedinci Uyum Paketi içinde kendine yer bulmuştur. Burada Sayıştay Kanunu'na (eski 832 sayılı kanun) ek-12 olarak eklenen hüküm ile kamu harcamalarının daha şeffaf hale getirilmesi temel prensip olmuştur. TSK'nın önceki düzenlemelerle elde ettiği ekonomik denetimsizlik böylece son bulmuştur. Ordu üzerinde sivil denetimin sağlanması açısından, ekonomik denetimin oluşturulması adına yapılan bu değişikliklerle, TSK'nın her hangi bir denetimden muaf tutulma durumu kalmamıştır. Ordu üzerinde şeffaf bir denetim sağlamayı amaçlayan bu reformlar, demokrasinin gereği olan sivil denetim için önemli adımlar olmuşlardır (Doğan, 2020, s. 263).

AKP iktidarı döneminde 2007 yılı sivil-asker ilişkileri bağlamında krizlerin, ses tonunun yükseldiği açıklamaların ve yeni nesil müdahale şekli olarak e-muhtıranın ilan edildiği bir yıl olmuştur. 2007 yılında 10'uncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması nedeniyle yeni Cumhurbaşkanı seçimleri yapılmıştır. Görev süresi mayıs ayında dolan Sezer'in yerine AKP Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü aday göstermiştir. AKP'nin hem parlamentoyu hem de Cumhurbaşkanlığını ele geçireceği korkularını ortaya çıkarmıştır. Sezer'in bulunduğu pozisyon adeta askeri elitler ve laik kesimler açısından emniyet görevi görmekteydi. Cumhurbaşkanlığının da AKP geleneğinden birinin kontrolüne geçmesi ihtimali bu kesimleri tedirgin etmiştir.

Toplumda bahse konu tedirginlikler, sivil toplum kuruluşları önderliğinde "Cumhuriyet Mitingleri" ile ortaya konmuştur. 14 Nisan 2007'de Ankara'da ve 29

Nisan’da İstanbul’da binlerce insan ve 300’den fazla STK’nın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Teoride devlete karşı özerk olduğu bilinen STK’ların, “rejim karşıtı olarak” tanımlananlar karşısında cephede birer nefer gibi yapılandırıldığı, tanımlandığı ve harekete geçirildiği görülmüştür (Cizre, 2008, s. 148).

Yapılan reformlara rağmen askeri elitler, eski alışkanlıklarının etkisinde adımlar atmaktan geri durmamışlardır. Bu adımlardan birisi Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından 27 Nisan 2007’de iktidara verilen e–muhtıradır.

*Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.*⁴

AKP hükümeti de deklarasyona şiddetle tepki verdi, ordunun hareketine karşı çıktı ve hükümetin sivil otorite olduğunu, demokrasilerde silahlı kuvvetlerin siyasete müdahale etmesinin kabul edilemez olduğunu hatırlatan bir karşı bildirimde bulundu. AKP, erken seçimler yaparak krizin üstesinden gelmeye karar verdi. Parti demokrasiyi vurgulayan bir kampanya yürüttü ve oyların% 47’sini kazandı. Seçimlerden kısa bir süre sonra, AKP’nin hâkim olduğu yeni parlamento Abdullah Gül’ü Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanı seçti. AKP’nin orduyu ve seçmenlerin oy sandığındaki tepkisini engelleme kararlılığı ile karşı karşıya kalan generaller, web sitesi deklarasyonunun tehditlerini yerine getiremediler (Gürsoy, 2012, s. 746-747).

2007 kamuoyu protestoları ve seçim sonuçları, Türk siyasetinin bazı gözlemcileri için hâlihazırda görünen şeyleri ortaya çıkardı. Toplumun ordunun siyasetteki rolüne ilişkin algıları değişmişti. Aydın’ın (2009, s. 585-590) belirttiği gibi AB adaylığı “göreceli siyasi istikrar ve güçlü siyasi liderlik” ile birlikte, ordunun entelektüelleri, medyayı, sivil toplum gruplarını ve iş dünyasını temsil eden oldukça farklı ideolojik geçmişi olan insanlar arasında siyasete katılımının yeniden

⁴https://tr.wikisource.org/wiki/T%C3%BCrk_Genelkurmay_Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_27_Nisan_2007_tarihli_bas%C4%B1n_a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1 adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi:04.04.2021)

değerlendirilmesine yol açmıştır. 2002-2007 yılları arasında askeri bütçeler ve milli güvenlik konusundaki parlamento tartışmaları üzerine yapılan bir araştırmada, artan sayıda milletvekili için silahlı kuvvetlerin resmi ve gayri resmi rollerinin siyasette kabul edilemez hale geldiği belirtilmiştir. MHP ve CHP gibi geleneksel olarak ordu ile daha uyumlu olan muhalefetteki siyasi partiler bile Silahlı Kuvvetleri eleştirmeye başlamıştır. AKP yönetiminin görevdeki ilk döneminin başlangıcındaki göreceli başarısı ve sürdürülebilirliği, ordudaki görüş ayrılıklarını artırdı. Genelkurmayın AKP hükümetine yönelik müdahaleci olmama durumu, reformların ve zorlayıcı eğilimlerin sonucu olarak yorumlandı.

AKP döneminde sivil-asker ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan uygulama “5918 sayılı Kanun” ve Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 250. Maddesi’nde değişiklik yapılmasıdır. Buna göre askeri mahkemelerin yargılama yetkisi sadece “Savaş ve Sıkıyönetim hali” ile sınırlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesinde açılan dava sonucunda belirtilen maddelerin “iptali ve yürütmenin durdurulması” kararı çıkar. Ancak 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylaması sonucu değişiklik kabul edilir. Bu değişiklikle asker kişilerin sivil mahkemelerde yargılanmasının önü açılmıştır. Bu dönemde muvazzaf ve emekli askeri personel Ergenekon, Balyoz, Poyrazköy, Amirallere Suikast, İnternet Andıcı davalarında yeni kurulan özel yetkili mahkemelerde yargılanmıştır. Söz konusu gelişmeler iki sonuca yol açmıştır. Birincisi, TSK itibarsızlaştırılır. İkincisi zayıflatılır (Pekin & Yavuz, 2016, s. 192-193).

E-muhtıraya karşı AKP’nin geri adım atmaması, 2008 yılından itibaren askeri personele karşı başlatılan yargılama süreçleri, sivil siyaseti psikolojik olarak güçlendirmiş ve askerin siyaset üzerindeki politik gücünü geriletmeye başlamıştır. Ocak 2010’da hükümet, ordunun iç güvenlik operasyonlarını yürütmesi için yasal dayanaklardan birini oluşturan EMASYA protokolünü kaldırdı. 2010 yılı 12 Eylül’ünde yapılan referandumda seçmenlerin çoğunluğu tarafından onaylanan bir anayasal değişiklik yapıldı. Anayasal değişiklik ile Silahlı Kuvvetler personeli sivil mahkemelerde askeri olmayan suçlardan yargılanmasının, 1980 askeri müdahalesini yapan generallerin yargılanmasının, Yüksek Askeri Şura’nın ordudan arındırma kararları adli incelemeye tabi tutulmasının önü açılmıştır. Ağustos 2010’da, AKP hükümeti yirmi yılı aşkın bir süredir ilk defa Yüksek Askeri Şura’nın terfi kararlarına

dâhil olmuştur. Bu yasal değişikliklerle birlikte, sivillerin pratikte askeri elitlerin özerk tutumlarına meydan okuma istekliliği de artmıştır. Bu şekilde, sivil siyaset, askeri elitlerin politika üzerindeki psikolojik gücünü geriletmeyi başarmıştır (Gürsoy, 2012, s. 749).

3.3.8. 2016 ve Sonrası

Gerek Cumhuriyet tarihinin gerekse de AKP İktidarının 2016 yılından sonraki serencamında en önemli ve elim gelişmelerden birisi 15 Temmuz darbe girişimi olmuştur. Darbe girişimi, Türkiye’deki sivil-asker ilişkileri alanındaki üçüncü ve en kapsamlı reform hareketine yol açacaktır. Ataman’a (2017, s. 11) göre “15 Temmuz” önceki darbe girişimlerinden birçok açıdan farklıydı. Yukarıda zikredilen darbeler, her zaman Türkiye Cumhuriyeti’nin “laik ilkelerinin korunması” ile ilgiliydi. 15 Temmuz darbe girişiminde bulunan Fetullahçı Terör Örgütü ise birçok açıdan farklılıklar arz etmekteydi. En önemli fark, darbenin sivil kökenli kişiler tarafından planlanmasıdır. Kullanılan silahlar ve hedefleri önceki darbelerle karşılaştırıldığında da farklıydı. 15 Temmuz darbecileri sadece politikacıları ve devlet kurumlarını hedef almakla kalmadılar, aynı zamanda demokratik olarak seçilmiş hükümetlerini korumak için sokaklara götüren masum sivillerin hayatlarına da kastetmişlerdir. Diğer darbelerden farklı olarak, 15 Temmuz darbe girişimi, Türk halkının direnişi sayesinde başarısız oldu. Kanlı girişimde toplam 249 kişi şehit edildi ve 2.195 kişi yaralandı. Darbenin başarısızlığı Türkiye’nin iki önemli dinamiğini kanıtladı. Bunlardan biri, artık darbelere karşı engelleyici bir güç olarak Türk toplumunun varlığıdır. İkincisi, Türk halkının farklılıklarını bir kenara bırakarak tek bir bayrak altında birleşebilmeleridir.

Silahlı Kuvvetler, Türk siyasal hayatında baş aktörlerden biri olarak karşımıza çıkar. Cumhuriyetin kuruluşuyla beraber ordu mensuplarına siyasette bulunma yasağı getirilmesine rağmen karar alma mekanizmalarını ikna veya baskı altına alarak söz sahibi olmuştur. Siyaset üzerinde etki yaratma yöntemlerinde, kimi zaman yasal düzenlemeler kaynak gösterilirken kimi zaman anayasaya aykırı hareketlerde bulunulmuştur. 2000’li yılların başlangıcında özellikle AB uyum paketleri çerçevesinde yapılan düzenlemelerle askerin siyaset alanında etkinliğinin önüne geçilmiştir. Bu etkinliğin azaltılmasında yaşanan acı tecrübeler ışığında Türk toplumunda darbelere

karşı durma, vesayet zihniyetini kabullenmeme ve demokratik düzene sahip çıkma bilincinin gelişmesi dikkate değer diğer hususlardır. Cumhuriyet tarihinde sivil – asker ilişkilerindeki değişim her ne kadar 2000’li yıllarda hızlansa da 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında daha radikal biçimde gerçekleşmiştir.

Darbe girişiminin bastırılmasının ardından 20 Temmuz 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı önce MGK’yı toplayarak görüşünü almış, ardından başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu Anayasanın mülga 120. maddesine dayanarak, yurdun tamamında 3 ay süre ile Olağanüstü Hal ilan etmiştir. Bundan sonraki süreçte üçer aylık dönemler halinde 7 defa uzatılan OHAL dönemi, 17 Temmuz 2018 tarihine kadar sürmüştür. Türkiye’de 1971’den itibaren çıkarılan her Kanun Hükmünde Kararnameye bir numara verilmiştir. OHAL döneminde 30 civarında KHK çıkarılmıştır. Bunların bir kısmı (703 sayılı KHK gibi) çok geniş konu ve alanlarda düzenleme yaparken bazıları sadece ihraçları kapsayan sınırlı düzenlemeler içermiştir (Tuncel & Demirhan, 2018, s. 17).

Resmi gazetede yayımlanan KHK’larla kamuda köklü değişiklikler yapılmıştır. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), 25 Ağustos 2017 tarih 694 sayılı KHK ile Başbakanlıktan ayrılarak Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) kapatılmıştır. Memurların istifa süreçleri zorlaştırılmıştır. Kamu personeli alım sürecinde güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması zorunlu hale getirilmiştir. Çıkarılan KHK’lar ile yargı, sağlık, eğitim, kamu bürokrasisi ve birçok farklı alanda değişiklikler yapılmıştır.

15 Temmuz’un ardından TSK’de meydana gelen reformlar, özellikle Yüksek Askeri Şûra’nın (YAŞ) 28 Temmuz toplantısı ve 27 Temmuz, 31 Temmuz, 2 Eylül ve 7 Eylül 2016 ile 6 Ocak 2017 tarihli KHK, askeri kalkışma girişiminin yönelik en çaplı askeri reformları içermektedir. Gürcan’a (2017, s. 13) göre, bu reformlar altı başlık altında toplanmaktadır.

1. Ordu – Hükümet arası ilişkileri düzenleyen reformlar: Kuvvet komutanlıklarının Genelkurmay Başkanlığından Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı’nın artık sembolik koordinatör bir role dönüşmüş, Yüksek Askeri Şûra’ya (YAŞ) sivil bakanların dâhil edilerek üye sayısı

çoğunluğu sivillere geçmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.

2. Askeri terfi ve atama sistemini değiştiren reformlar: 6 Ocak 2017 tarihli 681 sayılı KHK ile asteğmen rütbesinden başlayarak tüm subayların terfileri için onay Genelkurmay Başkanlığından alınarak Milli Savunma Bakanlığı'na geçmiştir.

3. Askeri eğitim sistemindeki reformlar: Askeri liseler ve Harp akademilerinin geçici süreyle kapatılmıştır. Yeni bir müfredat ile Milli Savunma Üniversitesinin kurularak Harp okulları MSÜ'ye bağlanmıştır.

4. Önceden sivillerin müdahale edemediği ve özerk olan askeri yargı sistemi kaldırılmıştır.

5. Ordunun ayrıcalıklı alanlarının ortadan kaldırılmıştır. Askeri sağlık sistemi Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir. Tekstil tesisleri, bakım üniteleri ve bazı fabrikalar gibi ordunun yönetiminde olan ekonomik işletmeler kapatılmıştır.

6. Ordu ile toplum arasındaki kopukluğu azaltmayı amaçlayan reformlar: 2017 Şubat ayında yayımlanan MSB genelgesi ile ordu içinde kadın subayların ve subay adaylarının başörtüsü yasağı kaldırılmıştır.

Olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerle Türk ordusu, askeri eğitim, Yüksek Askeri Şura (YAŞ) yapısı, sağlık kurumları, hizmet komutanlıkları ve askeri yönetim ilişkisindeki reformlar da dâhil olmak üzere bir dizi alanda değişikliğe tabi tutulmuştur. Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri komutanlıkları Milli Savunma Bakanlığı'nın kontrolü altına girerken, Cumhurbaşkanı ve Başbakan doğrudan bilgi alma ve kuvvet komutanlarına doğrudan emir verme yetkisine sahip olmuştur. Ayrıca Savunma Bakanlığı, kurumların tüm idari yönlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Milli Savunma Üniversitesinin oluşumunda, mevcut tüm askeri akademiler kapatıldı ve tüm askeri eğitim yeni kurulan kurum aracılığıyla yönetildi. Böylece yeni bir müfredatla lisans ve lisansüstü düzeyde daha fazla sivil eğitim kurulması hedeflenmiştir. 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) ve diğer askeri hastaneler Sağlık Bakanlığı'nın kontrolü altına alınmıştır. Buna göre, GATA bağlantılı öğretim hastaneleri, Türk Silahlı Kuvvetleri Rehabilitasyon Bakım Merkezi, askeri hastaneler, dispanserler ve benzer sağlık hizmeti birimleri ile Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı sağlık kurumları

Sağlık Bakanlığı'na hak ve yükümlülükleri, aıdat ve borçları ve sözleşmeleri ile birlikte transfer edilmiştir (Ataman, 2017, s. 32-34).

15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Silahlı Kuvvetler, cumhuriyet tarihinde en köklü değişimlerden birini yaşamıştır. KHK'lar ile yapılan bu düzenlemeler askerin sivil idareye tam anlamıyla tabi olması maksadıyla gerçekleştirilmiştir.

4.TÜRK SİYASETİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ'NİN POLİTİK GÜCÜ

Güç, siyaset biliminin merkezinde yer alan, her aktörün kendi bakış açısı özelinde değerlendirdiği bir kavramdır. Siyaset esasında güce sahip değildir. Kaynağı ve özellikleri her dönem farklı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. İnsanoğlu, var olduğu andan itibaren kimi zaman sahip olan konumunda, kimi zaman maruz kalan olarak bu kavramla karşı karşıya kalmaktadır. Güç kavramı, fizik ve fen bilimlerinde tanımlanırken evrensel olarak kabul edilen sabit bir değer ile ifade edilmektedir. Ancak bu kavram sosyal bilimlerde ve uluslararası ilişkilerde, değişen doğası ve dinamik niteliğinden dolayı halen günümüzde tartışılmaktadır. Siyaset bilminde güç kavramının nasıl ölçüleceği ve ne içerdiği üzerinde bir fikir birliği yoktur. Bu noktada biz güç kavramını karşısındakini etkileyebilme yeteneği, istenileni yaptırabilme becerisi olarak kabul edeceğiz.

Silahlı Kuvvetler, siyasal hayatımızın başat aktörlerinden biridir. Silahlı Kuvvetler kurumsal olarak kendini daima siyasetin dışında tanımlamıştır. Ancak diğer taraftan Silahlı Kuvvetler, iç siyasetten dış politikaya, bütçenin oluşturulmasından milli güvenlik siyaset belgesinin hazırlanmasına kadar geniş bir yelpazede etki sahibidir. Bu bölümde, siyasetin oluşturulmasında söz sahibi olan “Silahlı Kuvvetlerin gücünün kaynakları nelerdir?” sorusu irdelenecektir. Silahlı Kuvvetlerin güç kaynakları, maddi ve maddi olmayan güç kaynakları olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenecektir.

4.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Maddi Güç Kaynakları

1990'larda Türk demokrasisine damga vuran en derin çelişki, sivil politikacıların orduyu kontrol edememelerinin gösterilmesidir. Türk ordusunun güçlü derecede askeri özerkliğe sahip olduğu iddia edilmiştir. Asker – sivil ilişkilerinin değişken doğası, görev

ve sorumluluk alanlarında bulunan yasal boşluklar, silahlı kuvvetlerin bağımsızlığını güçlendiren ve koruyan bir miras yaratmıştır.

Ancak 1980’den bu yana, yeni gelişmeler asker – sivil ilişkilerini incelemeyi daha da önemli hale getiriyor. Askeri özerklik iki düzeyde analiz edilebilir. Biri yapısal özelliklere karşılık gelen kurumsal özerklik, diğeri ise siyasi amaç ve etkilere ilişkin siyasi özerklidir. Birincisi savunma amaçlı bir hedefi somutlaştırır. “Ordu temel profesyonel işlevlerini dışarıdan gelenlerin istenmeyen müdahalesine karşı korur.” İkincisi hem ideolojik hem de davranışsal bir boyut içerir. Ordunun siyasal özerkliği, kurumsal sınırları aşan ve “ordunun sivil kontrole karşı duyduğu isteksizliği, hatta buna karşı çıkmayı” temsil eden saldırgan bir stratejidir. Demokratik olarak seçilmiş hükümetlerin anayasal otoritesinin önüne geçme yeteneği olarak tanımlanan ordunun siyasi özerkliği, hükümeti doğrudan değil dolaylı etkilerini de içerebilir. 1983’den bu yana ordu, talep, politika önerileri ve siyasi meselelere ilişkin uyarıların verilmesinde ayrıcalıklı konumunu korumak için yasal, anayasal ve yapısal nedenleri ve mekanizmaları kullanmıştır. Ordunun bu ayrıcalıklı konumu, Türk ordusunun siyasi imtiyazının çekirdeğini oluşturmaktadır (Sakallıoğlu, 1997, s. 152).

Türkiye’de askeri elitlerin, olağanüstü konumuna meşruiyet zemini oluşturmak ve bu durumu hukuki yapıya dayandırarak temel almak, askerlerin siyasi sahaya müdahalesi ile ilintilidir. Türkiye’de ordunun, siyasete doğrudan ya da dolaylı bir şekilde gerçekleştirdiği müdahalesindeki nedenleri ve gerçekleştirilmesindeki zorunluluğu hukuki bir yapıya dayandırma ihtiyacı hissetmiştir. Hatta müdahalelerden sonra da tesis etmeye çalıştığı sistem ve sonrasındaki vesayet sistemini pekiştirmek açısından eylemlerini hukuki zemine oturtma yolunu tercih etmiştir. Bundan dolayı da bu tür müdahaleleri meşrulaştırmaya çalışmıştır. TSK’nın askeri müdahalelerini bu şekilde meşru ve hukuki gösterme girişimi 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinde olduğu gibi sonraki süreçlerde gerçekleşen darbelerde de süreklilik göstermiştir. Bunun ilk örneği olarak, 27 Mayıs müdahalesinden sonra darbeyi gerçekleştiren askeri zümrenin, müdahalenin hemen akabinde akademisyenlere yaptırdığı ve darbenin hukuksal temelini izah eden, bir metnin⁵ yazılmasını talep etmeleri gösterilebilir (Öymen, 1986, s. 270).

⁵ Darbenin yapıldığı gün, İstanbul Üniversitesi’nden rektör Sıddık Sami Onar başkanlığında beş hukuk profesörü Ankara’ya getirildi. Bu profesörler çalışmalarına başlayarak ertesi gün modern bir fetvaya benzetilen bir bildiri yayınladı. Bildiri içeriğine bakıldığında, DP hükümetinin Tahkikat Komisyonları

Ordu tarafından gerçekleştirilen müdahalelerde yapılan eyleme meşruiyet kazandırma çabası birinci öncelik olmuştur. Salt kendi nedenlerini ortaya koyarak müdahaleler gerçekleştirilmemiştir. Bu duruma örnek olarak Cumhuriyet tarihi ile sınırlı kalmadan Osmanlı imparatorluğu dönemini de gösterebiliriz. Gerçekleşen, teşebbüs edilen ihtilal ve isyan hareketlerinde öncelikle ulemadan, din âlimlerinden fetva alınarak harekete geçilmiştir. Çoğu zaman karşılıklı fetvalar verilerek, birbirlerini hükümsüz kılmışlardır. Bu süreçleri padişahların tahttan indirilmesi, hükümetlerin değişmesinde görebiliriz. 30 Mayıs 1876'da Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan hükümet darbesinde Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendiden fetva alınarak harekete geçilmiştir.

TSK, sahip olduğu devlet geleneğini mazisi şan ve şerefle dolu tarihinden almaktadır. Ordunun geçmişi M.Ö.209 yılına dayanmaktadır. Kendilerini devletle özdeş görmeleri, ordu yapılanmasında temel unsurların hukuk ve yetki hususlarına dayanması, TSK'nın müdahalelerin akabinde bu girişimlere meşruiyet zemini oluşturma ve sonraki süreçte kendilerine hareket alanı oluşturacak bir hukuki yapı teşekkül etmelerine yol açmaktadır. Kurucu olarak yer aldıkları düzeni devretseler dahi ilerleyen süreçte iktidar sahipleri üzerinde direkt ve dolaylı yoldan baskı hissedilmesine neden olmaktadır.

Ordunun, iktidarlar üzerinde bir baskı mekanizması olarak yer almasının nedeni, hukuksal olarak kazandığı yetkileri kullanmada gösterdiği kararlılıktır. TSK kazandığı yetkileri kullanarak, sosyal ve siyasal hayat içerisindeki etkisini arttırmıştır. Her ne kadar karar alma noktalarında kendisine yer edinmişse de hesap verme noktasında sorumluluk sahibi olmamıştır. Demokratik olmayan bir şekilde siyasi sorumluluk almayıp, karar mekanizmasının veya siyasal erkin bir bileşeni olarak hareket etmiştir (Tan, 2008, s. 186-187).

TSK'nın siyaset ile ilişki biçimini anlamlandırabilmek açısından hukuki dayanaklar çeşitlilik göstermektedir. TSK, verilen yetkiler çerçevesinde YÖK üyelerinin seçiminden, Anayasa Mahkemesi üye seçimine, dış politika stratejilerinin belirlenmesinden iç siyasette alınan kararlara kadar etki sahibi olmuştur. Bu bağlamda, iki kurum ve düzenleme karşımıza çıkmaktadır. Kurumlar, Milli Güvenlik Kurulu ve

kurarak Anayasaya aykırı davranmış olduğu işaret edilmiştir. Bu bildiri Milli Birlik Komitesi tarafından kabul görerek, darbenin yasal zemini oluşturulmuştur (Zürcher E. J., 2016, s. 352-353). Devam eden süreçte bu akademisyen ekipten faydalanılmaya devam edildi. Nitekim MBK'nın varlığını meşru kılan geçici bir anayasa bu profesörler grubu tarafından hazırlanmıştır.

Genelkurmay Başkanlığı'dır. Hukuksal kaynak olarak gösterilen düzenleme ise 04 Ocak 1961'de kabul edilen ve zaman içerisinde tadil edilen 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'dur.

4.1.1. Milli Güvenlik Kurulu

Türk ordusu, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin muhafızları olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu amaçla Silahlı Kuvvetler iki kez doğrudan ve iki kez dolaylı olarak ülke siyasetine müdahale etmiştir. Bu müdahaleler, yönetimin cuntalar tarafından ele geçirilmesi veya emir komuta zincirinde hiyerarşik düzene uyularak meydana gelmiştir. Gerçekleştirilen müdahalelerin merkezinde daima “Milli Güvenlik” kavramı yer almıştır. Sivil – asker ilişkilerinin normalleştiği, iktidarın sivil yönetimlere geçtiği dönemler dâhil “Milli Güvenlik” kavramı birinci önceliğe sahip olmuştur. Kavram, siyasal alanın dokunulmaz unsurlarından biri haline gelmiştir.

Milli Güvenlik, bir devletin ordusunun görev alanına giren ve o devleti iç ve dış tehditlere karşı muhafaza etmek anlamı taşıyor olsa da, kavramın içeriğinin kiminle, ne ile ve nasıl doldurulacağı konusunda sorun yaşanmaktadır. Milli Güvenlik kavramının içeriğinde çeşitli konular ve konsept bulunması, bu kavram kullanılarak sivil iktidarlar üzerinde baskı oluşturulmasına izin verebilmektedir. Kavramın kullanımının ve kapsamının başka mecralara çekilebiliyor olması sebebiyle Milli Güvenlik kavramı bütün devletlerde tartışılır duruma gelmiştir. Kavramla ilgili bir tanımlama yapmanın zorluğu kavramın içeriğinin daha çok hukuki olarak değil siyasi bir yapı oluşturması nedeniyledir. Aynı zamanda kavramın devletten devlete önceliklere göre değişiyor olması, hukuk, iktisat ve politika gibi farklı disiplinleri harmanlaması, sürekli değişken bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Akgüner, 1983, s. 37-38).

Milli Güvenlik kavramının, teorik olarak algılanmasında ve pratikte uygulanmasında farklılık göstermesi olağandır. Nitekim tehdit algılamaları bireysel boyuttan toplumsal boyuta çeşitlilik gösterebilmektedir. Dinamik ve değişken bir yapıya sahip olan kavram siyasi erk ve askeri elitlerle buluşması neticesinde kolaylıkla gündem değişikliğine sebep olabilmektedir. Sivil – asker ilişkisinde söz konusu olan değişken doğası bu özellikten kaynaklanmaktadır.

Milli Güvenlik olgusu, o devletin milli menfaatleri ve çıkarlarıyla direkt bir şekilde alakalıdır ve bu çıkarlar zamana göre farklılıklar arz edebilmektedir. Ülkenin

bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlığının tehlikeye düşmesi durumlarında, anayasa ile tespit edilmiş olan kurum ve kuruluşlar tarafından devletin sahip olduğu tüzel kişiliğin muhafaza edilmesi ve güvenlik altına alınması faaliyeti olarak açıklanabilir. Bu açıklama çerçevesinde, milli güvenlik ile direkt bir şekilde ilişkili olan tehdit kavramı, milli güvenlik siyasetinin oluşturulma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü ülkenin bütünlüğüne karşı oluşabilecek tehditler karşısında Milli Güvenlik siyasetinin izlenmesi gerekir (Akgüner, 1983, s. 37-38).

Türkiye’de Milli Güvenlik Kurulu’nun tarihsel gelişimi üzerinde durulacak olursa bu yapının ilk olarak İcra Heyeti Kararnamesi ile 1933 yılında kurulan Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Kâtipliği adıyla zemininin hazırlandığı görülmektedir. Bu meclisin görevi belirli dönemlerde toplanarak milli seferberlik durumlarında milletvekillerine yüklenecek olan vazifelerin tespit edilmesi ve bununla ilgili gerekli düzenlemelerin hazırlanmasıdır. 1949 yılında tesis edilen Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği yalnızca milli savunma işleri ile ilgilenmesi tasarlanmış ancak etkin bir duruma getirilmemiştir. Bu kurum 27 Mayıs 1960 darbesine kadar etkili bir şekilde faaliyet sürdürememiştir. Bu kurulun etkin bir şekilde faaliyet gösterememesinin nedeni ise sivil iktidarlar ve Cumhurbaşkanları tarafından gereken önemin verilmemesidir (Özgan, 2008, s. 16-17).

27 Mayıs darbesinden sonra, 1961 Anayasasına dayanılarak 11 Aralık 1962 tarih ve 129 sayılı yasa ile Milli Güvenlik Kurulu oluşturulmuştur. Bu dönemde MGK, Cumhurbaşkanı’nın başkanlığında Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları ile Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile Kuvvet Komutanlarından oluşmaktadır. Milli Güvenlik Kurumu (MGK), TSK’nın gözetme görevini arttırmak ve aynı zamanda sivil hükümetler ile TSK arasında irtibatı sağlamak amacıyla, 1960 müdahalesinden sonra oluşturulmuş olan bir kurumdur (Öztürk, 1993, s. 141).

Son elli yıldır ordu, sadece sivil aktörlere karşı daha fazla güç kazanmakla kalmadı, aynı zamanda sivil makamların karar alma sürecine katılarak otoriteyi geleneksel olarak sivil kontrol altındaki alanlara da genişletmeye başladı. Askeri otorite anayasal/yasal kanallarla genişletildiğinden, bazıları bunu iyimser bir şekilde sivillerle, daha önce olduğundan daha uyumlu bir işbirliği geliştirmek için sorumluluklar bölümü olarak yorumladı. Bununla birlikte, ordunun siyasi hegemonyasını daha derinden

pekiştirdiği ve saldırgan hale getirdiği açıktır. Bu yeni dönüşüme 1960 darbesinden sonra hazırlanan 1961 Anayasası ile oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu öncülük etmiştir. MGK'nın 1961 Anayasası'na dahil edilmesi, askeri bürokrasi tarafından Menderes Hükümeti'nin ordunun egemenliğindeki yaşanan zorluklara tepki olarak sivil hükümetleri kontrol edecek bir kurum arayışının sonucuydu (Sakallıoğlu, 1997, s. 157-158).

MGK, başlangıçta 1961 Anayasası tarafından, ordunun milli güvenlik meseleleri hakkındaki görüşünü dile getirmesi için bir platform görevi görmek üzere tasarlanmıştır. 1961 Anayasası, devlet gücünü ve egemenliğini farklı organlar ve kurumlar arasında dağıtmıştır. Bu uygulama ile bir dizi kontrol ve denge oluşturmuştur. Bu çerçevede 1961 Anayasası uyarınca 1962 yılında 129. Sayılı yasayla birlikte, Mili Güvenlik Kurulu tesis edilmiştir (Öztürk, 1993, s. 110). Ordunun gözetleme vazifesini daha iyi gerçekleştirebilmesi için kurulan MGK aracılığıyla, esas itibarıyla ordu ile sivil hükümet arasındaki iletişimi daha güçlendirmek amaçlanmıştır. 129 Sayılı Kanun'un ikinci maddesince MGK'ya ait görevler şu şekildedir; *“Milli güvenlik konusu ile ilgili düzenlemelerin yapılıp bunların düzeltilmesi gibi işleri yapmak. Tespit edilen bu konularla ilgili program ve planların oluşturulup bir düzen içerisine sokmak, konular hakkında herhangi bir toplu seferberlik ile ilgili olarak yönetsel ve hukuki önlemlerin alınması gibi konularda Bakanlar Kuruluna bildirerek bahsi geçen durumlar için bu kurumla koordinasyonu sağlamak ve yardımcı olmaktır* (Gürses, 2009, s. 57)”

MGK ile ilgili 1961 Anayasası'nın 111. maddesi kurulda yasada işaret edilen bakanların yer alacağı ve bunlarla birlikte Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanlarının yer alacağı ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın kurula başkanlık edeceği, bulunmaması durumunda Başbakan'ın başkanlık yapacağı belirtilmiştir. İlgili kanuna göre, kurulun görevi milli güvenliği ilgilendiren hususlarda alınacak olan kararların Bakanlar Kurulu ile aralarında iletişim ve koordinasyon sağlanabilmesi açısından ona bildirmesi şeklinde açıklanmıştır. MGK bu çerçevede milli güvenliği ilgilendiren hususlardaki düşüncelerini Bakanlar Kurulu'na bildirme vazifesine sahiptir. Böylece, güçler ayrılığı ilkesi çerçevesinde, MGK seçilmiş bir hükümetin “her şeyi yapabilirim” tutumuna karşı bir engel haline gelecektir. 1962 yılında ise MGK Genel Sekreterliği Kanunu yayınlanmış kanun ile kurulun askeri ve sivil üyeleri belirtilmiştir (Birand, Dündar, & Çaplı, 2002, s. 440).

12 Mart askeri muhtırasından sonra ise 1961 Anayasası'nda bir takım değişiklikler yapılmıştır. MGK'nın oluşumunda ve işlevinde değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişikliklerde; Kuvvet Komutanlarının kurula üye olması esasının getirildiği, MGK'nın gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna “bildirmesi” yerine “tavsiye etmesi” öngörülmüştür. Eski metinde Bakanlardan sonra gelen Genelkurmay Başkanı, Bakanların önüne alınmıştır. Bu şekilde askeri elitler, MGK ile birlikte aylık olağan toplantılarda milli güvenlik sorunlarının görüşülmesinde siyasi alanda etkili olmuş ve milli güvenlik siyaset belgesi şeklinde isimlendirilen yapının oluşum sürecinde önemli rol oynamışlardır. 1982 Anayasası'nın 118. maddesi, Milli Güvenlik Konseyi kararlarının hükümet için bağlayıcı olmayacağını öngörmesine rağmen, 2945 sayılı yasada “Milli Güvenlik” tanımı içinde yer alan tüm konularda hükümeti MGK'na tabi kılmaktadır. MGK'nın ulusal güvenlik algısına uygun hareket etmesini gerektirmektedir (Öztürk, 1993, s. 82-83).

28 Şubat 1997'ye giderken MGK'nın işleyişi ve yapısı kendini daha da belirginleştirmiştir. Bu süreçte iktidara yönelik irticai faaliyetler başta olmak üzere laiklik üzerinden eleştirilerin getirildiği 28 Şubat tarihli MGK toplantısı, askerin siyasete müdahalesinde kullandığı bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne kadar anayasal ve yasal dayanakları olmuş olsa bile demokratik usullerle göreve getirilmiş bir hükümetin, MGK kararları ile baskılanarak, iktidardan düşmesine neden olması anti demokratik bir görüntü sergiler (Doğan, 2020, s. 93).

Şüphesiz, MGK Kanununda 30 Ağustos 2003 tarihinde yapılan ve MGK'nın kararlarını tamamen tavsiye eden değişiklik, MGK'nın idari gücünü azaltmıştır. Ancak bu azalma yeterli değildi. Ulusal güvenlik politikasının etkileri sadece Bakanlar Kurulu ile sınırlı değildir. Bakanlıklar ve alt devlet organları da ulusal güvenlik politikasına uygun hareket etmek zorundadır.

4.1.2. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu

Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin politikaya müdahalesine kaynaklık yapan hukuksal dayanaklar arasında İç Hizmet Kanunu önemli bir yer tutmaktadır. Askeri müdahalelere, meşruiyet kazandıran bu yasa üzerinde durmadan önce, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin politikaya bakışı, kendisini devletin kurucu unsuru ve kollayıcı gücü şeklinde değerlendirmesinin arka planını görmek gereklidir. Milli Mücadele

döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde önemli bir rol oynayan Türk Silahlı Kuvvetleri, özellikle genç cumhuriyetin modernleşme süreci çerçevesinde hayata geçirilen inkılap hareketlerini desteklemiş, bu inkılapların gerçekleştirilmesinin itici bir gücü olmuştur (Güler, 2006, s. 59).

Ulus devlet anlayışı bağlamında kurulan devletin inşa sürecinde silahlı kuvvetlerin temel aktör olarak görev yapması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ideolojisinin oluşumunda ve sonrasında zor kullanma tekeli kullanmasında silahlı kuvvetlerin ana aygıt olarak görev alması, ordu teşkilatına cumhuriyet idaresini koruma ve kollama görevi için meşruiyet zemini oluşturmuştur. Silahlı kuvvetlere biçilmiş olan bu önemli rolden dolayı bu organın yetki ve etki alanı karşısına çıkmış olan zorluklar sonucunda genişletilmiştir. Bu şekilde gerçekte silahlı kuvvetlerin görev alanında olmayan ya da dolaylı bir şekilde bağlantılı bulunan önem atfettiği değerlerin zarar görmemesi için görev alanının dışına taşmaya başlamıştır. Bir anlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan ideolojik ve altyapısal yetersizliklerin bir neticesi olarak mevcut boşlukları doldurmak maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, görev alanının dışına çıkmıştır.

Bu gelişmeler sebebiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri belli dönemlerde kendi yetki alanları sınırlarına uygun davranarak devletin bir zor kullanma aracı olmuştur. Belli dönemlerde ise görev ve yetki sınırlarını zorlayarak, cumhuriyet ideolojisini koruma ve kollama görevini üstlenmiştir. Bu şekilde resmi olarak çizilen sınırların dışında, temayüllerle hareket ederek toplumsal, siyasal ve iktisadi konularda etkili olmaya çalışmıştır. Bir anlamda yeni rejimle özdeşleşen Türk Silahlı Kuvvetleri, rejimin kökleşmesi ve yerleşmesi bağlamında itici faktör olarak rol oynayarak aynı zamanda kendisine meşruiyet zemini de oluşturmuştur (Agdag, 2010, s. 15-17).

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 34. maddesine 1935 yılında ilave edilen "Ordunun görevi Türk vatanını ve Türk Cumhuriyeti'ni Anayasa'ya göre korumaktır." ibaresi ile Türk Silahlı Kuvvetlerine rejimi koruma görev ve yetkisi tanındığı iddia edilmiştir. 1960 darbesinden sonra 4 Ocak 1961 tarihinde yeniden düzenlenen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu 35'inci maddesinde bu hüküm devam ettirilmiştir. Bununla birlikte İç Hizmet Yönetmeliğindeki 85'inci maddenin 1'inci fıkrasında ordunun görevi "Türk yurdu ve Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamaktır" şeklinde açıklanmıştır. Gerçekleştirilmiş olan bu düzenlemeler ile Türk

Silahlı Kuvvetlerine aslında ülkeyi dış ve iç tehditlere karşı rejimi ve sistemi koruması konusunda hukuki bir zemin oluşturulmuştur. 1960 darbesinden sonra dönemin akademisyenleri tarafından düzenlenmiş olan Dâhili Hizmetler Yasası'nın 34'üncü maddesi, TSK'nın politika üzerindeki vesayetini pekiştirdiği görülmüştür. Bu düzenlemede ifade edilen korumak ibaresi daha çok dış tehditlere karşı ülkeyi muhafaza etmek şeklinde değerlendirilmiştir. Kollamak ibaresi ise, rejime karşı oluşacak ve içten gelen tehlikelere karşı kollamak şeklinde anlaşılmaktadır. Bu ibarelerin ortaya koyduğu gibi TSK yaptığı müdahalelerde bu yasal dayanağı kullanmıştır (Tan, 2008, s. 194-195).

Askeri darbe, muhtıra ve müdahalelerde cevaz verdiği düşünülerek hareket edilen 35'inci madde 13 Temmuz 2013 tarihinde değiştirilmiştir. Değişiklikten önce ilgili madde “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır.” şeklinde ifade edilmiştir. Maddenin sınırlarının net çizilmemesi, tehdit değerlendirilmesinin yapılmaması ilgili maddeyi muğlak bir özelliğe bürümüştür. Kavramın bu niteliği, askeri elitler tarafından geniş bir hareket serbestisi ve yasal bir dayanak olarak kullanılmıştır. 2013 yılında yapılan değişiklik ile madde “*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.*” şeklinde değiştirilmiştir.

İç Hizmet Kanununda 2013 yılında yapılan önemli değişiklik, askeri elitlere sağladığı geniş hareket serbestisini kısıtlamıştır. Yasal düzenleme yeni haliyle yurt dışı ve yurt içi ayrımına gitmiştir. Silahlı Kuvvetlerin görev tanımı yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikeleri esas almıştır. Ayrıca icra edilecek görevlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları ile tayin edilmesi kabul edilmiştir.

4.1.3. Genelkurmay Başkanlığı

Türk Silahlı Kuvvetlerinin en üst noktasında bulunması nedeniyle Genelkurmay Başkanlığı, ordu – siyaset ilişkisini şekillendiren ana aktör olarak önemli bir konum işgal etmektedir. Anayasal konumu itibarıyla her dönem tartışılan bir noktada yer alması, cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte yasal düzenlemelerle

değişikliğe gidilmesi ve asker – sivil ilişkisini anlamlandırmak bakımından üzerinde durulması gerekli olan bir konudur.

1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra kurulmuş olan ilk hükümette, dönemin Genelkurmay Başkanlığı olan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti ve dönemin Milli Savunma Bakanlığı olan Müdafaa-i Milliye Vekâleti ayrı bir şekilde düzenlenmişti. 1924 yılında yayınlanan 429 sayılı kanun ile bir Bakanlık biçiminde düzenlenmiş olan Genelkurmay'ın bu vasfı ortadan kaldırılmış, kurum Genelkurmay Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. Bu kanun ile birlikte kendisinden önceki döneme göre Genelkurmay Başkanlığı özel bir hüviyet kazanmış, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Fevzi Çakmak'ın görev süresi boyunca bağımsız bir şekilde hareket etmesi ordunun savunma politikaları konusunda hükümete çok fazla söz hakkı tanımaması, kurumun bu özerk yapısını daha da pekiştirmiştir (Tan, 2008, s. 194-195).

1924 Anayasası'nın 40'inci maddesi çerçevesinde Silahlı Kuvvetlerin barış dönemindeki yönetimi Genelkurmay Başkanlığı'na bırakılmış, Cumhurbaşkanlığına ise başkomutanlık makamını temsil etme yetkisi verilmişti. Savaş durumlarında ise Bakanlar Kurulu'nun teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek bir kişiye, ordunun komutasının verileceği belirtilmişti. 1944 yılında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde, Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlanması ile bu kurum sahip olduğu özelliği kaybetmiştir. Bu yeni düzenleme ile başbakanın önerdiği bir kişi, Bakanlar Kurulunun da onayıyla Genelkurmay Başkanlığına atanacaktır (Doğan, 2020, s. 130-131).

1924 Anayasası'ndan sonra Mustafa Kemal'in ordu üzerindeki kontrolü tam olarak sağlamasından sonra geçen 20 yıl zarfında Genelkurmay Başkanlığı görevini Fevzi Çakmak yürütmüştür. Bu süreç çerçevesinde, kurumun anayasal statüsünün nesnel hukuki düzenlemelerden daha çok öznel bir nitelik taşımış olduğu belirtilebilir. Ancak gerek Fevzi Çakmak'ın emekli oluşu gerekse bu kurumun Başbakanlığa bağlanması Genelkurmay Başkanlığının subjektif niteliğinin ortadan kalkmasına yol açmıştır (Hale, 1994, s. 83).

Bununla birlikte tek parti iktidarının son döneminde CHP'nin Genelkurmay Başkanlığı üzerinde tam olarak kontrolü sağlayabilmek için 1949'da önerdiği kanun tasarısı, mecliste onaylanarak kabul edilmiştir. Bu kanunla Genelkurmay Başkanlığı, Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu çerçevede diğer demokratik ülkelerde olduğu

gibi bir uygulamaya geçilerek, Genelkurmay Başkanlığı Savunma Bakanlığı'nın bir organı haline dönüşmüştür. Aynı zamanda, bakanlık orduya yönelik tüm işlemlerini ve ihtiyaçlarını bu kurum vasıtasıyla yerine getirir duruma gelmiştir. Yeni düzenleme ile Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanının önerisi ve Başbakanın ataması ile görevlendirilecektir (Doğan, 2020, s. 101-102).

Bir anlamda demokratikleşme açısından değerlendirilebilecek olan bu düzenlemelerden 1960 darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası ile geri adım atılmıştır. Yeni anayasa ile Genelkurmay Başkanlığı yeniden Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu düzenleme ile kurumun özerk yapısı devam ettirilmek istenmiştir. Ayrıca bu anayasa ile Milli Güvenlik Kurulu'nun kurulması, bu kurulda Genelkurmay Başkanının da yer alması, asker – sivil ilişkilerinde Genelkurmay Başkanının gücünü pekiştirmiştir (Salkın, 2010, s. 19).

Genelkurmay Başkanlığı'nın kurumsal yapısında önemli değişikliklere yol açan düzenlemelerden birisi ise, 1970 yılında yayınlanmış olan 1324 sayılı Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkilerine ait kanundur. Bu düzenleme ile Genelkurmay Başkanı, hem barışta hem de savaş döneminde Silahlı Kuvvetlerin komutasında ve idaresinde bulunacağı ifade edilmiştir. Bu düzenlemenin dikkat çeken yönlerinden birisi ise, Genelkurmay Başkanlığı'na Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili olarak askeri alanlarda önemli yetkiler tanınmış olmasıdır. Bu çerçevede Milli Savunma Bakanlığı'nın denetim ve kontrol etkinliği zayıflamıştır. Milli Savunma Bakanlığı, siyasi anlamda belirli bir özerklik elde eden Genelkurmay Başkanlığı'nın idari işlerini gerçekleştiren bir büro haline dönüştürmüştür. Bundan sonraki süreçte, ilgili kanunun 8'inci maddesi ile Genelkurmay Başkanı'nın atanma usulü Kuvvet Komutanlığı yapmış isimler arasından Bakanlar Kurulu'nun teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onaylaması ile belirleneceği düzenlenmiştir (Salkın, 2010, s. 18-21).

Bu noktada, geçmiş dönemlerde Genelkurmay Başkanı'nın seçimi 8'inci maddede yazıldığı gibi öngörülse de, uygulamada farklılıklar olmuştur. Silahlı Kuvvetlerin hiyerarşik yapısı ve iç düzeni bu konuda etkili olmuştur. TSK'nde geleneklerin ve kıdemin esas alınacağı ve “teamüllere” uyularak seçim yapılacağı öngörülmüştür. Önceki yıllarda öngörülemeyen durumlar (ölüm, istifa vb.) haricinde kimin hangi yıllar arasında Genelkurmay Başkanlığı yapacağı belirlenmişti.

17 Ağustos 2016 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Genelkurmay Başkanının atanmasında değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişiklik ile daha önce Kuvvet Komutanlığı yapmış isimlerden ibaresi kaldırılarak “*Genelkurmay Başkanı; orgeneral ve oramiraller arasından, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanıca atanır.*” ifadesi getirilmiştir. Aynı KHK ile 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerine ait kanunun iki maddesinde daha değişiklik yapılmıştır.

4.1.4. Ekonomik Dayanakları

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin işlevi ve konumu yönünden temel yapı taşlarından biri olan ekonomik gerekçeler, ordunun Türkiye’de siyasete müdahalelerinde etkili olan unsurları arasında gösterilmektedir. Önce de belirttiğimiz üzere 27 Mayıs 1960 darbesinin sebeplerinden birisi, ordu mensuplarının ekonomik koşullarının Türkiye’nin ekonomik koşullarının gerisinde kalmasıydı. Genel olarak orta sınıfta yer alan ordu mensupları, orta sınıfın güç kaybetmesi ile birlikte gelirlerinde yaşanan düşüşler müdahaleye zemin hazırlamıştır.

Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte ekonomide yaşanan liberalleşmenin, orta sınıflar üzerinde bırakmış olduğu olumsuz etkilerden, ordu mensupları da etkilenmiştir. Üretim ve bölüşüm münasebetlerinin, kapitalizmin etkisiyle değişime uğraması yaşanan bu değişimin ordu mensuplarının aleyhine işlemesi, önceki dönemlerde sahip oldukları ayrıcalıkları yitirmeleri özellikle genç subaylar üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda bu sınıflar arasında siyaset ve siyaset kurumuna karşı güvenin azalmasına yol açmıştır (Ahmad, 2002, s. 175).

Böylesine bir olumsuz tablonun ardından gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ordu mensuplarının durumunu ve saygınlığını geliştirecek bir takım adımlar atılmıştır. Askeri personelin maaşlarının yükseltilmesi ve emeklilik koşullarının iyileştirilmesi bu adımlar arasındadır. Aynı zamanda lojmanlar ve sosyal imkânlar vasıtasıyla ordu mensuplarının yaşam kaliteleri yükseltilmeye çalışılmıştır. Yönetimin sivillere bırakıldığından sonra da bu uygulamaların sürdürüldüğü görülmüştür. Bunun temel nedeni, sivil iktidarların ordu mensuplarının ekonomik koşullarını iyileştirerek onları yatıştırma ya da olası müdahalelerin engellenmesi düşüncesinden kaynaklanmıştır. Özellikle, bundan sonraki süreçte emekli komutanların önemli

bürokratik makamlarda görev alması da olası tepki hareketlerinin önüne geçmek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca, 1960 darbesinden sonra kurulmuş olan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), bu konuya örnek gösterilebilir.

OYAK, hem kamu hem de özel kuruluşların özelliklerini birleştiren karma bir kimliğe sahiptir. Yönetim ve mali açıdan özerk olmasına rağmen, Savunma Bakanlığı'na entegre edilmiştir. Yasal hükümler OYAK'a tüm varlıklarını ve gelirlerini devlet malı olarak göz önünde bulundurarak kamusal bir karakter kazandırdı. Bu nedenle OYAK ile çatışmaya giren bir kişi veya kurum sanki devletle çatışmış gibi muamele görmüştür. Başka bir deyişle, OYAK diğer kamu kurumlarının sağladığı "haklar, yetkiler ve imtiyazlara" sahip kılınmıştır. Aslında kurulduğu süreçte bütün ordu mensuplarının iştirakinin zorunlu olduğu ek bir sosyal güvenlik kuruluşu olarak oluşturulan OYAK, devletin sağlamış olduğu ayrıcalıklar ve zorunlu kesintilerle birlikte önemli bir sermaye grubuna sönüşmüş, devletin desteklemiş olduğu karlı yatırımlarla Türkiye'de ekonominin önemli bir unsuru haline gelmiştir (Akça, 2010, s. 8-10).

1960 darbesinden itibaren ekonomik imkânları geliştirilen ordu, oluşturmuş olduğu bu statükonun devam ettirilmesinden yana olmuştur. Ayrıca bu süreçte, işveren konumuna yükselmesi ve burjuvallaşma sürecine girmesi büyük sermaye grupları ile uyumlu bir ilişki geliştirmesine yol açmıştır. 1970 askeri muhtırasından ve 1980 askeri darbesinden sonra sermaye gruplarının beklentilerine cevap verecek şekilde düzenlemeler yapılmış olması bu durumu göstermiştir. Tarihsel çerçevede, ekonomi ile olan ilişkilerinin iç içe geçmiş olduğu düşünüldüğünde ordunun siyasete müdahalelerinin ekonomik boyutları daha kolay anlaşılacaktır (Tan, 2008, s. 204-206).

Türk Silahlı Kuvvetlerinin dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla, Türk Uçak Sanayi Anonim Ortaklığı (TUSAŞ), 1973 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde kurulmuş, kısa sürede söz konusu Vakıflar tarafından ASELSAN (1975), İŞBİR (1978), ASPILSAN (1981), HAVELSAN (1982) gibi şirketler kurularak savunma sanayinde yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Bu kuruluşlar özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında yaşanan ambargo sürecine çözüm bulmak amacıyla kurulmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), 3388 sayılı kanun ile 17 Haziran 1987 tarihinde kurulmuş, 26 Eylül 1987 tarihinde faaliyete başlamıştır. TSKGV, kuruluşundan itibaren ülkemizde savunma sanayine yatırım yapmış, yerli ve

milli üretimin gelişimi için çaba sarf etmiştir. TSKGV, savunma sanayisinde yatırım yapan ASELSAN, ROKETSAN, TUSAŞ, İŞBİR, HAVELSAN ve ASPİLSAN ile bağlı ortaklık sahibidir.⁶

Parla'dan aktaran Uluçakar'a (2013, s. 146) göre OYAK ve TSKGV, TSK'yı merkantilistleştirirken, Türk ekonomisini de militerleştirmiştir. Parla, OYAK ve TSKGV'nin, Türk ekonomik ve siyasal yaşamı bakımından iki önemli sonucu ortaya çıkardığını değerlendirmektedir. "Bunlardan birincisi; ordunun kapitalist ekonomideki varlığının büyümesidir. İkincisi ise; Türk ekonomisinin yapısının, savaş sanayinin gelişmesinin planlanmasıyla iyice militarize olduğudur".

OYAK'ın Türk ekonomisinde elde etmiş olduğu bu konumundan dolayı TSK'nın ekonomik gelişmelere karşı refleksleri hassaslaşmış, bu nedenle ekonomik konulara ilişkin etkin bir tutum sergilemeye başlamışlardır. Özellikle OYAK'ın ordu mensuplarına sağlamış olduğu avantajlarla ekonomik bağlamda kamu bürokrasisinde ayrıcalıklı bir konum elde eden bu sınıf, muhafazakârlaşmış ve avantajlı konumlarını devam ettirmek istemişlerdir (Akça, 2010, s. 29).

Ordu gerek askerî endüstriyel kompleksin bir parçası olarak gerekse sahip olduğu/kontrol ettiği korporatif yapılar itibarıyla, bir ekonomik güç olma niteliğindedir. Bu durumda; TSK'nın, sermayenin dünya kapitalist sistemine eklemlenme sürecinin gerektirdiği hegemonya kompozisyonlarının gereği olarak, siyasete müdahil bir unsur olarak kullanılabilme potansiyeline sahip olduğu da değerlendirilebilecektir (Uluçakar, 2013, s. 148).

4.1.5. Askeri Yargı

Askeri yargı, adli ve idari yargıdan farklı olarak görev alan, askeri ceza yargı sahasında yürütülen yargı faaliyetidir. Askeri yargı sisteminin kökeni 16'ncı yüzyıla dayanmaktadır. Birliklerin disiplinini muhafaza etmek ve itaat anlayışına bağlı kalmasını sağlamak için kurulmuştur.

Cumhuriyet ilanından sonra girilen büyük hukuk devrimi sonucunda Askeri Ceza Kanunu ile Askeri Yargılama Usul Kanunları yeniden düzenlenerek 15.10.1930

⁶ <https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

tarihinde yürürlüğe girmiştir. Her iki kanun ile Divan-ı Harpler kapatılarak yerine Askeri Mahkemeler kurulmuştur. Gizlilik esası kaldırılarak açık yargılama usulü kabul edilmiştir (Aytaş, 2002, s. 17-18).

Kuruluş döneminden sonra 25 Ekim 1963 tarihinde 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usul Kanunu resmi gazetede yayınlanmıştır. Bu kanunun 9’uncu maddesinde askeri yargının görev alanı belirtilmiştir. *“Askeri mahkemeler kanunlarda aksi yazılı olmadıkça asker kişilerin askeri olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir.”* Kanunda ayrıca Askeri Ceza Kanununun 55, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 81, 93, 94, 95, 100, 101, 102’nci maddeler ile 148’inci maddenin (b) fıkrasındaki suçlardan dolayı asker olmayan kişilerin de askeri mahkemelerde yargılanabileceği ifade edilmiştir.

Askeri yargı, adli yargı gibi iki derecelidir. Bu yargı kolunun ilk derece mahkemeleri, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleridir. Üst yargı mahkemesi ise Askeri Yargıtay’dır. Disiplin mahkemeleri birliklerde bulunan üç subay üyeden teşkil edilir. Bu mahkemeler genellikle küçük çaplı disiplin suçlarına bakar. Kısa süreli kaçma (6 gün), astına sövmek, hakaret etmek, nöbet talimatına aykırı hareket etmek vb. Disiplin mahkemesinin verdiği cezalar disiplin cezaevlerinde çektirilir. Askeri mahkemeler iki askeri hâkim ve bir subay üyeden oluşur. İddia makamında ise askeri savcı bulunur. Askeri mahkemelerin görevleri Anayasamızın 145’inci maddesinde belirtilmiştir. Asker kişilerin askeri ceza kanununda yer alan suçları, askeri mahallerde veyahut askerlik hizmet ve göreviyle ilgili olarak işlenen suçlar askeri mahkemelerin görev alanına girer (Gözler, 2006, s. 112-117).

Asker kişilerin idari eylem ve uyuşmazlıklarına bakan merci Askeri Yüksek İdare Mahkemesidir. 4 Temmuz 1972’de 1602 sayılı kanunla kurulmuştur. İdare mahkemesi olarak ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yapmıştır.

Askeri yargı faaliyetleri 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile sonlandırılmıştır. Referandumda Anayasanın 18 maddesi üzerindeki değişiklikler oylanmıştır. Referandum neticesinde Anayasanın 142’nci maddesi değiştirilerek askeri mahkemeler kapatılmıştır. *“Ancak savaş halinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili*

olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askeri mahkemeler kurulabilir.” hükmü getirilmiştir. Kapatılan askeri mahkemeler nedeniyle Anayasa mahkemesi üye sayısında da değişikliğe gidilmiştir. Normalde üye sayısı 17 olan Anayasa mahkemesinin, bir üyesi Askeri Yargıtay’dan, bir üyesi Askeri Yüksek İdare Mahkemesinden seçilmekteydi. Referandum değişikliği ile beraber Anayasa Mahkemesi üye sayısı 15 olarak değiştirilmiştir.

Günümüzde referandum değişikliği ile barış zamanında askeri mahkemelerin kurulması yasaklanmıştır. Asker kişilerin işledikleri disiplinsizlikler 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanununa göre işleme tabi tutulmaktadır. TSK personelinin görevleriyle ilgili suçlardan yargılamaları adli yargı mahkemelerinde, idari işlem ve uyuşmazlıkları ise idare mahkemelerinde görülmeye başlanmıştır.

4.2. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Maddi Olmayan Güç Kaynakları

Türk Silahlı Kuvvetlerinin politik gücünün maddi kaynakları yasal düzenlemeler, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu, OYAK gibi resmi kurumlar ve kuruluşlardan oluşmaktadır. Politik güç, salt maddi kaynaklardan ibaret değildir. Silahlı Kuvvetlerin toplumla olan ilişkisinden meydana gelen maddi olmayan güç kaynakları mevcuttur. Maddi olmayan güç kaynakları çalışmamızda iki başlık altında toplanmıştır. Birincisi, TSK’nın geçmişinden kendisine görev olarak belirlediği tarihi misyondur. İkinci güç kaynağı ise kültürün siyaset alanında davranışların oluşmasında neden olan siyasi kültür kavramıdır.

4.2.1. Tarihi Misyon

Ordu, geleneksel Türk devletlerinden itibaren siyasal hayatın en önemli kurumlarından birisi olmuştur. Askeri elitler yaptıkları açıklamalar, bildiriler, geziler, ziyaretler ve denetlemelerle politikaya yön verenlerden olmuştur. İktidar, muhalefet, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerle kimi zaman direkt olarak kimi zaman dolaylı yollarla iletişim halinde bulunmuştur. Bu rolü itibarıyla Silahlı Kuvvetler, Türk siyasetinin dinamik ve başat bir aktörü olarak karşımıza çıkar.

Ordu, toplum tarafından kendisine tevdi edilen bir görev tanımına sahiptir. Diğer taraftan Silahlı Kuvvetlerin kendine nasıl bir rol biçtiği soru işaretidir. Bu bağlamda,

subaylar kendilerini politik hareketlerin planlayıcısı ve doğrulayıcısı olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu misyon, Osmanlı'dan sonra kurucusu olduğu Cumhuriyet döneminde de kendini göstermiştir. Karpata göre ordu, Osmanlı geleneksel döneminden miras kalan en eski ve tek kurumdur. Erkan-ı Erbaa'nın en tepesinde yer alır. Erkan'ı Erbaa, dört bacadan oluşan sosyal organizasyon yapısıdır. Bu yapı savaşımlar, ulema, esnaf (tüccar) ve reayadan oluşmaktadır (Karpata, 1970, s. 1656).

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar sosyal hayatta iki sınıfa ayrılmıştır. Bu iki sınıf askeri ve reayadan meydana gelir. Askeri sınıf, padişah tarafından kendilerine yönetme hakkı tanınan ve devlet işlerini yürütmekle sorumlu memurlardır. Ulema, ilmiye mensupları, askerler ve yöneticiler askeri sınıfı oluşturmaktaydı. Bunların dışında kalan halk ise reayayı teşkil etmekteydi. Askeri sınıf mensupları bazı vergilerden muaf tutulur ve ayrı bir yargılama sistemine dâhildirler. Yöneticiler ayrı imtiyazlara sahip olduğu gibi hata yaptıklarında müsadere, idam gibi cezalara çarptırılırlar. Ulemaya ise kolay kolay ceza-i müeyyide uygulanmaz ancak görevden el çektirilir.

24 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet, cemaatten topluma, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş olarak açıklanan yeni bir siyasal kamusal alan anlayışının ve onun aktörü olarak "vatandaş"ın ortaya çıkışına vesile olmuştur. İkinci Meşrutiyetin getirdiği modern yönetim anlayışında eşitlik önemli bir kazanım olarak ortaya çıkar. Vatandaşların başlıca görevleri, kanunlara itaat etmek, askerlik yapmak ve vergi vermektir. Bu görevler, vatandaşlar arası görev eşitliğini sağlarken haklarda da eşit bir vatandaşlık topluluğunun kurulmasına önayak olmuştur. Çağdaş topluma yönelik bir dizi yeniliğin gündeme geldiği, kişi hak ve özgürlüklerinin yeni dönemin temel sorunsallarını oluşturduğu ve yeni bir insan tipinin yaratıldığı II. Meşrutiyet döneminde "Osmanlı", artık reaya ve tebaa niteliğini yitirmiş, "vatandaş" olmuştur. Cemiyet, toplumsal bir kategori olmaktan çok, bir yığını ifade eden ahalinin yerini almıştır (Polat, 2011, s. 136).

Osmanlı'dan devralınan tarihi misyon, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam etmiştir. TSK'nın geleneksel yönetici kimliğinin, toplumun tüm kurum ve kuruluşlarına nüfuz edecek şekilde yayılmasının arkasında, aslen köylü olan bir halkın

toplumsallaştırılması işlevi bulunmaktadır. Cumhuriyet ideolojisinin “muasır medeniyetler seviyesi” hedefi sonucunda böyle bir toplumsallaştırma misyonunun, doğal olarak onu taşıyacağı statü, büyük manevi bir değere sahiptir. Bu stratejik konumun halkta karşılığını bulmasını sağlayan ve sağlamlaştıran da, kuşkusuz TSK’nın bu resmi modeli zorunlu askerlik yoluyla tüm erkeklere benimsetme kolaylığına sahip olan kültürel kimliği ve geleneksel örgüt yapısıdır (Köse, 2008, s. 87).

Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki devamlılık unsurlarından bir tanesi de seçkinlerin süregelen hâkimiyeti olduğu ve Rustow’dan yaptığı aktarma ile Osmanlı subaylarının %93’ünün ve memurlarının da %85’inin Cumhuriyet döneminde görev aldığı belirtilmektedir. Bu duruma benzer bir şekilde Cumhuriyet’in Osmanlı’dan aşırı derecede seçkinci bir dünya görüşü devraldığını belirten Özbudun, bu bürokratik yönetim geleneğinde resmi seçkinlerin kendini toplumun üzerinde ve devletin gerçek hizmetkârları, kamu yararının tek koruyucusu ve modernleşme araçları olarak gördüğünü ifade eder (Arpacı, 2020, s. 191).

Türk ordusu, dünya üzerinde en eski ve köklü ordulardan biridir. Tarihi M.Ö.209 yılına dayanmaktadır. Kurumsal aidiyet duygusu yüksek, teamüllere ve geleneksel bir yapıya sahiptir. Ordu’nun, eski Türk devletlerinden ve Osmanlı’dan aldığı mirastan biri “devletle özdeş” görülmesidir. Devletin varlığı, ordunun varlığı anlamına gelir. Bu nedenle devletin güvenliğinin tehlikeye düştüğünün düşünülmesi askerler için siyasetin oyun alanına dâhil olmayı gerektiren bir durum olarak kabul edilmiştir. Siyaset tarihimizde gerçekleşen müdahalelerin dayanağı olarak bu düşünce gösterilmiştir.

Ordunun devletin en yüksek erdemini temsil ettiği, devletin toplumla eş anlamlı olduğu ve kültürel-dini kimliği için önemli birleştirici roller oynadığı kabul edilir. Atatürk’ün Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte reform hareketleri görece kolaylıkla gerçekleşmiştir. Bunda “Gazi” unvanıyla beraber muzaffer bir komutan olması ve halkı geçmiş bağlara bağlamanın tek garantörü olarak görülmesinin etkisi vardır. Atatürk, Silahlı Kuvvetler personelinin siyasette bulunmamasını prensip olarak belirlemiştir. Nitekim bu dönemde aktif görevde olan hiç kimse kabinede görev almamıştır. Ancak kabine üyelerinin çoğunluğu asker kökenli kişilerdir. 1920’den 1948’e kadar her hükümette genellikle askerlik geçmişi olan bakanlar vardır. 1950 – 1960 arasındaki

dönemde ise esas olarak sivil bakanlar mevcut olsa da emekli askerleri görmekteyiz. Bu noktada ele alınması gereken, Ordunun hükümete direkt müdahalesi değil yönetim ve devlet ile olan ilişkisidir. Bu bağlamda tarihi bağlardan gelen süreklilik değişime karşı galip gelmiştir (Karpat, 1970, s. 1658-1659).

Jenkins, Türk ordusunun konumunu şu şekilde tanımlar. Türk toplumunda askeri elitler ile seçilmişler arasında bir tezat bulunmaktadır. Askeri elitler erdemli davranışları temsil ederken, seçilmişler ise yolsuzluk ve başarısız yönetim ile ilişkilendirilir. Atatürk'ün orduyu tanımlarken kullandığı “Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesi” düstur edinilmiştir. Bu ifade ışığında askeri erdemler, milli karakter ile bütünleşir. Bunun sonucunda askeri elitler kendilerini seçilmiş politikacılardan daha çok “Türk ulusunu ve ideolojisini” korumada nihai sorumlu olarak görür (Jenkins, 2001, s. 21).

4.2.2. Siyasal Kültür

Siyasal kültür ilk olarak 1963 yılında Gabriel Almond ve Sidney Verba tarafından yapılan çalışma ile sistematik olarak incelenmeye başlamıştır. “The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations” adlı eserde yazarlar ABD, Meksika, Almanya, İtalya ve Birleşik Krallıktaki binlerce kişiyle hükümetleri ve politik hayatları hakkında mülakat yapmıştır. Eserde siyaset alanında davranışların oluşmasında kültürün etkisi araştırılmıştır. Almond ve Verba siyasi kültürü, bireysel tutumların genel siyasi sistem yapısıyla birleştiren bir unsur olarak kabul eder (Çalışkan, 2016, s. 24-25).

Bir başka anlatımla siyasal kültür, siyasal yapı ve siyasal sistem, birbirleri üzerinde belirleyici ve yönlendirici etkiye sahip, her birinin açıklaması bir diğerlerine değinilerek yapılan kavramlardır. Ancak bunun yanında siyasal kültürü çeşitli boyutlarını öne çıkararak anlamlandıran ve bu anlamlandırmalar üzerinden inceleyen yöntemlerden söz edilmektedir.

Siyasal kültürün öğeleri, G. Almond'un sınıflandırmasında üçe ayrılmaktadır (Yılmaz L. , 2003, s. 34-36):

- Bilişsel öğeler: Bireyin içinde yaşadığı toplumun siyasal alanına ilişkin, çeşitli yollardan elde ettiği belli bir bilgisi, algılaması ve inancı vardır. Bunlar bireyin sistemle olan bağıını kurmaktadır.

- Duygusal öğeler: Yukarıdaki alana göre daha öznel olan duygusal öğeler, siyasal alanı duygusal dürtülerle yorumlamayı kapsamaktadır. Belli bir siyasal parti başkanına beslenen sevgi ya da nefret, buna örnektir.

- Değerlendirici öğeler: Birey, siyasal alana ilişkin çeşitli değer yargılarına sahiptir. Bu değer yargıları bireyin daha önce edindiği temel kabulleri referans almaktadır. Laikliğe önem veren bir değer yapısına sahip kişinin, dinsel tınılar taşıyan siyasal söylemlere tepki duyması bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Heper'e (2018, s. 20) göre Türkiye'nin siyasal kültürünün, ülkedeki siyasal sorunları ağırlaştıran bir öğe olduğu düşüncesi reddedilmesi mümkün olmayan bir tezdır. Siyasal kültür bir boşluk içerisinde oluşmaz ve kültürel örüntülerle hangi etkenlerin yol açtığı sorusuna da yanıt bulmak zorundadır. Ayrıca siyasal kültürü temel bir neden olmaktan çok, mevcut durumun daha da zorlaşmasına yardım eden bir etken olarak kabul eder.

Türkiye'de yaşanan siyasal sorunlar, ülkenin siyasi kültürü ile yakından ilişkilidir. Mardin'den aktaran Heper (2018, s. 19), ülkemizin siyasal kültür özelliklerini şu şekilde açıklamıştır. Muhalefete karşı hoşgörüsüzlük, iktidarı mutlak görme eğilimi ve grup içi üyelere aşırı bağlılık, grup dışındakilere karşı olumsuz tavır alma çoğulcu bir siyasal sistem için uygun olmayan eğilimler olarak yorumlanmıştır.

Heper'in tasvir ettiği olumsuz siyasal kültür özellikleri siyaset tarihimizin her döneminde tezahür etmiştir. Bu anlaşmazlıklar ve iktidar – muhalefet arasındaki keskin çekişmeler zaman zaman meclis çatısı altından çıkarak sokaklarda da karşılık bulmuştur. Diyalog ve işbirliği kültürünün eksikliği bu süreci hızlandırmıştır. Bu noktada, Silahlı Kuvvetler yaşanan hadiselerin boyutu doğrultusunda müdahalede bulunmaktan kaçınmamıştır.

Bir diğer taraftan Görmez'e (1999, s. 17) göre Türkiye'de devlet anlayışı, vatandaşlar için "Kutsal"lardan biridir. Baba kavramı hâkim devlet anlayışına işaret

eder. Bu yönüyle Türkiye, Doğu toplumlarına özgü bir gelenek olan ve Osmanlı'dan miras kalan geleneksel devlet ve "itaat" anlayışını korumaktadır. Siyasal kültürün olumsuz nitelikleri orduyu siyasetin oyun alanına davet ettiği gibi olumlu nitelikler de buna müsaade etmektedir. Görmez'in devlet anlayışı tanımı bu özelliğe örnek olması nedeniyle verilmiştir.

Uluçakar'a (2013, s. 80-81) göre, Orduların devlet aygıtını oluşturan parçalardan biri olması nedeniyle, devlet merkezli bakış açılarının hâkim olduğu ve devletin kutsandığı toplum yapılarında, devletle ordu özdeşleşebilmektedir. Devletin görece özerkleşen ve ayrışan konumu orduları da özerkleştirmektedir. Ancak gerek "her özerkleşen yapının pretoryen özellikler taşıdığı" hususunun gerekse de "pretoryen özellikler taşıyan orduların bütünüdür darbelerle siyasete müdahil oldukları" hususunun da bir veri olma özelliği göstermediği görülmektedir. Uluçakar'ın yaptığı bu tanımlama bize sivil – asker ilişkilerinin somut veriler üzerinden değerlendirilemeyeceği ve her ülke nazarında kendine özgü bir doğasının olduğunu göstermektedir.

Devlet olgusu, siyasal kültürün ortaya çıkmasına neden olur. Berki'den aktaran Heper (2018, s. 27), siyasal kültür yönelimlerini aşkıncılık (devletçi yönelim) ve araçsalcılık (toplumcu yönelim) olarak ayrıştırır. Aşkıncılık, insanın ahlaki bir topluğa ait olduğunu ifade eder. Topluluk çıkarı bireyin çıkarının önündedir. Kurumlar tek tipli bir biçimde algılanır. Kanun, vatandaşların kolektif akıl ve iradesinin ifadesi olarak görülür. Aşkıncılık son kertede görevin kutsallaştırılmasını ifade eder. Araçsalcılıkta ise, bireylerin gruplardan bağımsız kimlikleri, ahlaki duygu ve amaçları vardır. Araçsallık, özgürlük, farklılık ve çoğulluğu ifade eder. Bu açıklamalar ışığında Türkiye'nin ılımlı aşkıncı bir yönetim sergilediği kabul edilebilir. Ancak Silahlı Kuvvetlerin müdahale ve yönetimde bulunduğu dönemler, özellikle 1980-1983 arası dönem aşırı aşkıncılık örneği sergiler.

Türkiye'de ordunun siyaset sahasındaki genişliği ve halkta karşılık bulduğu meşruiyet zemininin önemi, toplumsal yaşamın her alanında oynadığı siyasal stratejik rol ile ilişkilidir. Tarihsel olarak Türk ordusunun siyasete katılım parametrelerini belirleyen şey, onun tutum ve söylemi değil, siyaset sahnesindeki stratejik konumu olmuştur (Cizre, 2014, s. 64-67).

TSK, diğer ülke ordularına kıyasla daha fazla konuşan, ama kendisi hakkında konuşulmasından da bir o kadar rahatsız olan bir kurumdur. Demokratik yönetimlerde genellikle ordunun siyasal ve toplumsal olaylarda sessiz kalması istenir. Türkiye’deki siyasal kültürde ise toplumun ordu konusunda ya dilsiz olması ya da konuştuğunda övücü sözler dışında bir şey söylememesidir. Türkiye’de TSK’nın bu söz söyleme üstünlüğünün kaynağı, merkezinde ordunun yer aldığı ulusal güvenlik ideolojisinden kaynaklanmaktadır (İnsel & Bayramoğlu , 2013).

5. TÜRK SİYASETİNDE ORDUNUN ROLÜNÜN BELİRLENMESİ

Araştırmanın beşinci bölümünde Türk siyasetinde ordunun rolünün belirlenmesi ele alınacaktır. Bu bölümde özellikle ordunun siyasete müdahale tipolojilerinin Türk siyaset tarihinde karşılık bulması ve askeri müdahalelerin hangi tipoloji sınıfına girdiği analiz edilecektir.

5.1. Türk Ordusunun Hakemlik İşlevi (Veto Rejimi)

Bu müdahale tipolojisinde, askeri elitlerin iktidar erki ile olan ilişkisi her ne kadar pasif bir izlenim sergilese de mevcut durumda aksini görebilmekteyiz. Karar alıcı konumundaki siyasetçiler, askeri elitlerin ne düşüneceğini, nasıl tepki vereceğini daima hesaba katmaktadır. Bu durum bize Demokles’in Kılıcı deyimini hatırlatmaktadır. Sirakuza Kralı Dionysos, kral olmanın çok rahat olduğunu düşünen Demokles’i bir akşam yemeğine davet eder. Kral, hizmetkârlardan yemek esnasında kendisine gösterilen hizmetin aynısını Demokles’e gösterilmesini ister. Demokles yemeğine keyif içerisinde başlar ancak bir süre sonra hemen tepesinde tavana ince bir sicimle asılmış kılıcı fark eder. Bu andan sonra Demokles büyük bir tedirginlikle hareket eder. Veto (Riyaset) rejiminde de iktidar sahipleri, karar alma esnasında askeri elitleri bu örnekteki gibi bir baskı unsuru olarak kabul edebilir.

Siyaset tarihimizde ordunun hakemlik rolünü üstlenerek siyasete müdahale ettiği durumlar mevcuttur. 12 Mart 1971 muhtırası, 28 Şubat 1997 post-modern darbesi ve 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıralar hakemlik işlevine örnek gösterilebilir.

12 Mart 1971 muhtırası, saat 13.00’de radyoda okunarak Başbakan Süleyman Demirel’in görevi bırakması istenmiştir. Muhtıra yazılı olarak Cumhurbaşkanı Cevdet

Sunay, Başbakan Demirel, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosuna da gönderilmiştir. Muhtıranın ardından Bakanlar Kurulu olağanüstü toplanmıştır. Toplantı sonucunda Başbakan Süleyman Demirel ve hükümetin istifasına karar verilmiştir. Muhtıradan yaklaşık dört saat sonra saat 17.00’de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a istifa mektubu sunulmuştur (Ertem, 2018, s. 658-659).

“Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına,

Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zatı devletinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip bugün saat 13.00’te Türkiye Radyolarından Türk Kamuoyuna duyurulan muhtırayla anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygıyla arz ederim. “

Süleyman Demirel, Başbakan (Cumhuriyet, 13 Mart 1971)

Silahlı Kuvvetlerin yayınladığı muhtıra neticesinde bir gün dahi geçmeden hükümet istifa etmiştir. Bu noktada silahlı kuvvetlerin müdahale aşamasında herhangi bir eyleme geçmemesi hakemlik işlevinin bekçilik işlevi ile olan farkını göstermektedir. 12 Mart muhtırası, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleri gibi siyasete doğrudan müdahalede bulunmamıştır. Ancak, elde edilen netice itibarıyla askeri elitlerin istenilene ulaştığını görmekteyiz.

Tosun’a (1991, s. 92) göre Türk ordusu bu olayla beraber siyasetin kurallarını belirleyen bir hakem rolünü üstlenmiştir. Ordu muhtıra ile siyasi yönetimi ele geçirmemiş ve partiler üstü hükümetin kurulmasını istemiştir. Bu haliyle siyasette pasif bir görüntü sergilemiştir. Ordunun yönlendirmesi ile iki dönem Nihat Erim başkanlığındaki hükümetler iktidarda kalmıştır. Bu yönüyle ordu, siyasete dışardan müdahale ederek hakemlik işlevini yerine getirmiştir.

5.2 Türk Ordusunun Bekçilik İşlevi (Muhafız Rejimi)

Türk Silahlı Kuvvetleri, cumhuriyetin kurulması ve modern bir ulus inşa sürecinde büyük bir görev üstlenmiştir. Yerine getirdiği bu görev nedeniyle ordu kendini cumhuriyet rejiminin ve sistemin koruyucusu olarak görmektedir. Müdahale tipolojisi olarak bekçilik rejiminde, silahlı kuvvetler koruyucusu olduğu düzenin tehlikeye düştüğünü düşünmesi halinde kendini görevli addeder.

Askeri elitler, bir dönüşümle gerçekten kendi ideolojileri çerçevesinde bir devlet işleyişini tesis ederken, var olan siyasi iktidarı ortadan kaldırarak otoriter özellikler taşıyan bir siyasi yapıyı da inşa etmektedirler. Muhafızlık rejimi ya da bekçilik işlevinde çoğu zaman azınlık özellikleri taşıyan bir grup izlenimi veren askeri elitler, sahip olmuş oldukları silahlı güç ve unsurlarına dayanarak talep etmiş oldukları amaçları hayata geçirebilmek için her çeşit siyasi grup ya da sivil toplum örgütü üzerinde baskı da uygulayabilirler (Doğan, 2020, s. 67).

Siyaset tarihimizde Silahlı Kuvvetler iki defa doğrudan müdahalede bulunmuştur. Bu müdahaleler 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleridir. 12 Eylül bildirisinin incelenmesi neticesinde Silahlı Kuvvetlerin tipik bekçilik (muhafız) işlevini yerine getirdiğini görmekteyiz.

12 Eylül 1980 askeri darbesi 1960 darbesi sonrası yapılan ikinci doğrudan müdahaledir. Bu müdahale sonrası Süleyman Demirel hükümeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedilerek Silahlı Kuvvetler komuta kademesi yönetimi devralmıştır. Devlet başkanı olarak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren kendini atamıştır.

Yönetimde kalma süreleri iki veya dört yıl olarak gösterilen, yani iktidarda süresiz kalmayı amaç edinmeyen muhafız rejimleri, doğrudan siyasi iktidarı devraldıkları için, veto rejiminden farklı olarak yönetime doğrudan müdahil olmaktadır. Böylece daha sağlam bir nüfuz ve yüksek bir denetim sağlamış olurlar. Bu rejim modelinde, askerler, sivil siyasi iktidarın sorumlusu olduklarına inandıkları tüm olumsuzlukları düzeltmeyi kendilerine görev edinirler. Bu doğrultuda, müdahale etmelerine neden olan konuların tekrar yaşanmaması için yapacakları düzenlemeleri hayata geçirdikten sonra, yönetimi sivil politikacılara bırakmayı amaçlarlar. Bu rejimde de tüm askeri rejimlerde olduğu gibi, sivil hakları sınırlandıracak yapıda bir baskıcılık uygulanır (Doğan, 2020, s. 68).

Süresiz elde tutmaya niyet etmeden doğrudan siyasi iktidarı devralan bekçilik işlevi, daha yüksek bir kontrol ve nüfuz etme sağlamaktadır. Bu rejimde, askeri elitler sivil iktidarların yarattığı “pisliği temizleme” nin kendilerine düştüğünü iddia ederler ve askeri müdahaleye yol açan durumun bir daha yaşanmasına imkân vermeyecek koşullar yaratıldıktan sonra yönetimi devrederler (Hale, 2014, s. 361).

Silahlı Kuvvetlerin yönetiminde bulunan siyasi iradeyi değerlendirme hususunda bir görevi bulunmamaktadır. Ancak müdahalelere zemin hazırlayan durumlar ve bildiri metinleri incelendiğinde siyasi partilerin çekişmeleri, bozulan refah ve huzur ortamı, milli birlik ve beraberliğin sağlanamaması gibi nedenler göze çarpmaktadır.

Bu noktada Gürbüz'e (2017, s. 118) göre, seçilmişlerin toplumun istek ve ihtiyaçlarına cevap verememesi, meydana gelen toplumsal hadiseleri yatıştırmak için gerekli önlemleri almada uygun hareket tarzlarını seçememesi, kısacası yönetimde yaşanan istikrarsızlıklar silahlı kuvvetlerin siyasal sürece müdahale etmesine olanak sağlarken; müdahale açısından da bir meşruluk kaynağı oluşturmaktadır. Gürbüz bu hususu "seçilmişlerin yetersizliği" olarak tanımlamaktadır.

Bekçilik işlevinin ülkemizdeki uygulamalarında göze çarpan bir diğer konu siyasal partilerin kapatılmasıdır. 1960 darbesinde iktidar partisi, 1980 darbesinde ise tüm siyasi partiler kapatılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası askeri yönetim on sekiz ay sürmüştür. 12 Eylül 1980 darbesinde ordu, yönetimi 1983 yılı kasım ayında yapılan seçimler sonrasında devretmiştir.

5.3 Türk Ordusunun Yöneticilik İşlevi (Hükmedici Rejim)

Yöneticilik işlevi siyasete müdahale tipolojilerinin sonuncusudur. Bu tipoloji aynı zamanda hükmedici rejim olarak da adlandırılır. Diğer iki işlevden farklı olarak yöneticilik işlevi sistemde daha radikal ve kalıcı değişiklikler yapmayı hedefler. Askeri elitlerin bu sistemdeki asıl amaçları siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıyı değiştirmektir.

Bu işlev modelinde askeri elitler, mevcut siyasi kurumları, siyasi partileri ve siyasi oluşumları ortadan kaldırarak gücün dağılmasını engellemek isterler. Uzun bir zamana yayılan belirleyici hedefler oluştururlar. Diğer modellerden çok daha fazla yönetimde kalmayı amaçlarlar. Medyayı katı bir denetim ve baskı altında tutarlar, kendi kuracakları siyasi ve sivil örgütler dışındakileri ve partileri kapatarak amaçlarını gerçekleştirirler. Bu modeli daha çok Latin Amerika devletlerinde görmekteyiz (Doğan, 2020, s. 71).

Siyaset tarihimizde yöneticilik işlevine örnek gösterebileceğimiz bir dönem yoktur. Bu durumun ülkemizde görülmemesini Kayalı (2000, s. 73) şu şekilde açıklamaktadır. 27 Mayıs darbesi sonrası MBK, ülkeyi olabildiğince çabuk demokratik bir yönetime geri verme sözünü tutmuştur. Bunun temel nedeni Atatürk'ün hayatı boyunca orduyu ve siyaseti ayrı tutma çabaları ve vurgusuydu.

Bir diğer taraftan silahlı kuvvetlerin darbeler sonrası yaptığı yapısal değişiklikler neticesinde kurumsal ve siyasi özerkliğini koruyarak gücüne güç katan bir hal aldığını görmeliyiz. Anayasal değişiklikler ve çeşitli düzenlemeler özerk konumlarını daha da ayrıcalıklı bir yere taşımaktadır. Bu durumda, “Silahlı kuvvetler yöneticilik işlevini fiilen yerine getirmeden siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıda kalıcı değişiklikler yapabilmekte midir?” sorusunu karşımıza çıkarıyor.

Cizre'ye göre, ordu her müdahale sonrasında anayasal yetkilerle beraber bir kazanım elde etmektedir. 1982 anayasası bir yandan kişisel hak ve özgürlükleri büyük ölçüde sınırlarken, ordunun siyasal sistemdeki veto gücünü öylesine arttırmıştır ki, artık siyasette kaba askeri müdahalelere hacet kalmamıştır (Cizre, 2014, s. 62).

Ordunun siyasete müdahale tipolojileri, müdahale şekli, iktidarda kalma süresi, müdahale sonrası yapılan ekonomik, siyasal ve sosyal değişikliklere göre belirlenmektedir. Tanımlamaları yapılan bu üç tipolojinin, teorik olarak ayırt edilecek başlıkları olsa dahi pratikte bu durum farklılık gösterebilmektedir. Üç askeri rejim arasında geçirgenlik olduğu, su geçirmez sınırların olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk Silahlı Kuvvetleri, Karpaz'a (1970, s. 1656-1660) göre devletin en yüksek erdemini temsil eden, Osmanlı geleneksel döneminden miras kalan en eski ve tek kurumdur. Ordu, Osmanlı'dan bürokratik yönetim geleneği ve seçkinlerin süregelen hâkimiyetini devralmıştır. Osmanlı'dan devralınan bu nitelikler orduya tarihi bir misyon olarak yüklemiş ve özerk bir karaktere sahip olmasına neden olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri güç kaynağını cumhuriyet dönemi yasal düzenlemelerden almakla beraber eski Türk devlet geleneklerine kadar dayanan bir mirasın da sahibidir.

Çalışmanın birinci denencesinde, *“Türk siyaset hayatındaki ordu – siyaset ilişkisinin temelini Osmanlı'dan devralındığı ve yönetici rolünden kaynaklandığıdır.”* varsayımı ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat dönemine kadar sosyal yaşantıda iki sınıfa ayrılmıştır. Bu iki sınıf askeri ve reayadan meydana gelir. Askeri sınıf, padişah tarafından kendilerine yönetme hakkı tanınan ve devlet işlerini yürütmekle sorumlu memurlardır. Ulema, ilmiye mensupları, askerler ve yöneticiler askeri sınıfı oluşturmaktaydı. Bunların dışında kalan halk ise reayayı teşkil etmekteydi. Rustow'dan yaptığı aktarmada Arpacı (2020, s. 191), Osmanlı subaylarının %93'ünün ve memurlarının da %85'inin Cumhuriyet döneminde görev aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'dan bürokratik yönetim geleneği de devralınmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunda inkılaplara öncülük yapan bu kadroların Osmanlı'nın modernleşme hareketleri esnasında kurulan ve modern eğitim kurumlarından mezun olanlardan meydana geldiği görülmektedir. Cumhuriyet tarihinde orduya ayrıcalıklı ve özerk bir konum sağlayan ve sivil asker ilişkilerinin temelini oluşturan *yönetici niteliği* bu dönemin eseridir. Bu noktada, devamlılık unsuru olarak seçkinlerin süregelen hâkimiyeti cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir.

Ordu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ve müteakiben ilk yıllarında siyasi sahnede nispeten önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun nedeni ordunun ulus inşa gücü olarak görev almasıdır. Modern Türkiye'nin tarihsel bağlamı aslında TSK'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve bir tür siyasi role sahip olma konusunda ayrıcalıklı konumu üzerinden inşa edilmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisine intikal eden önemli kurumlarından biri orduydu. Milli Mücadele döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde başat bir rol oynayan Türk Silahlı Kuvvetleri, özellikle genç cumhuriyetin modernleşme süreci çerçevesinde hayata geçirilen inkılap hareketlerini desteklemiş, bu inkılapların gerçekleştirilmesinin itici bir gücü olmuştur. Bunun yanı sıra TSK'nın bir ulus-devlet yaratmada oynadığı kilit rol, ordunun rejimin tek koruyucusu rolünü ön plana çıkarmıştır. Modernleşme projesi, tarihi yönlerinin yanı sıra, orduyu Cumhuriyetçi değerlerin korunmasını, esas olarak rejimin laik karakterini üstlenebilecek ana güç unsuru olarak görmüştür.

Bu çerçevede cumhuriyetin inşası sürecinde üstlenmiş olduğu öncelikli misyon, rejim ile ordunun özdeşleşmesine yol açmıştır. Ordunun kurumsallaşması kadar dayanmış olduğu yasal düzenlemeler de, bu özdeşleşmeyi pekiştirmiştir. Şüphesiz Türkiye'de ordunun politik gücünün en somut göstergesi, TSK'nın siyaset kurumuna yapmış olduğu askeri müdahaleler olmuştur. Müdahalelere esas teşkil eden motivasyon Türkiye'yi "iç ve dış" düşmanlardan koruma düşüncesi olmuştur. Bununla beraber başlatılan hareketlerde yasal bir düzenleme dayanak gösterilerek meşrulaştırma çabası içerisine girilmiştir. İlk askeri müdahale olan 1960 darbesinden sonra, ordu yalnızca politik gücünün zirvesine çıkmamış aynı zamanda yapılan düzenlemelerle bu politik gücünü sürdürmesine imkân oluşturacak yasal zemin de oluşturulmuştur.

Ordunun siyasette aktif olarak yer alma yöntemleri askeri rejimler, darbe ve muhtıralardır. Türk siyaset tarihi bu konuda farklı tecrübelerle sahiptir. Bu yöntemler Silahlı Kuvvetlerin fiili olarak eyleme geçmesi neticesinde gerçekleşir. Ancak ordu sadece bu yöntemleri kullanmaz. Doğrudan etkinin yanında dolaylı şekilde baskı, zorlama unsuru olarak da siyasette etki sahibi olmuştur. Siyaset tarihimizde gerçekleşen askeri müdahaleler karşılaştırılmalı olarak tablo şeklinde hazırlanarak farklılıkların bir bütünlük içerisinde görülmesi amaçlanmıştır.

Tarih	27 Mayıs 1960	12 Mart 1971	12 Eylül 1980	28 Şubat 1997	27 Nisan 2007	15 Temmuz 2016
Siyasal Hayatta Yer Alma Yöntemi	Askeri Darbe	Muhtıra	Askeri Darbe	Post-Modern Askeri Darbe	E-Muhtıra	Darbe Girişimi
Müdahale Şekli	Doğrudan Müdahale	Dolaylı Müdahale	Doğrudan Müdahale	Dolaylı Müdahale	Dolaylı Müdahale	Doğrudan Müdahale
Tipolojisi	Bekçilik İşlevi	Hakemlik İşlevi	Bekçilik İşlevi	Hakemlik İşlevi	Hakemlik İşlevi	Bekçilik İşlevi
Yapısı ve Etkileri	Hiyerarşik değildir. Cuntacı grup 38 subaydan oluşmaktadır. Yeni bir siyasi düzen kurulmuştur.	Komuta kademesi, hükümet ve cuntayı engeller. Siyasiler üzerinde baskı yapılır. Teknokrat hükümetler kurulmuştur.	Komuta kademesi hiyerarşik olarak yönetimi almıştır. Yeni bir siyasi düzen kurulmuştur.	Komuta kademesi, MGK aracılığıyla isteklerine ulaşmıştır. Siyasiler üzerinde baskı ve hükümet değişikliği yapılmıştır.	Genelkurmay, CB seçimine yönelik internet sitesinden yayınladığı bildiriyle hükümet üzerinde etki yaratmayı amaçlamıştır. Hiyerarşik düzende.	FETÖ mensupları tarafından yapılmıştır. Hiyerarşik değildir. İktidarı devralmayı amaçlamıştır. Akamete uğramıştır.
Siyasal Partilerin Durumu	İktidar partisi kapatılmıştır. Başbakan ve 2 bakan idam edilmiştir.	Anti-sistem partiler kapatılmıştır.	Tüm partiler kapatılmıştır.	İktidar ortağı büyük parti kapatılmıştır.	Hükümet direnerek karşılık vermiştir.	İktidar partisi hedef alınmıştır.
Sonuçları	Yeni Anayasa yapılmıştır. Askeri Yargı anayasal kurum haline getirildi. MGK kuruldu. Genelkurmay Başkanı Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur.	Sivilleşme aleyhine düzenlemeler yapılmıştır. Askeri yargı alanı genişletildi. AYİM anayasal bir kurum olarak kurulmuştur. MGK daha etkili hale getirilmiştir.	Yeni Anayasa yapıldı. AYİM'in görev alanı genişletildi. MGK'nın yetkileri artırılmıştır.	Hükümete uygulaması maksadıyla 18 maddelik MGK kararları verildi.	Mecliste yapılan üç tur oylama sonucunda hükümetin adayı kazanmıştır. Ordu-sivil ilişkilerinde denge ilk defa sivillerden yana bozulmuştur.	Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları MSB'ye bağlanmıştır. Jandarma ve Sahil Güvenlik İçişleri'ne bağlanmıştır. Askeri Yargı kaldırılmıştır.

Silahlı Kuvvetler, 1960 yılından itibaren doğrudan veya dolaylı yollarla siyasete müdahalede bulunarak demokratikleşme sürecini sakatlamıştır. Gerçekleşen bu müdahaleler yöntemi, müdahale şekli, tipolojisi, yapısı ve sonuçları bakımından farklılıklar göstermektedir. Müdahale tipolojileri içerisinde hakemlik (veto), bekçilik (muhafız) ve yöneticilik (hükmedici) işlevleri bulunmaktadır. Hakemlik işlevinde pasif bir görünüm sergileyerek kararların veto edildiğini görmekteyiz. Her ne kadar askeri elitler iktidarı ele geçirme gayreti içerisinde bulunmaz gibi gözükse de muhataplarını baskı, zorlama ve etki altına alarak isteklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Karar alma mekanizmasında yer almayan ordu, siyasetçileri yönlendirecek şekilde faaliyet gösterir. Tarihimizde 12 Mart 1971 muhtırası, 28 Şubat süreci ve 27 Nisan e-muhtırası buna örnektir. Bekçilik işlevi hükümetin kontrolünün askeri elitlerde olduğu, sivil özgürlüklerin şiddetli bir şekilde kısıtlandığı müdahale şeklidir. Ordu, tehlikeye düştüğünü düşündüğü siyasal sisteme müdahale eder ve tehlikeli gördükleri iktidarı görevden uzaklaştırır. Belli bir dönem yönetimi elinde bulunduran ordu daha sonra yönetimi sivillere devreder. Bu işleve 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerini örnek gösterebiliriz. Son olarak yöneticilik rejimi, mevcut iktidarın devrilmesiyle yetinmeyip rejime nüfuz edildiği, ordunun uzun yıllar iktidarda kaldığı ve ekonomik, siyasal, sosyal alanlarda köklü değişikliklerin yapıldığı müdahale şeklidir. Bu haliyle yöneticilik işlevine siyaset tarihimizde rastlamamaktayız.

Çalışmamızın ikinci denencesi; *“Türk Silahlı Kuvvetleri müdahalelerinde hakemlik işlevi ve bekçilik işlevini yerine getirirken hiçbir dönem yöneticilik işlevini uygulamadığıdır.”* Yöneticilik işlevine en yakın müdahale 12 Eylül 1980 askeri darbesidir. Yöneticilik işlevinde rejim liderleri hırslı ve tutkulu yapıları ile tanınır. Kendilerini devrimci, radikal modernleştirici olarak tanımlarlar. Siyasi kurumları devirerek, köklü değişiklikler yaparlar. Ancak, ordunun 1983 yılında yönetimi seçimler sonrasında devrettiği görülmektedir. Ayrıca, yönetime el koyan cuntanın toprak reformu, ekonomik ve sosyal inkılaplar değişikliklerinin yapılmaması, rejim değişikliğine gidilmemesi nedeniyle 12 Eylül darbesi bekçilik işlevi (muhafız rejimi) içerisinde kabul edilmiştir.

1960 darbesinden itibaren on yıl aralıklarla ordu, siyasete doğrudan müdahale ederek yönetimi ele geçirmiş veya muhtıralar, MGK kararları gibi dolaylı yollardan

meşru hükümetleri etkisi altına almıştır. Bununla birlikte, bu darbelerin her birini takiben ordu, gücünü ve özerkliğini Türk siyasi hayatının en önemli aktörlerinden birine dönüştüren anayasal ve yasal değişiklikler yoluyla güçlendirmiştir. AB katılım ve müktesebata uyum sürecinde Türkiye sivil-asker ilişkilerini demokratikleştirmek amacıyla 2003 ve 2004 yıllarında önemli kurumsal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar sonucunda ordu, MGK gibi resmi mekanizmalar yoluyla siyasete müdahale etme gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yapılan kapsamlı reformlar ile sivil iradenin üstünlüğüne katkı sağlanmıştır. Dikkate değer değişikliklerin başında Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması gelmektedir. Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) ve diğer askeri hastaneler Sağlık Bakanlığı'na transfer edilmiştir. Silahlı Kuvvetlerin özerk yapısına katkı sağlayan askeri yargı sistemi kaldırılmıştır. Kanun Hükmünde Kararnameler ile askeri liseler kapatılmış, Harp Okulları yeni kurulan Milli Savunma Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Yapılan bu düzenlemelerin siyaset tarihimizde sivil-asker ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA:

- Agdag, B. (2010). 28 Şubat Askeri Müdahalesi ve Türk Siyasetine Etkileri: Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkisinin Tarihsel Serüveni Bağlamında Bir İnceleme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmad, F. (1988). Islamic Reassertion in Turkey. *Third World Quarterly*, 10(2).
- Ahmad, F. (2002). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akça, İ. (2010). Military-Economic Structure in Turkey: Present Situation, Problems and Solutions. (TESEV, Dü.) *TESEV Democratization Program Policy Report Series: Security Sector 2*.
- Akgündüz, A., & Öztürk, S. (1999). *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akgüner, T. (1983). *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi* (20 b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. İstanbul: Phoenix Yayınları Sahaf.
- Aleskerov, A. (2007). Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişimleri. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpkaya, F. (1998). *Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altıntaş, H. (2003). Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Üzerine Etkisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (5), 1-31.
- Altuğ, K. (1991). *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Arcayürek, C. (1984). *Açıklıyor-3 Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Arpacı, I. (2012). Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan. *Doktora Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arpacı, I. (2020). Seçkin Siyaset Bağlamında Bir 28 Şubat Analizi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 187-203.
- Arpacı, I. (2020). Söylemden İdeolojiye Erbakan ve Milli Görüş. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 16-37.
- Ataman, M. (2017). *July 15 Coup Attempt in Turkey: Context, Causes and Consequences*. İstanbul : SETA Publications.
- Ayan , S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 1-25.
- Aydınlı, E. (2009). A Paradigmatic Shift for the Turkish Generals and an End to the Coup Era in Turkey. *The Middle East Journal*, 63(4), 581-596.
- Aytaş, Ş. (2002). Türk Anayasasında Askeri Yargının Yeri ve Önemi. *Yüksek Lisans Tezi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balta Paker, E., & Akça, İ. (2010). *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. (E. Balta Paker, & İ. Akça, Dü) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barutçu, F. A. (1977). *Siyasal Anılar(1939-1954)*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Batur, M. (1985). *Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (2006). Asker ve Siyaset. A. Bayramoğlu, & A. İnel içinde, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1964). *Türk İnkılabı Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Bebler, A. A. (1997). *Civil - Military Relations in Post Communist States: Central and Eastern Europe in Transition*. Westport: Praeger Publishers.
- Bellin, E. (2012, January). Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring. *Comparative Politics*, 44(2), 127-149.

- Beriş, H. E. (2008). Moderniteden Postmoderniteye. M. Türköne içinde, *Siyaset* (s. 492-493). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Berkes, N. (2015). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Biltekin, G. (2007). Non-Material Sources of Turkish Armed Forces' Political Power: "A Military in Society" Approach. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Birand, M. A., DüNDAR, C., & Çaplı, B. (2002). *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (1988). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-85*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Born, H., & vd. (2006). *Civil - Military Relations in Europe: Learning from crisis and institutional change*. London: Routledge.
- Börklüoğlu, L. (2010). 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrası Türkiye'de ordu-siyaset ilişkisi (1960-1965). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budak, G. (2017). Osmanlı'dan 12 Eylül'e Ordu Siyaset İlişkisi ve Türk Basınında 12 Eylül Darbesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. *History Studies*.
- Burak, B. (2011). The Role of the Military in Turkish Politics: To Guard Whom and From What? *European Journal of Economic and Political Studies*, 143-169.
- Cansever, N., & Kiriş, H. M. (2015). Türkiye'de Ordu - Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti - TSK Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 361-384.
- Cizre, Ü. (2004). "Türkiye'de Silahlı Kuvvetler'in Etkisi Ve Gücü Yalnızca Yasalarla, Kurumlarla Ve Kurullarla Ölçülemeyecek Büyüklüktedir". H. Göktaş, & M. Gülbay içinde, *Kışladan Anayasaya Ordu Siyasi Kültürde TSK'nın Yeri*. İstanbul: Siyahbeyaz Metis Güncel .

- Cizre, Ü. (2008). *Secular and Islamic Politics in Turkey - The Making of the Justice and Development Party*. Ü. Cizre (Dü.). içinde Routledge Taylor & Francis Group.
- Cizre, Ü. (2014). *Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar, S., & Özman, A. (2004). Centre-right Politics in Turkey after the November 2002 General Election: Neo-Liberalism with a Muslim face. *Contemporary Politics*, 10(1), 57-74.
- Çakıcı, F. O. (2016). Osmanlı'dan Türkiye'ye Siyasal Miras: Türk Siyasal Kültürü Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 8-15.
- Çakmak, D. (2008). Türkiye'de Hükümet-Asker ilişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği. *Akademik Bakış*, 1(2), 35-68.
- Çalışkan, K. (2016, Eylül). Siyasal Kültür: Yeni Yaklaşımlara Genel Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(2), 23-46.
- Çam, E. (1998). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çavdar, T. (1998). *Siyasal Partiler: Adalet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 8*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Çetin, N. (2018). Türk Töresinde Askerliğin Yeri ve Türkiye'de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 161-175.
- Çitçi, O. (2006). Ordu – Siyaset ilişkileri: 1920-1938. *Amme İdaresi Dergisi*, Aralık, 17-44.
- Demir, E. (2010). Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Y. (2006). Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri. *ÇTTAD*(12).
- Dilaveroğlu, E. (2012, Temmuz). Sivil Toplum Kavramı Çerçevesinde 28 Şubat Süreci ve TÜSİAD'ın Sürece Bakışı. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Doğan, E. (2020). Türkiye'de Asker-Siyaset İlişkisi; 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 Süreçleri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğançay, M. (2014). 28 Şubat Sürecinin Türkiye'de İç Politikaya Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Domanıç, S. S. (2008). Transformation of Sovereignty Discourse in Turkish Politics. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Sabancı Üniversitesi.
- Duman, M. Z. (2019). Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri. *İnsan&İnsan, Bahar*(6(20)), 145-164.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 421-433.
- Eraslan, H., & Şengün, H. İ. (2018). Postmodernizm Akımı ve İşletme Yönetimine Etkileri. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 178-193.
- Erdilek, N. (1983). Hükümetler ve Programlar. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 4* (s. 1015-1019). içinde İletişim Yayınları.
- Ertem, B. (2018). 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 655-676.
- Eryılmaz, B. (2004). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime* (2 b.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Esen, S. (2010). 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu. *Mülkiye Dergisi*, 34(267), 167-192.
- Feaver, P. D. (1996). The Civil - Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Question of Civilian Control. *Armed Forces & Society*, 149-178.
- Gaebel, R. E. (2002). *Cavalry Operations in the Ancient Greek World*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Gök, A. A. (2001, Mayıs - Haziran). Osmanlı Tarihinde Batılılaşma Süreci ve Tartışmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Türkiye ve Siyaset*(2).

- Görmez, K. (1999). Türkiye'de Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13-18.
- Gözler, K. (2006). *Hukuka Giriş* (3. Baskı b.). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Güler, U. (2006). Türkiye'de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülmez, İ. (2014). 28 Şubat 1997 Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürbüz, Ö. (2017). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Yönetimine Tesir Eden Faktörler. *Yüksek Lisans Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürçan, M. (2017, Nisan). Bir Daha Asla! Ama Nasıl? 15 Temmuz Sonrası Türkiye'de Devlet ve Ordu. *İstanbul Politikalar Merkezi*, 1-17.
- Gürses, E. (2009). Türk Siyasal Hayatında Milli Güvenlik Kurulu'nun Yeri: 28 Şubat Süreci Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürsoy, Y. (2012). The Changing Role of the Military in Turkish Politics: Democratization Through Coup Plots? *Democratization*, 19(4), 735-760.
- Hale, W. (1994). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (1789'dan Günümüze)* (Cilt 3 (1)). (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset (1789'dan Günümüze)* (1. Basım b.). (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Alfa Tarih.
- Hale, W., & Özbudun, E. (2010). *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm, AKP Olayı* (1. Baskı b.). İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.
- Heper, M. (1977). *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*. İstanbul: Boğaziçi Yayıncılık.
- Heper, M. (2018). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Huntington, S. P. (1957). *The Soldier and The State*. Harvard University Press.
- Huntington, S. P. (2006). *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası*. (K. U. Kızılaslan, Çev.) İstanbul: Salyangoz.
- İlgen, A. (2002, Kasım 2001 - Ocak 2002). Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*.
- İnal, İ. (2017). Türkiye'de Ordunun Demokratik Modernleşmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. (R. Sezer, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (1999). Otoritarizmin Sürekliliği. *Birikim*, 23-27.
- İnsel, A. (2016). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A., & Bayramoğlu, A. (2013). *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Ioannis, N. G. (2009). *Trials of Europeanization Turkish Political Culture and The European Union*. Palgrave Macmillan US.
- Jenkins, G. (2001). Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics. *Taylor & Francis Online*, 41(337).
- Kahraman, H. B. (1998). *Sağ Türkiye ve Partileri*. Ankara : İmge Kitabevi.
- Kalaycıoğlu, E. (2000). 1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kansu, A. (1995). *1908 Devrimi*. (A. Erbal, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Karaalioğlu, M. (1999). *Uygun Adım Siyaset*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karatepe, Ş. (1999). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme* (3 b.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (1970). The Military and Politics in Turkey, 1960-64: A Socio-Cultural Analysis of a Revolution. *The American Historical Review*, 75(6), 1654-1683.
- Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. Ankara: Alfa Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (2. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (2000). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs - 12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kim, N. K., & Kroeger, A. M. (2018). Regime and Leader Instability Under Two Forms of Military Rule. *Comparative Political Studies*(51(1)), 3-37.
- Koçak, C. (2011). Siyasal Tarih (1923-1950). S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi* (s. C.4). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçak, L. (2001). Türkiye'de Ordu - Siyaset İlişkileri ve Askeri Müdahaleler. D. Davut içinde, *Demokrasi Sorunu ve Türkiye Demokrasisi*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Kohn, R. H. (1997, October). How Democracies Control the Military. *Journal of Democracy*, 8(4), 140-153.
- Köse, H. (2008). Türkiye'de Geçmişten Günümüze TSK ve Ordu Algılanmasının Toplumsal, Kültürel, Siyasal Boyutları. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*(12), 85-96.
- Kunt, M. (1988). *Türkiye Tarihi* (Cilt 3). (S. Akşin, Dü.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kutlu, A. (2019). Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Antik ve Modern Demokraside Siyasetin Kişiselleşmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara.
- Linz, J. J. (2008). *Otoriter ve Totaliter Rejimler*. (E. Özbudun, Çev.) İstanbul: Liberte.
- Machiavelli, N. (2014). *Hükümdar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mazıcı, N. (1999). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejimlere Etkileri*. İstanbul: Gür Yayınları.
- Meijer, R. (2014). The Role of the Military in Political Transitions in Egypt: a Case Study.
- Meyersson, E. (2013, December). Political Man on Horseback Coups and Development. *Stockholm Institute for Transition Economics (SITE)*, 23, 1-54.
- Nordlinger, E. A. (1997). *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*. Englewood Cliffs N.J.: Prentice-Hall Inc.
- Oral, S. (1998). *Karga Tulumba Refah*. Ankara: Bilgi Yayınevi: Bilgi Dizisi.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfusu* (15. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ögel, B. (1988). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Örmeci, O. (2017). Military Coups: Do They Still Matter in the 21st Century and the Turkish Example. *Scottish Journal of Arts, Social and Scientific Studies*, 29(2), 98-122.
- Örs, B. (2010). Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol. *Atatürk Dergisi*, 5(1), 57-79.
- Öymen, Ö. (1986). *Bir İhtilal Daha Var: 1908-1980*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Özalper, M. (2014). Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Anemon Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 117-136.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özcan, G. (2010). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi. E. Balta Paker, & İ. Akça içinde, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (s. 175-221). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, Y. (2015). The European Transformation of Turkish Bureaucratic Elites. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3), 147-189.
- Özçelik, P. K. (2008). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73-93.
- Özdağ, Ü. (1997). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Yayınları.

- Özdağ, Ü. (2006). *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Özdemir, H. (1991). *Sivil Cumhuriyet*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Özgan, A. (2008). 28 Şubat Sürecinin Siyasal Açidan Neden ve Sonuçları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, C. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ordu" Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Büyük Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztuna, Y., & Gökdemir, A. (1987). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Öztürk, O. M. (1993). *Ordu ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Parla, T. (2002). *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pekin, İ. H., & Yavuz, A. (2016). *Asker ve Siyaset Osmanlı'dan Günümüze Sivil-Asker İlişkileri* (4. Basım b.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Platon. (2015). *Devlet* (28 b.). (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*(3), 128-157.
- Rivkin, A. (1969). *Nation-building in Africa: Problems and Prospects*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1997). The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy. *Comperative Politics*, 29(2), 151-166.
- Salkın, M. E. (2010). Türkiye'nin 1983-2007 Tarihleri Arası Sivil-Asker İlişkileri: Klasik Darbeden E-Muhtıraya. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Sarıgil, Z. (2014). The Turkish Military: Principal or Agent? *Armed, Forces & Society*, 40(1).
- Sayarı, S. (2012). The Changing Party System. S. Sayarı (Dü.) içinde, *Politics, Parties and Lectionsin in Turkey*. London: Lynne Reinner Publishing.

- Sunay, C. (2010). *Türk Siyasetinde Sivil - Asker İlişkileri 27 Mayıs - 12 Mart - 12 Eylül ve Sonrası*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Şaylan, G. (1986). *Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*. Ankara: Varlık Yayınları.
- Tan, M. (2008). Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa* (3 b.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanör, B. (2000). Siyasal Tarih (1980-1995). S. Akşin (Dü.) içinde, *Türkiye Tarihi 5 : Bugünkü Türkiye 1980-2003*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Taylor, E. R. (1998). *Command in the 21st Century: An Introduction to Civil-Military Affairs*. United States of America: Naval Postgraduate School.
- Toker, N., & Tekin, S. (2007). Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasiye. *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Modernleşme Batıcılık* (s. 86-92). içinde
- Tosun, T. (1991). Askeri Müdahalelerin Siyasal Kültüre Etkileri. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncel, G., & Demirhan, Y. (2018). 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Kamu Yönetimine Etkisi. *Birey ve Toplum*, 8(16), 5-37.
- Turan, İ. (2014). Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 517-557). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı b.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, R. (2015). Türkiye’de Siyasal İslam’ın Örgütlenme Faaliyetleri. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3), 99-131.
- Uluçakar, M. (2013). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri ve Ordunun Demokratik Kontrolü. *Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.

- Uluçakar, M., & Çağlar, A. (2017). An Analysis of Two Different Models of Civil-Military Relations: The Case of Turkey. *Uluslararası İlişkiler Derneği Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(55), 41-57.
- Uyar, M., & Erickson, E. J. (2009). *A Military History of the Ottomans From Osman To Ataturk*. England: Oxford.
- Ülken, H. Z. (1999). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünsaldı, L. (2008). *Türkiye’de Asker ve Siyaset*. (O. Türkay, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yavi, E. (2003). *İhtilalci Subaylar*. İzmir: Yazıcı Yayınevi.
- Yıldız, U. B. (2012). Civil-Military Relations During the Period of Justice and Development Party in Turkey. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 21-38.
- Yılmaz, H. (2002). *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler* (3 b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yılmaz, L. (2003). Siyasal Kültür - Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, B. (2011). Komünizm Sonrası Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki Anayasacılık Hareketleri. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(3), 635-690.
- Yüksel, E. (2004). *Medya Güvenlik Kurulu; 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi.
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (32. Baskı b.). (Y. Saner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5905&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 04.04.2021)

<https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=> (Erişim Tarihi: 04.04.2021)

https://tr.wikisource.org/wiki/T%C3%BCrk_Genelkurmay_Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_27_Nisan_2007_tarihli_bas%C4%B1n_a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1 (Erişim

Tarihi:04.04.2021)

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1971/03/13> (Erişim Tarihi:28.04.2021)

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf (Erişim Tarihi:04.04.2021)

<https://www.tskgv.org.tr/tr/hakkimizda/tarihce> (Erişim Tarihi: 02.05.2021)

<https://web.archive.org/web/20070429030710/http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.htm> (Erişim Tarihi: 28.04.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ÇEKİÇ, Ahmet Deniz
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri :
Medeni hali : Bekâr
E-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Ön Lisans	Anadolu Üniversitesi	2014
Lisans	Kara Harp Okulu	2010
Lise	Kuleli Askeri Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2010	Türk Silahlı Kuvvetleri	Şanlıurfa (20'nci Zh.Tug.)

Yabancı Dil

İngilizce

EKLER

EK-1

27 MAYIS 1960 DARBE BİLDİRİSİ

Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüz-kâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır.

Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh' tur."

Milletimizin bir zarara uğramayacağı delaletinde sabır ve ihkamla tebessür etmeleri beklentilerimiz arasındadır.

EK-2

12 MART 1971 MUHTIRASI

- 1) Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
- 2) Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çevrelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilecek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
- 3) Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.

Bilgilerinize.⁷

⁷ <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1971/03/13> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi:28.04.2021)

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN BİR NUMARALI BİLDİRİSİ:

Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikrî ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, İlkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Azız Türk Milleti:

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurttaki sıkıyönetim ilân edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.⁸

⁸ https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi:04.04.2021)

EK-4

28 ŞUBAT 1997 TARİHLİ 406 SAYILI MGK KARARI

EK-A “REJİM ALEYHTARI İRTİCAİ FAALİYETLERE KARŞI ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER”

- 1) Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.
- 2) Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.
- 3) Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:
 - a. 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttan uygulamaya konulmalı.
 - b. Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- 4) Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, Milli Eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.
- 5) Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.
- 6) Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

- 7) İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yı dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.
- 8) İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.
- 9) TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.
- 10) Ülkemizi çağ dışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceği muhtemel bir çatışmadan korumak için İran İslâm Cumhuriyeti'nin ülkemizdeki rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve davranışlarına mani olunmalı. Bu maksatla İran'a karşı komşuluk münasebetlerimizi ve ekonomik ilişkilerimizi bozmayacak, fakat yıkıcı ve zararlı faaliyetlerini önleyecek bir tedbirler paketi hazırlanmalı ve yürürlüğe konulmalıdır.
- 11) Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.
- 12) *T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası* ve bilhassa *Belediyeler Yasası*'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.
- 13) Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltcek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.
- 14) Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

- 15) Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.
- 16) Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.
- 17) Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.
- 18) Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve *Atatürk* aleyhine işlenen suçlar hakkındaki *5816 sayılı kanunun* istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

EK-5

27 NİSAN 2007 TARİHLİ BASIN AÇIKLAMASI

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahade edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde kuran okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa’da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara’nın Altındağ ilçesinde “Kutlu Doğum Şöleni” için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli’de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli’nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört

camii bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dahilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya'da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği "Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtmak" ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak

karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, “Ne mutlu Türküm diyene!” anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.⁹

⁹ <https://web.archive.org/web/20070429030710/http://www.tsk.mil.tr/bashalk/basac/2007/a08.htm> adresinden alınmıştır. (Erişim Tarihi: 28.04.2021)

15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ BİLDİRİSİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin değerli vatandaşları,

Sistemantik bir şekilde sürdürülen anayasa ve kanun ihlalleri devletin temel nitelikleri ve hayati kurumlarının varlığı açısından önemli bir tehdit haline gelmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri de dâhil olmak üzere devletin tüm kurumları ideolojik saiklerle dizayn edilmeye başlanmış ve dolayısıyla görevlerini yapamaz hale getirilmiştir. Gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içerisinde olan cumhurbaşkanı ve hükûmet yetkilileri tarafından temel hak ve hürriyetler zedelenmiş, kuvvetler ayrılığına dayalı laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırılmıştır. Devletimiz uluslararası ortamda hak ettiği itibarını yitirmiş ve evrensel temel insan haklarının göz ardı edildiği, korkuya dayalı, otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir. Siyasi idarenin, aldığı hatalı kararlarla mücadeleden geri durduğu terör tırmanarak birçok masum vatandaşımızın ve teröristle mücadele eden güvenlik görevlilerimizin hayatına mal olmuştur. Bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlık ciddi boyutlara ulaşmış, ülke sathında bununla mücadele edecek hukuk sistemi işlemez hale getirilmiştir.

Bu ahval ve şerait altında yüce Atatürk'ün önderliğinde milletimizin olağanüstü fedakârlıklarla kurduğu ve bugünlere getirdiği cumhuriyetimizin koruyucusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinden hareketle;

- Vatanın bölünmez bütünlüğünü, milletin ve devletin bekasını devam ettirmek,
- Cumhuriyetimizin kazanımlarının karşı karşıya kaldığı tehlikeleri bertaraf etmek,
 - Hukuk devleti önündeki fiili engelleri ortadan kaldırmak,
 - Millî güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek,
 - Terörizm ve terörün her türlü ile etkin mücadele yolunu açmak,
 - Temel evrensel insan haklarını, mezhep ve etnisite ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarımız için geçerli kılmak,
- Laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek,
- Devletimizin ve milletimizin kaybedilen uluslararası itibarını yeniden kazanmak,

- Uluslararası ortamda barış, istikrar ve huzurun temini için daha güçlü bir ilişki ve işbirliğini tesis etmek maksadıyla yönetime el koymuştur.

Devletin yönetimi teşkil edilen Yurtta Sulh Konseyi tarafından deruhte edilecektir. Yurtta Sulh Konseyi Birleşmiş Milletler, NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlarla oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri almıştır.

Meşruiyetini kaybetmiş siyasi iktidara görevden el çektirilmiştir. Vatana ihanet içerisinde bulunan tüm kişi ve kuruluşların en kısa zamanda ulusumuz adına hakkaniyet ve adaletle karar vermeye yetkili mahkemeler önünde hesap vermesi temin edilecektir.

Tüm yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir. İkinci bir duyuruya kadar sokağa çıkma yasağı uygulanacaktır. Vatandaşlarımızın kendi güvenlikleri için bu yasağa hassasiyetle uymaları önem arz etmektedir. Havaalanları, sınır kapıları ve limanlardan yurt dışına çıkışlara yönelik ilave tedbirler getirilmiştir.

Devlet düzeninin en kısa zamanda tesis ve idamesi için her türlü tedbir alınmış ve uygulanmaktadır. Hiçbir vatandaşımızın zarar görmesine müsaade edilmeyecek, kamu düzeninin bozulmasına fırsat verilmeyecektir.

Hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm vatandaşlarımızın ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı, evrensel temel hak ve hürriyeti Yurtta Sulh Konseyinin teminatı altındadır. Yurtta Sulh Konseyi üniter devlet yapısı içinde dil, din, etnik köken ayırımı yapmaksızın toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir anayasa hazırlanmasını en kısa zamanda sağlayacaktır. Çağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar Yurtta Sulh Konseyi ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır.

Tüm vatandaşlarımıza saygıyla duyurulur.